GUST BUN

PSIHOLOGIE
DAS
MULTIPLE

GÂNDITOR

DELRAUX

„GÂNDITORI”

COLECȚIE REGIZATĂ DE GÉRARD LEROUX

GUST BUN

Psihologia mulțimii

TRADUCERE DE IVONE MOURA DELRAUX

Titlul original PSIHOLOGIA FALSELOR

© *Presses Universitaires de France, 1895 © Edições Roger Delraux, 1980, pentru limba portugheză*

http://groups.google.com/group/digitalsource

LA

TH. ZGOMOT,

Directorul *Revistei Filosofice*,

Profesor de psihologie la Collège de France,

Membru al Institutului.

Omagiu afectuos, GUSTAVE LE BON.

COPERTĂ SPATE

GUSTAVE LE BON

PSIHOLOGIA MULȚIMII

„Pe ce idei fundamentale se vor baza societățile care vor succeda societății noastre?” Deocamdată, nu putem ști. Dar putem prevedea că vor trebui să se confrunte cu o nouă putere, ultima putere suverană a epocii moderne: puterea mulțimilor. Pe ruinele atâtor idei, odinioară considerate adevărate și acum moarte, pe epava atâtor puteri răsturnate succesiv, această putere a mulțimilor este singura care se ridică și pare destinată să le absoarbă rapid pe celelalte. Într-o vreme în care credințele noastre străvechi se clatină și dispar, în care vechii piloni ai societăților se prăbușesc, acțiunea mulțimilor este singura Forță care nu este amenințată și al cărei prestigiu este în continuă creștere. Era în care intrăm va fi, într-adevăr, era mulțimilor.”

Gustave Le Bon (1841-1931), medic, sociolog și psiholog, este considerat un precursor strălucit al lui Freud (pentru tezele sale despre inconștient) și Einstein (pentru că a considerat materia ca o formă condensată de energie). Psihologia *mulțimilor.* (1895) este tradusă acum în zece limbi.

PREFAŢĂ

Ansamblul caracteristicilor comune pe care mediul și ereditatea le imprimă tuturor indivizilor unui popor constituie sufletul acelui popor.

Aceste personaje sunt de origine ancestrală și, prin urmare, foarte stabile. Dar când, datorită diverselor influențe, un anumit număr de oameni se adună momentan, observația ne arată că caracteristicilor lor ancestrale li se alătură o serie de caracteristici noi, uneori foarte diferite de cele pe care le-au dat-o rasa.

Împreună, ele constituie un suflet colectiv puternic, dar efemer.

Mulțimile au jucat întotdeauna un rol important în istorie, dar niciodată la fel de importante ca în zilele noastre. Acțiunea inconștientă a mulțimilor, înlocuind activitatea conștientă a indivizilor, este o caracteristică a timpurilor în care trăim.

INTRODUCERE

EPOCA MULȚIMILOR

Evoluția epocii actuale. — Marile transformări ale civilizației sunt rezultatul schimbărilor în mentalitatea oamenilor. — Credința modernă în puterea mulțimilor. — Această credință modifică politica tradițională a statelor. — Cum se verifică ascensiunea claselor populare și cum își exercită acestea puterea. — Consecințe necesare ale puterii mulțimilor. — Mulțimile nu pot juca decât un rol distructiv. — Prin intermediul lor se desăvârșește dizolvarea civilizațiilor prea vechi. — Ignoranță larg răspândită a psihologiei mulțimilor. — Importanța studierii mulțimilor pentru legislatori și oameni de stat.

Marile schimbări care preced transformarea civilizațiilor par, la prima vedere, a fi determinate de răsturnări politice de o importanță considerabilă: invazii ale popoarelor sau căderi ale dinastiilor. Însă un studiu atent al acestor evenimente relevă faptul că, în spatele cauzelor aparente, cauza reală se află, în majoritatea cazurilor, o transformare profundă a ideilor oamenilor. Adevăratele schimbări istorice nu sunt cele care ne uimesc prin amploarea și violența lor. Singurele transformări decisive, cele care duc la reînnoirea civilizațiilor, au loc în opinii, concepții și credințe. Evenimentele memorabile sunt efectele vizibile ale transformărilor invizibile în sentimentele oamenilor. Și dacă ele se manifestă atât de rar, este pentru că fondul ereditar al sentimentelor este elementul cel mai stabil al unei rase.

Epoca actuală constituie unul dintre acele momente critice în care gândirea umană este în pragul transformării.

Doi factori esențiali stau la baza acestei transformări. Prima este distrugerea credințelor religioase, politice și sociale din care derivă toate elementele civilizației noastre. A doua este crearea unor condiții de existență și gândire complet noi, aduse de descoperirile moderne ale științei și industriei.

Întrucât ideile trecutului, deși zdruncinate, sunt încă foarte puternice, iar ideile care trebuie să le înlocuiască sunt încă în formare, epoca modernă reprezintă o perioadă de tranziție și anarhie.

Nu este ușor de spus astăzi ce ar putea ieși într-o zi din această perioadă neapărat oarecum haotică. Pe ce idei fundamentale se vor baza societățile care vor succeda societății noastre? Deocamdată, nu putem ști. Dar putem prevedea că vor trebui să ia în considerare, atunci când se vor organiza, o nouă putere, ultima putere suverană a epocii moderne: puterea mulțimilor. Pe ruinele atâtor idei, odinioară considerate adevărate și acum moarte, pe epava atâtor puteri răsturnate succesiv, această putere a mulțimilor este singura care se ridică și pare destinată să le absoarbă rapid pe celelalte. Într-o vreme în care credințele

noastre străvechi se clatină și dispar, în care vechii piloni ai societății se prăbușesc, acțiunea maselor este singura forță care nu este amenințată și al cărei prestigiu crește mereu. Era în care intrăm va fi într-adevăr era multitudinii.

În urmă cu doar un secol, politica tradițională de stat și rivalitățile dintre prinți erau principalii factori care au determinat evenimentele. În majoritatea cazurilor, părerea mulțimilor nu conta deloc. Astăzi, tradițiile politice, tendințele personale ale suveranilor și rivalitățile lor sunt de mică importanță. Vocea mulțimilor a devenit predominantă. Ea este cea care dictează conduita regilor. Destinele națiunilor nu se mai desfășoară în consiliile prinților, ci în sufletele mulțimilor.

Ascensiunea claselor populare la viața politică, transformarea lor progresivă în clase conducătoare, este una dintre cele mai importante caracteristici ale acestei perioade de tranziție. Nu votul universal, atât de puțin influent pentru atât de mult timp și atât de ușor de controlat la începuturi, a determinat această ascensiune. Puterea mulțimilor s-a dezvoltat din propagarea anumitor idei care au cucerit treptat mințile oamenilor, iar apoi datorită asocierii tot mai numeroase a indivizilor cu scopul de a pune în practică concepte care, până atunci, fuseseră formulate doar teoretic. Prin intermediul acestei asocieri, mulțimile au început să-și formeze idei despre interesele lor, care, deși nu foarte juste, erau cu siguranță suficient de ferme; au început în același timp să devină conștienți de puterea lor. Au întemeiat sindicate în fața cărora toate puterile capitulează; burse de muncă care, în ciuda legilor economice, tind să guverneze condițiile de muncă și salariile. Aceștia trimit în adunările guvernamentale reprezentanți cărora le lipsește orice inițiativă sau independență și care aproape întotdeauna se limitează la a fi purtători de cuvânt ai comisiilor care i-au ales.

Astăzi, revendicările maselor devin din ce în ce mai definite și acestea caută să distrugă societatea actuală de sus până jos, să o readucă la comunismul primitiv care era starea normală a tuturor grupurilor umane înainte de zorii civilizației. Astfel de revendicări sunt reducerea orelor de muncă, exproprierea minelor, căilor ferate, fabricilor și terenurilor, distribuția egală a produselor, eliminarea claselor superioare în favoarea claselor populare etc.

Nefiind foarte înclinate spre raționament, mulțimile, în schimb, se dovedesc a fi foarte capabile de acțiune. Organizația actuală își face puterea puternică. Dogmele pe care le vedem astăzi apărând vor avea în curând puterea vechilor dogme și vor fi investite cu forța tiranică și suverană care le va plasa dincolo de orice discuție. Astfel, dreptul divin al mulțimilor înlocuiește dreptul divin al regilor.

Scriitorii care se bucură de favoarea burgheziei noastre și care, prin urmare, reprezintă cel mai bine ideile ei oarecum înguste, viziunile ei oarecum miope, scepticismul ei oarecum sumar și egoismul ei uneori excesiv, se simt tulburați de noua putere care se ridică

în fața lor și, pentru a combate dezordinea spiritelor, adresează apeluri disperate forțelor morale ale Bisericii, pe care o disprețuiseră anterior atât de mult. Ele vorbesc despre falimentul științei și ne amintesc de învățăturile adevărurilor revelate. Acești noi convertiți uită însă că, dacă harul i-a luminat cu adevărat, acesta nu va mai avea aceeași putere asupra sufletelor închise chemărilor transcendenței. Mulțimile de astăzi nu vor să știe despre zeii pe care stăpânii lor de ieri i-au negat și pe care i-au ajutat să-i doboare. Râurile nu curg spre izvoarele lor.

Știința nu a suferit niciun faliment și nu are nicio legătură cu anarhia actuală a spiritualiștilor și nici cu noua putere care se ridică în mijlocul acestei anarhii. Știința ne-a promis adevărul sau, cel puțin, cunoașterea relațiilor accesibile inteligenței noastre, nu ne-a promis niciodată pace sau fericire. Suveran indiferentă față de sentimentele noastre, ea nu ne ascultă plângerile și nimic nu poate reda iluziile pe care, din cauza ei, le-am pierdut.

Simptomele universale ne dezvăluie, în toate națiunile, creșterea rapidă a puterii mulțimilor. Orice ne-ar aduce, vom fi siliți să îndurăm. Recriminările nu sunt nimic mai mult decât vorbe goale. Ascensiunea mulțimilor ar marca probabil una dintre etapele finale ale civilizațiilor noastre occidentale, o întoarcere la acele perioade de anarhie confuză care preced întotdeauna înflorirea noilor societăți. Dar cum putem opri asta?

Până acum, marea distrugere a civilizațiilor îmbătrânite a fost cea mai evidentă funcție a mulțimilor. Istoria ne învață că, în momentul în care forțele morale care stau la baza societăților își pierd dominația, mulțimile inconștiente și brutale, pe bună dreptate descrise drept barbari, preiau sarcina de a realiza dizolvarea finală. Până acum, civilizațiile au fost create și ghidate de o mică aristocrație intelectuală, dar niciodată de mulțimi. Acestea au doar puterea de a distruge. Domeniul său reprezintă întotdeauna o fază de dezordine. O civilizație implică reguli fixe, disciplină, trecerea de la instinctiv la rațional, prezicerea viitorului, un grad ridicat de cultură, condiții total inaccesibile mulțimilor atunci când sunt lăsate de capul lor. Datorită puterii lor distructive unice, ele acționează precum acei microbi care activează dizolvarea corpurilor sau cadavrelor slăbite. Ori de câte ori edificiul unei civilizații este corodat, mulțimile sunt cele care îi provoacă prăbușirea. Atunci își joacă ei rolul. Și pentru o clipă, forța oarbă a numerelor devine singura filozofie a istoriei.

Se va întâmpla asta și cu civilizația noastră? De asta ne putem teme, dar, deocamdată, este imposibil să știm.

Să ne resemnăm și să îndurăm dominația mulțimilor, întrucât mâini neprevăzătoare au dărâmat succesiv toate barierele care le-ar mai putea conține.

Aceste mulțimi, despre care se vorbește atât de mult astăzi, încă știm foarte puține lucruri. Psihologii profesioniști au trăit departe de ei, i-au ignorat întotdeauna și, atunci când au avut de-a face cu ei, au făcut-o doar pentru a se concentra asupra infracțiunilor pe care

le pot comite. Nu există nicio îndoială că există mulțimi criminale, dar există și mulțimi virtuoase, mulțimi eroice și multe altele. Crimele mulțimii nu sunt decât un caz particular al psihologiei lor și, prin intermediul lor, nu putem cunoaște constituția lor mentală, așa cum nu putem cunoaște un individ doar prin descrierea viciilor sale.

Strict vorbind, stăpânii lumii, fondatorii religiilor și imperiilor, apostolii tuturor credințelor, oameni de stat eminenți și, într-o sferă mai modestă, simplii lideri ai micilor comunități umane, au fost întotdeauna psihologi inconștienți care posedau o cunoaștere instinctivă, dar adesea destul de exactă, a sufletului mulțimilor. Și pentru că o cunoșteau bine, au devenit cu ușurință stăpânii ei. Napoleon a înțeles minunat sufletul mulțimilor franceze, dar uneori a dat dovadă de o ignoranță totală față de mulțimile altor popoare [I].

Această ignoranță l-a determinat să întreprindă, în special în Spania și Rusia, războaiele care aveau să-i pregătească căderea.

Cunoașterea psihologiei mulțimilor este resursa oricărui om de stat care vrea, nu zic să le guverneze — ceea ce a devenit destul de dificil în zilele noastre — ci cel puțin să nu se lase guvernat în întregime de ele.

Studiul acestei psihologii arată în ce măsură este limitată acțiunea pe care legile și instituțiile o au asupra naturii lor impulsive și cum mulțimile sunt total incapabile să aibă alte opinii decât cele care le sunt sugerate. Nu regulile bazate pe pură echitate teoretică îi pot ghida, ci este necesar să-i impresionezi pentru a-i seduce. Dacă un legislator dorește, de exemplu, să introducă o nouă taxă, ar trebui să aleagă ceea ce este teoretic cel mai echitabil? În nici un caz. Cel mai nedrept lucru poate fi, în practică, cel mai bun pentru mulțimi dacă este cel mai puțin vizibil și, aparent, cel mai puțin împovărător. De aceea, un impozit indirect, chiar și atunci când este exorbitant, este întotdeauna ușor acceptat de mulțime. Întrucât este plătit în fracțiuni mici, în articole de consum de zi cu zi, nu perturbă obiceiurile și nu provoacă impresie. Dar dacă îl înlocuim cu un impozit proporțional pe salarii sau pe alte venituri, care să fie plătit dintr-o dată, se stârnește imediat un cor de proteste, chiar dacă noul impozit este de zece ori mai puțin puternic decât celălalt. În acest caz, în loc de micile fracțiuni invizibile plătite zi de zi, devine necesară cheltuirea unei noi sume, relativ mari, care, tocmai din acest motiv, pare impresionantă. Ar trece neobservată doar dacă ar fi fost eliminată treptat, dar această procedură implică o doză de previziune economică de care masele sunt complet incapabile. Simplul exemplu pe care tocmai l-am dat ilustrează bine mentalitatea maselor. Această mentalitate nu i-a scăpat unui psiholog precum Napoleon, dar legislatorii continuă să nu o înțeleagă pentru că nu știu nimic despre ea. Experiența nu i-a învățat încă că oamenii nu se lasă călăuziți de prescripțiile rațiunii pure.

Psihologia mulțimilor poate fi aplicată în domenii foarte diverse. Cunoștințele lor

[I] Nici măcar cei mai perspicace consilieri ai lor nu i-au putut înțelege mai bine. Talleyrand i-a scris spunându-i că „Spania îi va primi cu brațele deschise pe soldații săi ca pe niște eliberatori". Și în cele din urmă i-a primit ca pe niște animale feroce, o reacție pe care orice psiholog familiarizat cu instinctele ereditare ale rasei ar fi prevăzut-o cu siguranță.

aruncă o lumină imensă asupra numeroase fenomene istorice și economice care, fără ele, ar rămâne aproape complet ininteligibile.

Studiul psihologiei mulțimilor ar trebui făcut, dacă nu altceva, din simplă curiozitate, deoarece este la fel de interesant să descoperim motivațiile din spatele acțiunilor umane precum este să studiem un mineral sau o plantă. Studiul pe care îl vom prezenta despre sufletul mulțimilor va fi în mod necesar o sinteză, un simplu rezumat al investigațiilor pe care le-am efectuat. Ne putem aștepta de la el doar la niște idei sugestive. Alții o vor duce mai departe. Astăzi, abia deschidem primele brazde într-un teren neexplorat până acum [II].

În diversele mele lucrări, în special în Psychologie du socialisme, găsim unele consecințe ale legilor care guvernează psihologia mulțimilor, care se aplică unor subiecte foarte diferite. A. Gevaert, directorul Conservatorului Regal din Bruxelles, a descoperit recent o aplicație remarcabilă a legilor pe care le-am expus într-o lucrare despre muzică, o artă pe care o clasifică, pe bună dreptate, drept „arta mulțimilor". „Tocmai cele două lucrări ale sale", mi-a scris acest eminent profesor când mi-a trimis raportul său, „mi-au oferit soluția la o problemă pe care, până acum, o consideram insolubilă: uimitoarea capacitate a mulțimilor de a simți o operă muzicală, recentă sau veche, națională sau străină, simplă sau complicată, atâta timp cât este prezentată într-o interpretare bună, cu artiști dirijați de un dirijor entuziast." Gevaert demonstrează admirabil de ce „o lucrare, care nu a fost înțeleasă de muzicieni notabili care citeau partitura în izolarea birourilor lor, este uneori imediat înțeleasă de un public străin oricărei culturi tehnice". De asemenea, explică clar motivele pentru care aceste impresii estetice nu lasă nicio urmă.

[II]Puținii autori care, până în prezent, s-au ocupat de psihologia mulțimilor au făcut-o, așa cum am avut deja ocazia să spun, doar din punctul de vedere al criminalității. Întrucât am dedicat acestui aspect doar un mic capitol, sfătuiesc cititorul să consulte studiile lui Tarde și pamfletul lui Sighele, Les foules criminelles. Această ultimă lucrare nu prezintă nicio idee originală a autorului, ci constituie o compilație de fapte extrem de utile pentru psihologi. Concluziile mele despre criminalitatea și moralitatea mulțimilor sunt, de fapt, complet opuse celor ale celor doi autori pe care tocmai i-am citat.

CARTEA I - SUFLETUL MULȚIMII

CAPITOLUL I

CARACTERISTICI GENERALE ALE MULȚIMILOR, LEGEA PSIHOLOGICĂ A UNITĂȚII LOR MENTALE

Ceea ce, din punct de vedere psihologic, constituie o mulțime. — O adunare mare de indivizi nu este suficientă pentru a forma o mulțime. — Caracteristici speciale ale mulțimilor psihologice. — Orientare fixă a ideilor și sentimentelor la indivizii care le compun și ștergerea personalității acestora. — Mulțimea este întotdeauna dominată de inconștient. — Dispariția vieții cerebrale și predominanța vieții medulare. — Scăderea inteligenței și transformarea completă a sentimentelor. —Sentimentele transformate pot fi mai bune sau mai rele decât cele ale indivizilor care alcătuiesc mulțimea. —Mulțimea devine la fel de ușor eroică pe cât este de criminală.

În sensul comun, cuvântul mulțime desemnează un grup de indivizi, indiferent de naționalitatea, profesia sau sexul lor și indiferent de împrejurările care îi apropie.

Din punct de vedere psihologic, cuvântul mulțime are un înțeles total diferit. În anumite circumstanțe, și numai în acestea, un grup de indivizi dobândește caracteristici noi, foarte diferite de caracteristicile fiecăruia dintre indivizii care îl compun. Personalitatea conștientă se estompează, iar elementele și ideile tuturor unităților sunt orientate într-o singură direcție. Se formează un suflet colectiv, fără îndoială trecător, dar care prezintă caracteristici bine definite. Colectivul se transformă apoi în ceea ce, în lipsă de o expresie mai potrivită, voi numi o mulțime organizată sau, dacă preferați, o mulțime psihologică. Ea devine o ființă unică și este supusă legii unității mentale a multitudinilor.

Faptul că mulți indivizi se găsesc ocazional unul lângă altul nu le conferă caracteristicile unei mulțimi organizate. De fapt, o mie de indivizi adunați la întâmplare într-o piață publică, fără un scop anume, nu constituie în niciun fel o mulțime psihologică. Pentru a dobândi caracteristici specifice este necesară influența anumitor stimulente, a căror natură o vom determina.

Dispariția personalității conștiente și orientarea sentimentelor și gândurilor în aceeași direcție, primele caracteristici ale mulțimii care se organizează, nu implică întotdeauna prezența simultană a mai multor indivizi în același loc. Mii de indivizi separați pot, la un moment dat, sub influența anumitor emoții violente, de exemplu a unui mare eveniment național, să dobândească caracteristicile unei mulțimi psihologice. Ar fi suficient ca orice șansă de a-i aduce împreună pentru ca conduita lor să dobândească imediat caracteristicile

speciale ale actelor mulțimilor. În anumite momente ale istoriei, șase bărbați pot constitui o mulțime psihologică, în timp ce sute de indivizi adunați laolaltă accidental pot să nu o facă. Pe de altă parte, un popor întreg, fără nicio aglomerare vizibilă, poate uneori, în urma unei anumite influențe, să devină o mulțime.

Mulțimea psihologică, imediat ce se formează, capătă caracteristici generale provizorii, dar clar determinabile. Acestor caracteristici generale li se adaugă caracteristici particulare, care variază în funcție de elementele care alcătuiesc mulțimea și care pot modifica structura acesteia mentală.

Mulțimile psihologice sunt, așadar, susceptibile de clasificare, iar studiul acestei clasificări ne va arăta că o mulțime eterogenă, compusă din elemente diferite, și mulțimile omogene, compuse din elemente mai mult sau mai puțin similare (caste, secte și clase), prezintă caracteristici comune și, alături de acestea, caracteristici particulare care ne permit să le diferențiem.

Înainte de a trata diferitele tipuri de mulțimi, vom examina caracteristicile comune tuturor acestora. Vom proceda precum naturalistul care începe prin a determina caracteristicile generale ale indivizilor unei familii și, abia mai târziu, se ocupă de caracteristicile particulare care ne permit să diferențiem genurile și speciile care alcătuiesc acea familie.

Sufletul mulțimilor nu este ușor de descris, deoarece organizarea lor variază nu numai în funcție de rasă și de compoziția colectivelor, ci și în funcție de natura și gradul stimulilor la care sunt supuse. De fapt, aceeași dificultate apare atunci când întreprindem studiul psihologic al oricărui individ. În romane, indivizilor li se prezintă un personaj constant, dar în viața reală acest lucru nu se întâmplă. Numai uniformitatea mijloacelor generează uniformitatea aparentă a personajelor. Am avut deja ocazia să demonstrez că toate constituțiile mentale posedă virtualități caracterologice care pot fi relevate sub influența unei schimbări bruște de mediu. Așa se face că printre cei mai feroce „convenționaliști” ai Revoluției Franceze s-au găsit burghezi inofensivi care, în circumstanțe normale, ar fi fost notari pașnici sau magistrați virtuoși. Odată ce furtuna a trecut, și-au reluat caracterul normal, iar Napoleon i-a considerat cei mai docili slujitori ai săi.

Întrucât nu putem studia aici toate etapele formării mulțimilor, le vom examina mai ales în faza organizării lor deja complete. Vom vedea ce pot fi, dar nu ce sunt deja. Abia în acest stadiu avansat de organizare, peste fondul invariabil și dominant al rasei, se suprapun anumite caracteristici noi și specifice, care ghidează toate sentimentele și gândurile colectivului într-o singură direcție. Abia atunci se manifestă legea psihologică a unității mentale a multitudinilor, pe care am avut deja ocazia să o menționez. Anumite caracteristici psihologice ale mulțimilor sunt comune celor ale indivizilor izolați; altele, dimpotrivă, se

găsesc doar în grupuri. Aceste caractere speciale le vom studia mai întâi, pentru a le evidenția importanța.

Cel mai impresionant lucru la o mulțime este acesta: oricare ar fi indivizii care o alcătuiesc, oricare ar fi asemănările sau deosebirile dintre modul lor de viață, ocupațiile, caracterul sau inteligența lor, simplul fapt de a constitui o mulțime le conferă un suflet colectiv. Acest suflet îi face să simtă, să gândească și să acționeze diferit față de cum ar simți, gândi și acționa singuri. Anumite idei, anumite sentimente apar și se transformă în acțiuni doar la indivizii dintr-o mulțime. Mulțimea psihologică este o ființă provizorie, compusă din elemente eterogene care, pentru o clipă, s-au reunit, așa cum celulele care se reunesc într-un corp nou formează o ființă ce manifestă caracteristici foarte diferite de cele pe care le posedă fiecare dintre celule.

Contrar opiniei unui filosof atât de perspicace precum Herbert Spencer, în agregatul care constituie o multitudine nu găsim nicidecum o sumă sau o medie a elementelor sale, ci mai degrabă o combinare și creare de noi caractere. La fel ca în chimie, anumite elemente, puse în prezența unora altele, de exemplu bazele și acizii, se combină pentru a forma un corp nou cu proprietăți diferite de cele ale corpurilor care au intrat în compoziția sa.

Este ușor de observat cum individul dintr-o mulțime diferă de individul izolat; dar cauzele care dau naștere unei astfel de diferențe sunt mai greu de determinat. Pentru a le întrezări măcar, este necesar, mai întâi, să ținem cont de această observație din psihologia modernă: nu numai în viața organică, ci și în funcționarea inteligenței, fenomenele inconștiente joacă un rol preponderent. Viața conștientă a spiritului reprezintă doar o mică parte în comparație cu viața inconștientă. Cel mai iscusit analist sau cel mai perspicace observator poate descoperi doar un număr mic de motivații. Actele noastre conștiente provin dintr-un substrat inconștient format în principal din influențe ereditare. Acest substrat conține nenumăratele reziduuri ancestrale care constituie sufletul rasei. În spatele cauzelor mărturisite ale acțiunilor noastre, există întotdeauna cauze secrete, de care noi înșine nu suntem conștienți. Majoritatea acțiunilor noastre zilnice sunt consecința unor motive ascunse care ne scapă conștiinței.

Mai presus de toate prin elementele inconștiente care formează sufletul unei rase se aseamănă toți indivizii acelei rase, iar prin elementele conștiente, rezultate din educație, dar, mai ales, dintr-o ereditate excepțională, se disting. Bărbații care sunt complet diferiți în inteligență au instincte, pasiuni și sentimente care sunt uneori identice. Chiar și cei mai eminenți oameni rareori se ridică deasupra nivelului oamenilor obișnuiți în toate chestiunile legate de sentimente: religie, politică, morală, afecțiuni, antipatii etc. Poate exista o prăpastie intelectuală între un matematician faimos și cizmarul său, dar în ceea ce privește caracterul și credințele, diferența este adesea zero sau foarte mică.

Acum, tocmai aceste calități generale de caracter, guvernate de inconștient și posedate aproape în aceeași măsură de majoritatea indivizilor normali ai unei rase, se găsesc în comun la mulțimi. În sufletul colectiv, capacitățile intelectuale ale oamenilor dispar și, în consecință, individualitățile lor. Omogenul absoarbe eterogenul, iar calitățile inconștiente încep să domine.

Această comunitate de calități vulgare explică de ce mulțimile nu pot îndeplini acte care necesită o inteligență ridicată. Deciziile de interes general luate de o adunare de oameni distinși, dar cu specialități diferite, nu sunt semnificativ superioare deciziilor luate de un grup de imbecili, întrucât acești oameni nu pot combina decât calități mediocre pe care le posedă fiecare; Mulțimile nu pot acumula inteligență, ci doar mediocritate. Nu toată lumea, așa cum se repetă adesea, are mai mult spirit decât Voltaire, ci mai degrabă Voltaire are cu siguranță mai mult spirit decât toți ceilalți, dacă acești „toți" reprezintă mulțimile.

Totuși, dacă indivizii dintr-o multitudine s-ar limita la a-și face comune calitățile vulgare, nu s-ar stabili decât o medie și nu s-ar crea noi caractere, așa cum am mai spus. Cum sunt create aceste personaje atunci? Asta este ceea ce vom încerca acum să aflăm.

Există mai multe motive pentru care personaje speciale apar în mulțimi. Prima este că individul dintr-o mulțime dobândește, prin simplul fapt al numărului său, un sentiment de putere invincibilă care îi permite să cedeze instinctelor pe care, dacă ar fi singur, le-ar fi reprimat în mod necesar. Și va ceda cu atât mai ușor cu cât, deoarece mulțimea este anonimă și, prin urmare, iresponsabilă, sentimentul responsabilității care îi ține mereu pe indivizi dispare cu atât mai complet.

A doua cauză, contagiunea mentală, intervine și ea pentru a determina în mulțimi manifestarea unor caractere speciale și, totodată, orientarea lor. Contagiunea mentală este un fenomen ușor de observat, dar care, până în ziua de azi, nu a fost încă explicat și care trebuie pus în legătură cu fenomenele hipnotice pe care le vom studia acum. Într-o mulțime, toate sentimentele, toate actele sunt contagioase și sunt atât de contagioase încât individul își sacrifică cu ușurință interesul personal în favoarea interesului colectiv. Este o abilitate contrară naturii omului și de care acesta este capabil doar atunci când face parte dintr-o mulțime.

O a treia cauză, și de departe cea mai importantă, puterea sugestiei, determină la indivizi în multitudine de caractere speciale care sunt uneori complet opuse celor ale individului izolat. De fapt, contagiunea mentală, deja menționată mai sus, nu este nimic mai mult decât un efect al acestei puteri de sugestie.

Pentru a înțelege acest fenomen este necesar să ținem cont de câteva descoperiri recente în fiziologie. Știm astăzi că un individ poate fi pus într-o stare în care, pierzându-și personalitatea conștientă, se supune tuturor sugestiilor operatorului care l-a făcut să o

piardă și comite acte total contrare caracterului și obiceiurilor sale. O observație atentă pare să dovedească faptul că individul cufundat o vreme în mijlocul unei mulțimi active și, ca urmare a efluviilor care apar din aceasta sau dintr-o altă cauză încă necunoscută, se găsește curând într-o stare caracteristică care seamănă foarte mult cu starea de fascinație a persoanei hipnotizate în mâinile hipnotizatorului.

Întrucât viața creierului persoanei hipnotizate este paralizată, aceasta devine sclava tuturor activităților sale inconștiente, pe care hipnotizatorul le dirijează așa cum dorește. Personalitatea conștientă dispare; voința și discernământul sunt anulate. Gândurile și sentimentele sunt apoi îndrumate în direcția determinată de hipnotizator.

Aceasta este, mai mult sau mai puțin, starea în care un individ se află integrat într-o mulțime. El nu este conștient de acțiunile sale. La el, ca și la hipnotizați, în același timp în care anumite facultăți sunt distruse, altele pot fi duse la un grad de exaltare extremă. Sub influența unei sugestii, acest individ se poate lansa cu o impetuozitate irezistibilă în execuția anumitor acte. O astfel de impetuozitate este și mai irezistibilă în mulțimi decât la individul hipnotizat, deoarece, sugestia fiind aceeași pentru toți indivizii, atunci când devine reciprocă, ea crește. Indivizii dintr-o mulțime care au o personalitate suficient de puternică pentru a rezista sugestiei sunt atât de puțini la număr, încât ajung să fie luați de curent. Cel mult, ei pot încerca să-i devieze cursul făcând o sugestie diferită, iar uneori un cuvânt potrivit sau o imagine evocată în acest scop a reușit deja să împiedice mulțimile să comită acte sângeroase.

Dispariția personalității conștiente, predominanța personalității inconștiente, orientarea în aceeași direcție, prin sugestie și contagiune, a sentimentelor și ideilor, tendința de a transforma imediat ideile sugerate în acte, sunt, așadar, principalele caracteristici ale individului într-o multitudine. El încetează să mai fie el însuși și devine un automat fără voință proprie.

Doar prin apartenența la o mulțime, omul coboară mai multe grade pe scara civilizației. Izolat ar fi poate un individ cultivat; într-o mulțime el este o ființă instinctivă, prin urmare, un barbar. Posedă spontaneitatea, violența, ferocitatea, dar și entuziasmul și eroismul ființelor primitive și se aseamănă cu acestea prin ușurința cu care se lasă impresionat de cuvinte și imagini și este atras în acte contrare celor mai elementare interese ale sale. Individul dintr-o mulțime este un grăunte de nisip printre alte grăunțe pe care vântul le poartă după bunul plac.

Aceasta explică de ce anumite jurii formulează verdicte pe care fiecare jurat le-ar dezaproba și de ce adunările parlamentare aprobă legi și măsuri pe care fiecare dintre membrii lor le-ar repudia. Luați separat, oamenii Convenției erau oameni burghezi cu obiceiuri pașnice. Grupați într-o mulțime, nu au ezitat, influențați de unii lideri, să trimită la ghilotină indivizi vădit nevinovați; Mai mult, contrar tuturor intereselor lor, au renunțat la

propria inviolabilitate și s-au decimat singuri. Nu numai prin acțiunile sale individul dintr-o mulțime devine diferit de el însuși. Chiar înainte de a-și pierde complet independența, ideile și sentimentele sale se transformaseră, făcând din avar un risipitor, din sceptic un credincios, din omul cinstit un criminal, din laș un erou. Renunțarea la toate privilegiile, votată de nobilime într-un moment de entuziasm, în acea faimoasă noapte de 4 august 1789, nu ar fi fost niciodată acceptată de vreunul dintre nobili de unul singur.

Din cele spuse anterior, rezultă că mulțimea este întotdeauna inferioară din punct de vedere intelectual individului, dar, în ceea ce privește sentimentele și actele pe care le provoacă, ea poate fi, în funcție de împrejurări, mai bună sau mai rea. Totul depinde de modul în care este influențată publicul. Și exact asta ignoră scriitorii care au studiat mulțimile strict din punct de vedere criminal. Nu există nicio îndoială că mulțimile sunt uneori criminale, dar sunt adesea și eroice. Este ușor să-i determini să-și dea viața pentru triumful unei credințe sau al unei idei, să-i inspiri spre glorie și onoare, să-i târăști aproape fără pâine și fără arme, ca pe vremea cruciadelor, pentru a elibera mormântul unui Dumnezeu din mâinile necredincioșilor sau, ca în 1793, pentru a apăra pământul patriei. Aceste eroisme sunt, fără îndoială, puțin inconștiente, dar cu ele se face istoria.

Dacă printre acțiunile mărețe, raționate la rece, ar figura doar în averile popoarelor, analele istoriei universale ar avea puține de consemnat.

CAPITOLUL II

SENTIMENTELE ȘI MORALITATEA MULȚIMII

1. Impulsivitatea, mobilitatea și iritabilitatea mulțimilor. —Mulțimea este jucăria tuturor excitațiilor exterioare și reflectă variațiile lor neîncetate. —Impulsurile pe care le suferă sunt atât de imperioase încât învinge interesul personal.

— În mulțimi nimic nu este premeditat. — Acțiunea cursei. — 2. Sugestibilitatea și credulitatea mulțimilor. — Ascultarea dumneavoastră față de sugestii. — Imaginile evocate în mintea ta sunt considerate realitate. — Cât de asemănătoare sunt aceste imagini pentru toți indivizii care alcătuiesc o mulțime. — Integrați într-o mulțime, înțeleptul și imbecilul devin egali. — Câteva exemple de iluzii la care sunt supuși toți indivizii dintr-o mulțime. — Imposibilitatea de a crede mărturiile mulțimilor.

— Unanimitatea multor mărturii este cea mai proastă dovadă care poate fi invocată pentru a stabili adevărul unui fapt. — Valoarea slabă a cărților de istorie. — 3. Exagerarea și simplismul sentimentelor mulțimilor. — Mulțimile sunt ignorante în ceea ce privește îndoiala și incertitudinea și sunt constant împinse la extreme. — Sentimentele tale sunt întotdeauna excesive. — 4. Intoleranța, autoritarismul și conservatorismul maselor. — Cauzele acestor

sentimente. —Serviliismul mulțimilor în fața unei autorități puternice. —Instinctele revoluționare de moment ale mulțimilor nu le împiedică să fie extrem de conservatoare. — Mulțimile sunt instinctiv ostile schimbării și progresului. — 5. Moralitatea mulțimilor. — Moralitatea mulțimilor poate, așa cum se sugerează, să fie mult mai scăzută sau mult mai ridicată decât cea a indivizilor care le constituie. — Explicații și exemple. — Mulțimile sunt rareori ghidate de interes, care este exclusiv individului atunci când este izolat. —Rolul moralizator al mulțimilor.

După ce am indicat într-un mod foarte general principalele caracteristici ale mulțimilor, le vom studia acum în detaliu. Unele caracteristici specifice mulțimilor, impulsivitatea, iritabilitatea, incapacitatea de a raționa, lipsa judecății și a gândirii critice, sentimentele exagerate și altele, pot fi întâlnite și la formele inferioare de evoluție, cum ar fi sălbaticii și copiii. Este o analogie pe care o remarc în treacăt, deoarece demonstrația ei ar depăși scopul acestei lucrări, pe lângă faptul că ar fi inutilă pentru cei care cunosc psihologia oamenilor primitivi și nu i-ar convinge pe cei care nu o cunosc.

Voi discuta acum pe rând diversele caracteristici care pot fi ușor observate la majoritatea mulțimilor.

1. Impulsivitatea, mobilitatea şi iritabilitatea mulțimilor

Mulțimea, așa cum s-a spus când i-am studiat caracteristicile fundamentale, este ghidată aproape exclusiv de inconștient. Acțiunile tale sunt mult mai supuse acțiunii măduvei spinării decât celei a creierului. Acțiunile lor pot părea perfecte în execuția lor, dar, întrucât creierul nu le dirijează, individul procedează în funcție de șansa excitațiilor. Mulțimea este jucăria tuturor stimulenților externi și, prin urmare, reflectă toate variațiile lor neîncetate. Prin urmare, ea este o sclavă a impulsurilor pe care le primește. Individul izolat poate fi supus acelorași stimuli ca și omul dintr-o mulțime, dar, întrucât rațiunea îi arată dezavantajele cedării acțiunii sale, el nu cedează. Fiziologic, acest fenomen poate fi definit ca abilitatea individului de a-și controla reflexele, abilitate pe care mulțimea nu o posedă.

Diversele impulsuri cărora le ascultă mulțimile pot fi, în funcție de factorii motivaționali, generoase sau crude, eroice sau pusilanime, dar vor fi întotdeauna atât de imperioase încât, în fața lor, chiar și interesul conservării în sine va dispărea.

Mulțimile sunt extrem de mobile deoarece există mulți stimuli capabili să le sugereze și pentru că le respectă întotdeauna. Astfel, îi vedem trecând, de la o clipă la alta, de la cea mai sângeroasă ferocitate la generozitate sau la cel mai absolut eroism. Mulțimea devine ușor călău, dar la fel de ușor devine martir. Din sânul ei curgeau întotdeauna râurile de sânge necesare triumfului tuturor cauzelor. Nu trebuie să ne întoarcem în vremuri eroice ca să vedem de ce sunt capabile masele. Nu se târguiesc niciodată pentru viața lor într-o revoltă și, cu doar câțiva ani în urmă, un general care devenise brusc foarte popular ar fi putut găsi,

dacă ar fi vrut, o sută de mii de oameni gata să moară pentru cauza sa [III].

Nimic nu poate fi premeditat în mulțime. Succesiv, se lasă străbătuți de întreaga gamă de sentimente contrare, sub influența emoțiilor momentului. Seamănă cu frunze pe care vântul le ridică și le împrăștie în toate direcțiile, doar pentru a le lăsa să cadă din nou. Studiul anumitor mulțimi revoluționare ne va oferi câteva exemple ale variabilității sentimentelor lor.

Această mobilitate a mulțimilor le face dificil de dirijat, mai ales atunci când o parte din puterile publice ajung în mâinile lor. Dacă nevoile vieții de zi cu zi nu ar constitui un fel de regulator invizibil al evenimentelor, democrațiile nu ar putea exista. Însă mulțimile care își doresc lucrurile cu frenezie nu le doresc pentru mult timp, căci sunt la fel de incapabile de o voință durabilă pe cât sunt de incapabile de gândire.

Mulțimea nu este doar impulsivă și mobilă. La fel ca sălbaticul, nici ea nu admite că există obstacole între dorința ei și împlinirea acestei dorințe și le admite cu atât mai puțin cu cât numărul lor este mai mare, ceea ce îi dă sentimentul unei puteri irezistibile. Pentru individul dintr-o mulțime, noțiunea de imposibilitate dispare. Omul izolat știe bine că singur nu poate da foc unui palat sau jefui un depozit și, prin urmare, tentația de a face acest lucru nici măcar nu i se naște în minte. Însă, când face parte dintr-o mulțime, devine conștient de puterea pe care i-o conferă numerele și cedează imediat primei sugestii de crimă sau furt. Orice obstacol neașteptat va fi doborât cu forță. Dacă ar fi posibil ca organismul uman să perpetueze furia, s-ar putea spune că aceasta ar fi starea normală a mulțimii tulburate.

În iritabilitatea mulțimilor, în impulsivitatea și mobilitatea lor, ca și în toate sentimentele populare pe care le vom studia, intervin întotdeauna caracteristicile fundamentale ale rasei, care constituie terenul imuabil în care germinează sentimentele noastre. Mulțimile sunt iritabile și impulsive, fără îndoială, dar în grade diferite. De exemplu, diferența dintre o mulțime latină și o mulțime anglo-saxonă este extraordinară. Evenimentele recente din istoria noastră sunt destul de revelatoare în această privință. În 1870, publicarea unei simple telegrame, care relata o presupusă insultă, a fost suficientă pentru a provoca un val de furie care a dat imediat naștere unui război teribil. Câțiva ani mai târziu, vestea telegrafică a unei înfrângeri nesemnificative la Langson a provocat o nouă explozie, care a dus la căderea instantanee a guvernului. Pe de altă parte, înfrângerea mult mai gravă a unei expediții engleze la Khartoum a provocat puține emoții în Anglia și niciun ministru nu a fost demis. Mulțimile sunt feminine peste tot, dar mulțimile latine sunt cele mai feminine dintre toate. Oricine le folosește va putea să se cațere foarte sus și foarte repede, dar va fi mereu pe marginea Stâncii Tarpeiene și sigur că într-o zi va cădea de pe ea.

2. Sugestibilitatea şi credulitatea mulțimilor

[III] Acesta este generalul Boulanger, care, în 1886, a încercat să răstoarne regimul republican. (T.N.)

Am spus deja că una dintre caracteristicile generale ale mulțimilor este sugestibilitatea excesivă și am arătat, de asemenea, cum sugestia este contagioasă în orice aglomerare umană, ceea ce explică orientarea rapidă a sentimentelor într-o anumită direcție.

Indiferent cât de neutră am crede că este, mulțimea se află aproape întotdeauna într-o stare de atenție expectativă care îi favorizează capacitatea de a face sugestii. Prima sugestie făcută se impune imediat prin contagiune asupra tuturor creierelor și stabilește imediat orientarea. La ființele sugestibile, ideea fixă tinde să devină un acrobat. Fie că este vorba de incendierea unui palat, fie de săvârșirea unei fapte de abnegație, mulțimea o va face cu aceeași ușurință. Totul va depinde de natura stimulentului și nu, ca la individul izolat, de relația care poate exista între actul sugerat și motivele care se opun realizării sale.

Astfel, atingând mereu limitele inconștientului, supunându-se tuturor sugestiilor, animată de violența sentimentelor tipică ființelor care nu pot apela la influența rațiunii, lipsite de spirit critic, mulțimea nu poate decât să fie excesiv de credulă. Pentru ea, neverosimilul nu există și nu trebuie să uităm acest lucru pentru a înțelege ușurința cu care sunt create și propagate cele mai uimitoare legende și narațiuni [IV].

Crearea legendelor, care circulă atât de ușor printre mulțimi, nu este doar rezultatul unei credulități totale, ci și al distorsiunilor prodigioase pe care evenimentele le suferă în imaginația indivizilor atunci când sunt grupate la un loc. Cel mai simplu eveniment, văzut de mulțime, devine în curând distorsionat. Mulțimea gândește în imagini, iar imaginea evocată evocă, la rândul ei, multe altele care nu au nicio legătură logică cu prima. Vom percepe cu ușurință această stare dacă ne gândim la succesiunile neobișnuite de idei la care suntem uneori conduși atunci când evocăm orice fapt. Rațiunea ne arată incoerența unor astfel de imagini, dar mulțimea nu își dă seama de asta și, prin urmare, tot ceea ce adaugă imaginația lor distorsionantă evenimentului se va confunda cu evenimentul în sine. Incapabilă să stabilească separarea dintre subiectiv și obiectiv, mulțimea acceptă ca reale imaginile evocate în mintea lor și care, de cele mai multe ori, nu au decât o relație distantă cu faptul observat.

Deformările suferite de un eveniment, la care este martoră mulțimea, ar trebui, se pare, să fie nenumărate și cu semnificații diverse, întrucât indivizii care le compun au temperamente foarte variate. Dar nu este așa. Ca o consecință a puterii de contagiune, aceste deformări ajung să fie de aceeași natură și să aibă aceeași semnificație la toți indivizii din comunitate. Prima deformare percepută de unul dintre ei constituie, cum ar spune, nucleul sugestiei contagioase. Înainte de a li se arăta tuturor cruciaților pe zidurile Ierusalimului, Sfântul Gheorghe a fost cu siguranță văzut doar de unul dintre asistenți și, prin

[IV]Oamenii care au fost martori la asediul Parisului (în 1870) au văzut numeroase exemple ale acestei credulități a mulțimilor în lucruri complet improbabile. O lumânare aprinsă la etajul superior al unei case era considerată imediat un semnal pentru asediatori. Totuși, două secunde de reflecție ar fi suficiente pentru a demonstra că era material imposibil să vezi lumina unei lumânări aflate la câteva leghe distanță.

sugestie și contagiune, miracolul a fost imediat acceptat de toți.

Acesta este întotdeauna mecanismul halucinațiilor colective, atât de frecvente în istorie și care par să aibă toate caracteristicile clasice ale autenticității, întrucât sunt fenomene verificate de mii de oameni.

Calitatea mentală a indivizilor care alcătuiesc mulțimea nu contrazice în niciun fel acest principiu. De fapt, această calitate nu are nicio importanță în acest caz. Din momentul în care devin parte a unei mulțimi, atât ignoranții, cât și înțelepții sunt la fel de incapabili să aibă vreo putere de observație.

Această teză poate părea paradoxală și, pentru a o demonstra, ar fi necesară relatarea a numeroase fapte istorice, care ar umple mai multe volume. Însă, întrucât nu vrem să-l lăsăm pe cititor cu impresia că facem afirmații fără a avea dovezi, vom prezenta câteva exemple luate la întâmplare din toate cele pe care le-am putea cita.

Faptul pe care îl vom relata este unul dintre cele mai tipice, deoarece a fost ales dintre halucinațiile colective care s-au răspândit într-o mulțime unde se găseau indivizi de tot felul, ignoranți și educați. A fost relatat, întâmplător, de locotenentul de marină Julien Félix în cartea pe care a scris-o despre curenții marini.

Fregata «La Belle-Poule» naviga în căutarea corvetei «Le Berceau», de care o despărțise o furtună violentă. Era o zi senină și soarele strălucea. Deodată, santinelă a zărit o navă în derivă. Echipajul a privit în direcția indicată și toți, ofițeri și marinari, au văzut clar o plută încărcată cu oameni care dădeau semne de disperare. Amiralul Desfossés a ordonat echiparea unei nave pentru a merge să salveze naufragiații. Pe măsură ce se apropiau, marinarii și ofițerii care se aflau la bord au văzut „mase de oameni mișcându-se și întinzându-și mâinile și au auzit zgomotul surd și confuz al unui mare număr de voci”. Ajunși la presupusa plută, au găsit doar câteva crengi de copac acoperite de frunze pe care furtuna le smulsese de pe coasta apropiată. Confruntată cu un fapt atât de evident, halucinația a dispărut.

Acest exemplu clarifică destul de mult mecanismul halucinației colective, așa cum l-am explicat. Pe de o parte, avem mulțimea într-o stare de atenție așteptată; pe de altă parte, sugestia provocată de santinelă, când i-a arătat o barcă abandonată pe mare, sugestie care a fost acceptată, prin contagiune, de toți cei prezenți, ofițeri și marinari.

O mulțime nu trebuie să fie numeroasă pentru ca capacitatea sa de a vedea corect lucrurile să fie distrusă și pentru ca faptele reale să fie înlocuite de halucinații care nu au nicio legătură cu ele. Câțiva indivizi adunați la un loc constituie o mulțime și, chiar dacă sunt savanți iluștri, ei dobândesc imediat toate caracteristicile mulțimilor în tot ceea ce este în afara sferei specialității lor. Facultatea de observare și gândire critică, pe care o posedă fiecare individ, dispare imediat.

Davey, un psiholog perspicace, ne oferă un exemplu foarte curios, publicat în Annales

des sciences psychiques, care merită să fie relatat aici. Davey convocase o adunare de observatori distinși, printre care se număra și unul dintre cei mai eminenți savanți ai Angliei, Wallace, și după ce i-a lăsat să examineze niște obiecte și să le marcheze unde doreau, le-a prezentat toate fenomenele clasice ale spiritismului, materializării spiritelor, scrierii pe ardezii etc. După ce a obținut de la acești spectatori remarcabili rapoarte în care afirmau că fenomenele observate nu se puteau datora decât unor mijloace supranaturale, le-a dezvăluit că acestea erau doar rezultatul unor trucuri foarte simple. „Cel mai uimitor lucru legat de ancheta lui Davey", scrie autorul articolului, „nu este minunea trucurilor în sine, ci slăbiciunea extremă a relatărilor neiniților". „Prin urmare", adaugă el, „martorii pot face numeroase relatări pozitive, care sunt complet greșite, dar care au ca rezultat, dacă acceptăm descrierile lor ca fiind adevărate, că fenomenele descrise devin inexplicabile prin iluzionism. Metodele inventate de Davey erau atât de simple încât este surprinzător că a îndrăznit să le folosească; dar avea o asemenea putere asupra minților mulțimii încât îi putea convinge că vedeau ceea ce nu vedeau în realitate." Este vorba, ca întotdeauna, despre puterea hipnotizatorului asupra celor hipnotizați. Dar când vedem această putere exercitată asupra unor spirite superioare și anterior suspicioase, ne dăm seama cât de ușor pot fi înșelate mulțimile de rând.

Există nenumărate exemple similare. Acum câțiva ani, ziarele au publicat povestea a două fete care s-au înecat și au fost scoase din Sena. Acești copii au fost recunoscuți mai întâi categoric de o duzină de martori. Având în vedere aceste declarații unanime, nu exista nicio îndoială în mintea judecătorului de instrucție care a dispus întocmirea certificatului de deces respectiv. Însă, când copiii urmau să fie îngropați, întâmplarea i-a făcut să descopere că presupusele victime erau în viață și că asemănarea dintre ele și femeile înecate era foarte vagă. Aici, ca și în exemplele citate anterior, declarația primului martor, victimă a unei iluzii, a fost suficientă pentru a le sugera pe toate celelalte.

În astfel de cazuri, punctul de plecare al sugestiei este întotdeauna iluzia creată la un individ printr-o reminiscență mai mult sau mai puțin vagă, iar apoi contagiunea prin afirmarea iluziei primitive. Dacă primul observator este foarte impresionabil, va fi suficient ca cadavrul pe care crede că îl recunoaște să prezinte o particularitate, o cicatrice, un detaliu al faptului, capabil să evoce în el ideea unei alte persoane, fără a fi necesar să existe sau nu o asemănare reală. Această idee evocată devine apoi nucleul unui fel de cristalizare care invadează domeniul înțelegerii și paralizează orice capacitate critică. Ceea ce vede atunci observatorul nu mai este obiectul în sine, ci imaginea evocată în mintea sa. Așa se explică recunoașterea eronată a cadavrelor copiilor, făcută de propria lor mamă, ca în cazul pe care îl vom relata mai jos, care este deja vechi, dar care ne permite să vedem cu precizie manifestându-se cele două grade de sugestie, al căror mecanism tocmai l-am explicat.

„Copilul a fost recunoscut de un alt copil, care, de fapt, s-a înșelat. De atunci încolo, au existat mai multe recunoașteri eronate."

„Și s-a întâmplat un lucru extraordinar." A doua zi după ce elevul l-a recunoscut, o femeie a exclamat: „Dumnezeule, e fiul meu!".

„Au dus-o la cadavru, l-au examinat și au descoperit că avea o cicatrice pe frunte."

„Da, e bietul meu fiu, care a dispărut în iulie anul trecut. L-au furat și l-au omorât!"

«Femeia era portar pe Rua do Forno și o chema Chavandret.» L-au chemat pe cumnat, care a spus fără ezitare: „Da, e micuțul Philibert". Mai mulți locuitori de pe aceeași stradă l-au recunoscut și pe copil ca fiind Philibert Chavandret și același lucru s-a întâmplat și cu profesorul însuși, pentru care medalia pe care o avea băiețelul era un semn sigur.

„Ei bine, vecinii, cumnatul, profesorul și mama s-au înșelat cu toții. Șase săptămâni mai târziu, identitatea copilului a fost descoperită. Era originară din Bordeaux, fusese ucisă la Bordeaux și apoi adusă la Paris [V]. "

Trebuie să observăm că aceste recunoașteri sunt făcute în general de femei și copii, adică tocmai de ființele cele mai impresionabile, și ele arată clar valoarea pe care, pe bună dreptate, o putem atribui unor astfel de mărturii. Declarațiile făcute de copii, în special, nu ar trebui niciodată să fie considerate bazate pe ele. Magistrații repetă, ca pe un loc comun, că copiii nu mint. Dacă ar avea o cultură psihologică mai puțin limitată , acești oameni ar ști că, contrar a ceea ce spun ei, în copilărie oamenii mint cel mai mult. Desigur, minciuna este nevinovată, dar totuși o minciună este. Ar fi mai bine să condamni un inculpat aruncând o monedă decât să faci asta, așa cum s-a făcut de atâtea ori, pe baza mărturiei unui copil.

Revenind la observațiile făcute de mulțimi, suntem conduși la concluzia că observațiile colective sunt, fără îndoială, cele mai eronate și reflectă aproape întotdeauna simpla iluzie a unui individ care, prin contagiune, i-a influențat pe ceilalți.

Există nenumărate fapte care ne arată că mărturia mulțimilor merită cea mai mare neîncredere. Mii de oameni au fost martori la faimoasa șarjă de cavalerie din Bătălia de la Sedan și totuși nu este posibil să se știe cine a comandat-o, deoarece mărturiile sunt atât de contradictorii. Într-o carte recentă, generalul englez Wolseley a demonstrat că până în ziua de azi s-au făcut cele mai grave erori în ceea ce privește cele mai importante fapte ale bătăliei de la Waterloo, fapte care, însă, au fost atestate de sute de oameni [VI].

Toate aceste exemple ne arată, repet, valoarea mărturiei mulțimilor. Tratatele de logică includ unanimitatea numeroaselor mărturii în categoria celor mai solide dovezi ale exactității unui fapt. Însă ceea ce știm despre psihologia mulțimilor ne arată cât de greșite

---

[V] *Eclair*, 21 aprilie 1895.

[VI] Vom ști vreodată ce s-a întâmplat într-o singură bătălie? Am îndoieli puternice. Știm cine au fost câștigătorii și perdanții, dar poate nimic mai mult. Ceea ce relatează Harcourt, actor și martor, despre bătălia de la Solferino poate fi aplicat tuturor bătăliilor: generalii (informați, firește, de sute de martori) își întocmesc rapoartele oficiale; ofițerii însărcinați cu executarea ordinelor modifică aceste documente și redactează textul final; șeful de cabinet nu este de acord și o face din nou. Îl duc mareșalului care exclamă: „Vă înșelați complet!" și rescrie textul. Aproape nimic nu a mai rămas din raportul original. Harcourt relatează acest fapt ca dovadă că este imposibil să se stabilească adevărul despre un eveniment, chiar dacă acesta a fost de mare importanță și a fost observat de mulți oameni.

sunt aceste manuale în această privință. Cele mai dubioase evenimente sunt cu siguranță cele care au fost observate de cel mai mare număr de oameni. A spune că un fapt a fost asistat simultan de mii de martori este echivalent cu a spune că faptul real este, în general, foarte diferit de ceea ce a fost relatat.

Din cele spuse este clar că cărțile de istorie trebuie considerate opere ale purei imaginații. Sunt relatări fanteziste ale unor fapte observate prost, însoțite de explicații inventate ulterior. Dacă trecutul nu ne-ar fi lăsat moștenire operele sale literare, artistice și monumentale, nu am putea ști nimic real despre el. Știm ceva adevărat despre viețile unor mari oameni care au jucat roluri importante în istoria umanității, precum Hercule, Buddha, Iisus sau Mahomed? Probabil că nu. De fapt, în adâncul sufletului, viețile lor nu contează prea mult pentru noi. Bărbații care au impresionat mulțimile erau eroi legendari și nu eroi adevărați.

Din păcate, nici legendele nu au consecvență. Imaginația mulțimilor le transformă continuu în funcție de vremuri și, mai ales, în funcție de rase. Există o mare distanță între Iehova cel sângeros din Biblie și Dumnezeul atot-iubitor al Sfintei Tereza, iar Buddha venerat în China nu seamănă deloc cu cel venerat în India.

Nici măcar nu este necesar să trecem cu vederea eroii timp de secole pentru ca imaginația maselor să-i transforme în legende. Uneori, această transformare are loc în doar câțiva ani. În timpul nostru, am văzut cum „legenda unuia dintre cei mai mari eroi istorici s-a schimbat de mai multe ori în mai puțin de cincizeci de ani". În epoca Bourbonilor, Napoleon a devenit un filantrop, un liberal, o ființă aproape idilică, un prieten al săracilor, care, potrivit poeților, și-l vor aminti în colibele lor mulți ani. Treizeci de ani mai târziu, eroul bun și tandru devine un despot însetat de sânge, uzurpator al puterii și libertății, care a sacrificat trei milioane de oameni ambiției sale. Astăzi, legenda continuă să se transforme. Și când vor trece câteva secole de atunci, înțelepții viitorului, puși în fața acestor narațiuni contradictorii, vor pune poate la îndoială existența eroului, așa cum noi o punem la îndoială pe cea a lui Buddha, și vor vedea în el doar un mit solar sau o dezvoltare a legendei lui Hercule. Totuși, se vor consola ușor cu această incertitudine, deoarece, mai cunoscători decât noi în psihologia mulțimilor, vor ști că istoria nu poate decât să imortalizeze miturile.

Sentimentele bune sau rele manifestate de o mulțime au dubla caracteristică de a fi foarte simple și foarte exagerate. În acest punct, ca și în multe altele, individul dintr-o mulțime seamănă cu ființele primitive. Neputând absolvi, el se confruntă cu lucrurile într-un mod Moco și nu este conștient de tranziții. În mulțime, exagerarea unui sentiment care se răspândește rapid prin sugestie și contagiune este considerabil întărită de aprobarea generală pe care o stârnește.

3. Exagerarea și simplificarea sentimentelor mulțimilor

Simplitatea și exagerarea sentimentelor expun mulțimile riscului de îndoială și incertitudine și, la fel ca femeile, acestea ajung imediat la extreme. O suspiciune schițată devine curând o dovadă incontestabilă. Un început de antipatie sau dezaprobare care, la individul izolat, ar rămâne puțin accentuat, în mulțime devine o ură aprigă.

Violența sentimentelor mulțimilor, și mai ales a mulțimilor eterogene, este amplificată și mai mult de lipsa de responsabilitate. Certitudinea impunității, care este cu atât mai puternică cu cât mulțimea este mai mare, și noțiunea unei puteri momentane considerabile datorate numărului, fac posibile în grup sentimente și acte care erau imposibile la individul izolat. În mulțimi, imbecilii, ignoranții și invidioșii sunt eliberați de sentimentul nulității și neputinței lor, care este înlocuit de conștientizarea unei forțe brutale, trecătoare, dar imense.

Exagerarea în mulțimi afectează adesea sentimentele negative, rămășițe atavice ale instinctelor omului primitiv, pe care frica de pedeapsă îl obligă pe individul izolat și responsabil să le reprime. Așa se explică ușurința cu care mulțimile sunt conduse la cele mai grave excese.

Însă, influențate cu abilitate, mulțimile devin capabile de eroism și dăruire, mult mai capabile chiar decât individul izolat. Când vom studia moralitatea mulțimilor, vom avea ocazia să revenim asupra acestui subiect.

Întrucât mulțimea este impresionată doar de sentimente excesive, vorbitorul care vrea să o seducă va trebui să folosească și să abuzeze de afirmații violente. Exagerarea, afirmarea, repetarea și faptul că nu se încearcă niciodată demonstrarea a ceva prin raționament sunt procedeele de argumentare folosite de vorbitori la întâlnirile populare.

Mulțimea cere în continuare aceleași exagerări în sentimentele eroilor ale căror calități și virtuți aparente trebuie mereu amplificate. Și în teatru, mulțimea își dorește ca eroul piesei să posede asemenea virtuți, un asemenea curaj și o moralitate atât de puternică, încât în viața reală nu le pot găsi niciodată.

S-a vorbit, pe bună dreptate, despre optica specială a teatrului. Desigur că există, dar regulile sale, în majoritatea cazurilor, nu au nicio legătură cu bunul simț și logica. Arta de a vorbi mulțimilor este de ordin inferior, dar necesită abilități speciale. Când citești, uneori devine dificil să explici succesul anumitor piese. Antreprenorii teatrali, atunci când le citesc, au și ei mari îndoieli cu privire la succesul lor, deoarece, pentru a fi siguri de acesta, ar fi necesar să se transforme într-o mulțime [VII]. Dacă ar fi posibil să intrăm în detalii, ar fi ușor să demonstrăm și influența preponderentă a rasei. O piesă de teatru care entuziasmează publicul într-o țară este un eșec în alta sau obține un succes doar în ceea ce privește stima și convenția, deoarece nu pune

[VII]Iată ce explică de ce anumite piese, respinse de toți antreprenorii teatrali, obțin un succes fabulos atunci când sunt jucate. Succesul piesei lui Coppée, Pour la couronne, este binecunoscut, fiind respinsă timp de zece ani de cele mai bune teatre, în ciuda numelui autorului său. Marraine-ul lui Charley, înființat pe cheltuiala unui broker de fonduri, după ce a fost respinsă succesiv, a reușit să obțină două sute de reprezentări în Franța și peste o mie în Anglia. Dacă nu am fi explicat deja imposibilitatea în care se află antreprenorii teatrali de a se pune mental în locul mulțimii, astfel de aberații critice ar fi de neînțeles la indivizi competenți interesați să nu facă greșeli atât de grave.

în joc resorturile capabile să-și entuziasmeze noul public. Este inutil să adăugăm că exagerarea mulțimilor afectează doar sentimentele și în niciun fel inteligența. Prin simplul fapt de a fi inserat în mulțime, nivelul intelectual al individului, așa cum am demonstrat deja, scade considerabil. Scriitorul Tarde a verificat același fenomen atunci când investiga crimele mulțimilor. Prin urmare, numai pe plan sentimental mulțimile se pot înălța foarte sus sau, dimpotrivă, se pot coborî foarte jos.

4. Intoleranță, autoritarism și conservatorism al maselor

Mulțimile cunosc doar sentimente simple și extreme și, în acest sens, acceptă sau resping în bloc opiniile, ideile și credințele care le sunt sugerate, considerându-le adevăruri absolute sau erori la fel de absolute. Asta se întâmplă întotdeauna cu toate credințele care își au originea în sugestie, în loc să fie determinate de raționament. Știm cu toții cât de intolerante sunt credințele religioase și cunoaștem puterea despotică pe care o exercită asupra sufletelor.

Întrucât nu are nicio îndoială asupra a ceea ce consideră a fi adevărat sau fals și, pe de altă parte, are o noțiune clară despre puterea sa, mulțimea este la fel de autoritară pe cât este de intolerantă. Individul este capabil să accepte contradicțiile și discuțiile; mulțimea nu-i tolerează niciodată. În adunările publice, cea mai mică contradicție din partea unui orator este întâmpinată imediat cu strigăte de furie și invective violente, care duc curând la violență fizică și chiar la excludere dacă oratorul are imprudența să insiste. Fără prezența tulburătoare a ofițerilor de ordine, contrazicătorul ar ajunge adesea linșat.

Autoritarismul și intoleranța sunt generale în toate tipurile de mulțimi, dar variază foarte mult ca grad; și aici, încă o dată, intră în joc noțiunea fundamentală de rasă, dominând sentimentele și gândurile oamenilor. Autoritarismul și intoleranța sunt dezvoltate în special în rândul mulțimilor latine și într-o asemenea măsură încât au distrus în acestea sentimentul de independență individuală, atât de accentuat la anglo-saxoni. Mulțimile latine sunt sensibile doar la independența colectivă a sectei căreia îi aparțin, iar caracteristica acestei independențe este nevoia de a-i supune imediat și violent pe toți disidenții credințelor lor. Printre popoarele latine, iacobinii din toate timpurile, de la Inchiziție încoace, nu au putut niciodată să se ridice la o altă concepție despre libertate.

Autoritarismul și intoleranța sunt, pentru mase, sentimente foarte clare, iar acestea le susțin la fel de ușor pe cât le practică. Ei respectă puterea și sunt puțin impresionați de bunătate, pe care o consideră cu ușurință o formă de slăbiciune. Simpatiile lor nu se îndreaptă niciodată către stăpânii binevoitori, ci către tiranii care îi domină cu vigoare. Acelora li se ridică întotdeauna cele mai frumoase statui. Când îl calcă în picioare cu bucurie pe despotul detronat, este pentru că, pierzându-și puterea, acest despot a intrat în categoria celor slabi care se disprețuiesc unii pe alții și nu se mai tem unii de alții. Tipul de erou iubit de mase trebuie să aibă întotdeauna statura unui Cezar care le seduce cu gloria sa, care li se impune cu autoritatea sa și care le îngrozește cu sabia sa.

Întotdeauna gata să se revolte împotriva unei autorități slabe, mulțimea se înclină servil în fața unei autorități puternice. Dacă acțiunea autorității este intermitentă, mulțimea, ascultând mereu de sentimente extreme, trece alternativ de la anarhie la servilism și de la servilism la anarhie.

Ar însemna, de fapt, să ignori psihologia mulțimilor să crezi în predominanța sentimentelor lor revoluționare. În acest moment, violența lor este cea care ne înșeală. Adevărul este că exploziile de revoltă și distrugere sunt întotdeauna foarte efemere. Prea ghidați de inconștient și, prin urmare, supuși influenței eredităților seculare, ei nu pot decât să pară excesiv de conservatori. Lăsați de capul lor, se satură repede de tulburările lor și se îndreaptă instinctiv spre servitute. Cei mai mândri și mai intransigenți iacobini l-au aclamat cu fervoare pe Bonaparte atunci când acesta a suprimat toate libertățile și și-a făcut simțită asprimea mâinii de fier.

Istoria revoluțiilor populare este aproape de neînțeles dacă nu cunoaștem instinctele profund conservatoare ale maselor. Ei vor să schimbe numele instituțiilor și, pentru a realiza aceste schimbări, uneori duc la bun sfârșit revoluții violente; dar esența acestor instituții este atât de mult expresia nevoilor ereditare ale rasei încât mulțimile ajung întotdeauna să se întoarcă la ele. Mobilitatea neîncetată a mulțimilor acționează doar asupra a ceea ce este superficial. De fapt, au instincte conservatoare ireductibile și, ca toți oamenii primitivi, un respect superstițios pentru tradiții, o oroare inconștientă față de noutățile capabile să le modifice condițiile reale de existență. Dacă puterea actuală a democrațiilor ar fi existat în momentul în care au fost inventate activitățile mecanice, motorul cu aburi și căile ferate, realizarea acestor invenții ar fi fost imposibilă sau ar fi fost posibilă doar cu prețul unor revoluții repetate. Din fericire pentru progresul civilizației, supremația mulțimilor s-a făcut simțită abia atunci când marile descoperiri ale științei și industriei fuseseră deja făcute.

5. Moralitatea mulțimii

Dacă atribuim cuvântului moralitate sensul de respect constant pentru anumite convenții sociale și de reprimare permanentă a impulsurilor egoiste, este evident că mulțimile sunt prea impulsive și instabile pentru a fi susceptibile la moralitate. Dar dacă termenul cuprinde și apariția momentană a anumitor calități, precum altruismul, dăruirea, altruismul, sacrificiul de sine, dorința de echitate, am putea spune că mulțimile sunt, dimpotrivă, susceptibile de cea mai înaltă moralitate.

Rarii psihologi care au studiat mulțimile au făcut-o doar din punctul de vedere al actelor lor criminale și, deoarece acestea sunt frecvente, le-au atribuit mulțimilor un nivel moral foarte scăzut.

Într-adevăr, au demonstrat acest lucru de nenumărate ori. Dar de ce? Pur și simplu

pentru că instinctele de ferocitate distructivă sunt reziduuri ale unor epoci primitive care dorm adânc în fiecare dintre noi. Pentru individul izolat ar fi periculos să se lase pradă acestor instincte, dar, integrat într-o mulțime iresponsabilă, unde impunitatea este, prin urmare, asigurată, el are deplină libertate să și le satisfacă. Întrucât în mod normal nu putem exercita aceste instincte distructive asupra semenilor noștri umani, ne limităm la a le exercita asupra animalelor. Pasiunea pentru vânătoare și ferocitatea mulțimilor derivă din aceeași sursă. Mulțimea care sfâșie încet o victimă lipsită de apărare este o dovadă a unei cruzimi foarte lașe, dar care, pentru filosof, se apropie foarte mult de cruzimea vânătorilor care se adună pentru a avea plăcerea de a urmări spectacolul câinilor lor care eviscerează un biet cerb.

Dacă este adevărat că mulțimea este capabilă să ucidă, să ardă și să comită tot felul de crime, nu este mai puțin adevărat că este capabilă și de acte de sacrificiu și altruism mai mari decât cele pe care individul izolat este capabil să le practice. Îndemnul la sentimentele de glorie, onoare, religie și țară se adresează în principal individului din mulțime. Istoria este plină de exemple analoage cruciadelor și voluntarilor din 1793. Numai mulțimile sunt capabile de o mare dăruire și de o mare altruism. Câți s-au lăsat deja masacrați eroic de idei și credințe pe care abia le înțelegeau! Mulțimile care intră în grevă o fac mai mult din ascultare de un slogan decât pentru a obține o mărire de salariu. Pentru ei, interesul personal este rareori o motivație puternică, în timp ce pentru individul izolat este aproape singurul motiv. Cu siguranță nu interesul a călăuzit mulțimile în atâtea războaie, în general de neînțeles pentru inteligența lor, în care s-au lăsat masacrate la fel de ușor ca niște ciocârlii hipnotizate de oglinda vânătorului.

Chiar și cei mai rafinați ticăloși, prin simpla integrare într-o mulțime, dobândesc uneori principii morale foarte severe. Taine atrage atenția asupra faptului că masacrații din septembrie [VIII]au ajuns să așeze pe masa comitetului portofelele și bijuteriile pe care le-au găsit asupra victimelor și pe care le-au putut fura cu ușurință.

Mulțimea urlătoare, furioasă și nefericită care a invadat Tuileries-urile în timpul revoluției din 1848 nu a pus stăpânire pe niciunul dintre obiectele care o fascinau și doar unul dintre aceste obiecte reprezenta pâinea multor zile.

Această moralizare a individului de către mulțime nu este, desigur, o regulă constantă, dar poate fi observată frecvent și chiar în împrejurări mai puțin grave decât cele pe care tocmai le-am menționat. În teatru, așa cum am explicat deja, mulțimea cere eroului piesei virtuți exagerate, iar publicul, chiar și atunci când este alcătuit din elemente inferioare, este uneori foarte auster. Este obișnuit ca ticălosul, proxenetul sau vagabondul să murmure atunci când se confruntă cu o scenă puțin îndrăzneață sau mai puțin decentă, care, însă, este complet inocentă în comparație cu conversațiile lor obișnuite.

Septembrie 1792, vremea Terorii. (*T.N.)*

Astfel, mulțimile, care se lasă atât de adesea pradă celor mai josnice instincte, oferă și un exemplu de acte de cea mai înaltă moralitate. Dacă abdicarea, resemnarea și dăruirea absolută față de un ideal himeric sau real sunt virtuți morale, putem spune că mulțimile posedă uneori aceste virtuți într-o măsură pe care cei mai înțelepți filozofi rareori reușesc să o atingă. Nu există nicio îndoială că le practică inconștient, dar asta nu prea contează.

Dacă masele ar ceda rațiunii și s-ar ocupa de interesele lor imediate, poate că nicio civilizație nu s-ar fi dezvoltat pe suprafața Pământului și omenirea nu ar avea istorie.

CAPITOLUL III

IDEI, RAȚIONAMENT ȘI IMAGINAȚIE ALE MULȚIMILOR

1. Ideile mulțimilor. — Ideile fundamentale și ideile accesorii. — Cum pot exista simultan idei contradictorii? — Transformări pe care ideile superioare trebuie să le sufere pentru a deveni accesibile masei. — Rolul social al ideilor este independent de cantitatea de adevăr pe care o pot conține. — 2. Raționamentele mulțimilor. — Mulțimile nu sunt influențate de raționament. — Raționamentul mulțimilor este întotdeauna de un caracter foarte inferior. —Ideile pe care le asociază au doar o aparență de analogie sau succesiune. — 3. Imaginația mulțimilor. — Puterea imaginației mulțimilor. — Ei gândesc în imagini, iar aceste imagini se succed fără nicio legătură. — Mulțimile sunt impresionate mai ales de latura minunată a lucrurilor. — Minunatul și legendarul sunt adevăratele suporturi ale civilizațiilor. — Imaginația populară a fost întotdeauna suportul puterii oamenilor de stat. — Cum sunt prezentate fapte capabile să impresioneze imaginația mulțimilor.

1. Ideile mulțimilor

Studiind într-o altă lucrare rolul ideilor în evoluția popoarelor, dovedim că fiecare civilizație derivă dintr-un număr limitat de idei fundamentale care sunt rareori reînnoite. Am explicat apoi cum se înrădăcinează aceste idei în sufletele mulțimilor, dificultatea cu care pătrund și forma pe care o iau odată ce au pătruns. De asemenea, arătăm că perturbările istorice majore sunt cel mai adesea cauzate de schimbări ale acestor idei fundamentale.

Întrucât am tratat acest subiect în detaliu, mă voi limita acum la a spune câteva cuvinte despre ideile accesibile maselor și modurile în care acestea le concep.

Acestea pot fi împărțite în două categorii. Una cuprinde ideile accidentale și trecătoare create sub influența momentului, cum ar fi, de exemplu, entuziasmul pentru un individ sau o doctrină. Cealaltă include idei fundamentale, cărora mediul, ereditatea și opinia le conferă o mare stabilitate, cum ar fi ideile religioase din trecut și, în zilele noastre, ideile democratice și sociale.

Ideile fundamentale ar putea fi reprezentate de masa de apă dintr-un râu care își urmează încet cursul; și ideile care trec prin valuri, mereu schimbătoare, care agită suprafața și care, deși fără o importanță reală, sunt mai vizibile decât curgerea râului în sine.

Astăzi, marile idei fundamentale după care au trăit părinții noștri par din ce în ce mai șubrede și, în același timp, instituțiile care se bazau pe ele sunt profund zdruncinate. În zilele noastre, micile idei trecătoare pe care le-am menționat mai devreme apar mult, dar puține dintre ele capătă o influență preponderentă.

Oricare ar fi ideile sugerate maselor, acestea pot deveni dominante doar dacă sunt îmbrăcate într-o formă foarte simplă și le sunt reprezentate sub formă de imagini. Aceste idei-imagini nu sunt legate între ele prin nicio legătură logică de analogie sau succesiune; pot fi înlocuite unele cu altele, precum ochelarii felinarei magice pe care operatorul le scoate din cutia în care au fost depozitate. Aceasta face posibilă observarea în mulțimi a unei succesiuni de idei total contradictorii. În funcție de împrejurările momentului, mulțimea se va afla sub influența uneia sau alteia dintre ideile înmagazinate în înțelegerea sa și va comite, prin urmare, cele mai contradictorii acte, fără ca lipsa totală de spirit critic să le permită să perceapă aceste contradicții.

De fapt, acesta nu este un fenomen specific mulțimilor. Ea poate fi întâlnită la mulți indivizi izolați, nu numai printre ființele primitive, ci la toți cei care se apropie de ei prin orice caracteristică a spiritului lor, cum ar fi, de exemplu, adepții unei credințe religioase intense. Am avut ocazia să observ acest lucru la hinduși educați care au studiat în universitățile noastre europene și au urmat cursurile acestora. Pe fundalul său imuabil de idei religioase și sociale, se suprapusese un strat de idei occidentale fără nicio legătură cu celelalte, fără a le altera câtuși de puțin. În funcție de ocazie, apărea unul sau altul, cu discursuri corespunzătoare, iar același individ prezenta astfel cele mai flagrante contradicții. Contradicții mai degrabă aparente decât reale, deoarece la un individ izolat doar ideile ereditare au suficientă putere pentru a deveni adevărate motive de conduită. Abia atunci când, prin încrucișare, omul se află sub influența unor impulsuri ereditare diferite, acțiunile sale pot fi, de la un moment la altul, total contradictorii. Este inutil să insistăm asupra acestor fenomene, deși importanța lor psihologică este capitală. Ca să le înțelegi, cred că e nevoie de cel puțin zece ani de călătorii și observații.

Întrucât ideile sunt accesibile maselor doar după ce au căpătat o formă foarte simplă, pentru a deveni populare, ele trebuie să treacă prin transformări complete. Când este vorba de idei filosofice sau științifice oarecum elevate, sunt necesare modificări profunde pentru a le coborî, pas cu pas, la nivelul maselor. Aceste modificări depind mai presus de toate de rasa căreia îi aparțin mulțimile, dar ele sunt întotdeauna de minimizare și simplificare. Astfel, din punct de vedere social, nu există, în realitate, o ierarhie a ideilor, adică idei mai mult sau mai

puțin elevate. Simplul fapt că o idee ajunge la mase și reușește să le facă să vibreze este suficient pentru a deposeda acea idee de tot ceea ce constituia elevația și măreția ei.

Mai mult, importanța unei idei nu constă atât în valoarea sa ierarhică, cât în efectele pe care le produce. Ideile creștine ale Evului Mediu, ideile democratice ale secolului trecut, ideile sociale ale timpului nostru, nu sunt cu siguranță foarte elevate și, din punct de vedere filosofic, le putem considera erori regretabile. Totuși, rolul lor a fost și va fi imens și vor fi mult timp printre factorii esențiali în conduita statelor.

Chiar dacă ideea suferă modificări care o fac accesibilă maselor, ea va acționa doar atunci când, prin procese pe care le vom studia mai târziu, va pătrunde în inconștient și va deveni un sentiment. Această transformare este de obicei foarte consumatoare de timp.

În plus, nu trebuie să credem că, doar pentru că veridicitatea sa a fost demonstrată, o idee își poate produce efectele, chiar și în mințile educate. Putem observa cu ușurință că cea mai clară demonstrație are o influență redusă asupra majorității bărbaților. Cele mai evidente dovezi pot fi, desigur, recunoscute de un ascultător educat, dar acesta se va trezi curând condus înapoi, de către inconștient, la concepțiile sale primitive. Câteva zile mai târziu, folosise din nou vechile argumente și în exact aceiași termeni. În realitate, este sub acțiunea ideilor anterioare care au devenit deja sentimente și numai acestea acționează asupra motivelor profunde ale acțiunilor și cuvintelor noastre.

Când, prin diverse procese, o idee ajunge să prindă rădăcini în sufletul mulțimilor, ea capătă o putere irezistibilă și dă naștere unui lanț de consecințe. Ideile filosofice care au dus la Revoluția Franceză au avut nevoie de mult timp pentru a se înrădăcina în sufletul poporului. Dar când au pătruns-o, forța irezistibilă pe care o aveau era bine cunoscută. Dorința unui întreg popor de a atinge egalitatea socială, de a realiza drepturi abstracte și libertăți ideale, a făcut ca toate tronurile să se cutremure și a schimbat profund lumea occidentală. Timp de douăzeci de ani, popoarele s-au năpustit unele asupra altora, iar Europa a cunoscut hecatombe comparabile cu cele ale lui Ginghis Khan și Tamerlan. Niciodată lumea nu a văzut atât de clar ce poate provoca dezlănțuirea ideilor capabile să schimbe sentimentele. Dacă este adevărat că ideile au nevoie de mult timp pentru a se stabili în sufletele maselor, nu au nevoie de mai puțin timp pentru a pleca de acolo. Prin urmare, masele, în ceea ce privește ideile, sunt întotdeauna cu câteva generații în urma înțelepților și filosofilor. Toți oamenii de stat știu astăzi cât de greșite sunt ideile fundamentale pe care tocmai le-am menționat, dar, deoarece influența lor este încă foarte puternică, se văd obligați să guverneze conform unor principii în al căror adevăr au încetat să mai creadă.

2. Raționamentul mulțimilor

Nu se poate afirma în mod peremptoriu că mulțimile nu sunt influențate de

raționament. Însă argumentele pe care le folosesc și cei care acționează pe baza lor sunt, din punct de vedere logic, atât de inferioare încât nu pot fi considerate decât raționament prin analogie.

Raționamentele inferioare ale mulțimilor, ca și cele superioare, se bazează pe asociații, dar ideile asociate de mulțimi nu au între ele decât legături aparente de similaritate sau succesiune. Sunt legate între ele ca cele ale unui eschimos care știe că gheața, un corp transparent, se topește în gură și, prin urmare, concluzionează că sticla, de asemenea transparentă, ar trebui să se topească în gură în același fel; sau precum cele ale sălbaticului care crede că mâncând inima unui dușman curajos devine posesorul acelui curaj, sau precum cele ale unui muncitor care, pentru că este exploatat de șeful său, ajunge la concluzia că toți șefii sunt exploatatori.

Asocierea lucrurilor diferite, care au doar relații aparente, și generalizarea imediată a cazurilor particulare sunt caracteristicile logicii colective. Asociațiile de acest tip sunt întotdeauna prezentate mulțimilor de către vorbitori care știu să le gestioneze, întrucât sunt singurii capabili să le influențeze; o secvență de raționamente riguroase ar fi complet de neînțeles pentru mase și astfel se poate spune că acestea nu raționează sau raționează incorect sau nu sunt influențate de raționament. Uneori suntem uimiți, când le citim, de slăbiciunea anumitor discursuri care au avut un impact enorm asupra celor care le-au ascultat; dar uităm că au fost scrise pentru a convinge grupuri și nu pentru a fi citite de filosofi. Vorbitorul aflat în comunicare intimă cu mulțimea știe cum să evoce imagini care o seduc. Dacă reușește, își atinge scopul, iar un volum plin de discursuri nu valorează cât șase propoziții capabile să seducă sufletele care aveau nevoie să fie convinse.

Este inutil să adăugăm că incapacitatea mulțimilor de a raționa le privează de orice spirit critic, adică de capacitatea de a distinge adevărul de eroare și de a formula o judecată exactă. Judecățile acceptate de mulțimi sunt întotdeauna judecăți impuse și niciodată judecăți discutate. În acest sens, există numeroase persoane care nu se ridică deasupra nivelului mulțimilor. Ușurința cu care anumite opinii se răspândesc se datorează mai ales imposibilității majorității oamenilor de a-și forma o opinie bazată pe propriul raționament.

3. Imaginația mulțimilor

Ca la toate ființele în care rațiunea nu intervine, imaginația reprezentativă a mulțimilor este susceptibilă de a fi profund impresionată. Imaginile pe care un personaj, un eveniment, un accident, le evocă în minte au aproape vivacitatea lucrurilor reale. Mulțimile se află oarecum în situația persoanei adormite a cărei rațiune, suspendată momentan, permite să apară în spirit imagini de mare intensitate, dar care s-ar risipi repede dacă ar fi supuse reflecției. Mulțimile, incapabile de reflecție și raționament, nu recunosc

neverosimilul; Acum, cele mai improbabile lucruri sunt de obicei cele care impresionează cel mai mult. De aceea, aspectele minunate și legendare ale evenimentelor sunt întotdeauna cele care impresionează cel mai mult mulțimile. În realitate, minunatul și legendarul sunt adevăratele suporturi ale civilizației. În istorie, aparența a jucat întotdeauna un rol mult mai important decât realitatea. Acolo, irealul predomină asupra realului.

Deoarece ei nu pot gândi decât în imagini, numai prin imagini pot fi impresionate mulțimile. Numai ei îi pot îngrozi sau seduce, devenind ținte ale acțiunii.

Din acest motiv, reprezentările teatrale, care redau imaginea în forma sa cea mai clară, au întotdeauna o influență enormă asupra mulțimilor. În Antichitate, pâinea și distracția erau idealul fericirii pentru poporul roman. De-a lungul timpului, acest ideal s-a schimbat puțin. Nimic nu impresionează imaginația populară mai mult decât o piesă de teatru. Întreaga sală simte aceleași emoții în același timp și, dacă acestea nu se transformă imediat în acțiuni, este pentru că nici cel mai inconștient spectator nu poate ignora faptul că este o victimă a iluziei și că a râs sau a plâns în fața unor aventuri imaginare. Însă uneori sentimentele sugerate de imagini sunt atât de puternice încât, la fel ca sugestiile obișnuite, tind să se transforme în acțiuni. Este binecunoscută povestea acelui teatru dramatic popular care a fost nevoit să-l protejeze la ieșire pe actorul care juca rolul trădătorului, pentru a-l scuti de violența spectatorilor indignați de crimele sale imaginare. Aceasta constituie, în opinia mea, unul dintre cele mai remarcabile indicii ale stării mentale a mulțimilor și, mai presus de toate, ale ușurinței cu care acestea pot fi sugerate. Irealul li se pare aproape la fel de important ca realul și prezintă o tendință evidentă de a nu face distincție între ele.

În imaginația populară se află baza puterii cuceritorilor și a forței statelor. Și acționând asupra acestei imaginații, mulțimile sunt atrase laolaltă. Toate marile evenimente istorice, cum ar fi crearea budismului, creștinismului, islamului, Reformei, Revoluției și, în zilele noastre, invazia amenințătoare a socialismului, sunt consecințe directe sau îndepărtate ale unor impresii profunde produse în imaginația mulțimilor.

De aceea, marii oameni de stat din toate timpurile și din toate țările, inclusiv cei mai absoluți despoți, au considerat întotdeauna imaginația populară drept fundament al puterii lor și nu au încercat niciodată să guverneze împotriva ei. „Devenind catolic", a declarat Napoleon Consiliului de Stat, „am pus capăt războiului din Vendée; devenind musulman m-am stabilit în Egipt și devenind ultramontan i-am cucerit pe preoții din Italia. Dacă aș conduce un popor evreu, aș restaura templul lui Solomon." După Alexandru și Cezar, poate că niciun mare om nu a înțeles mai bine cum să impresioneze imaginația mulțimilor. Preocuparea lui constantă era să o impresioneze. În mijlocul victoriilor sale, al discursurilor sale, al tuturor acțiunilor sale și chiar al morții sale, la asta se gândea.

Cum impresionezi imaginația mulțimii? Asta vom vedea într-o clipă. Deocamdată vom

spune doar că nu prin acțiuni care vizează influențarea inteligenței și rațiunii se poate atinge acest scop. Antoniu nu a avut nevoie de o retorică elaborată pentru a incita poporul împotriva ucigașilor lui Caesar. I-a citit testamentul și i-a arătat cadavrul.

Tot ce atinge imaginația mulțimilor se prezintă sub forma unei imagini incitante și clare, lipsită de interpretări accesorii sau însoțită doar de câteva fapte minunate: o mare victorie, o mare minune, o mare crimă, o mare speranță. Ceea ce este important este să prezentăm lucrurile ca un întreg și fără a le indica vreodată geneza. O sută de crime mărunte sau accidente minore nu lasă nicio impresie asupra imaginației mulțimilor, în timp ce o singură crimă majoră, o singură catastrofă, le va zgudui profund, chiar dacă are consecințe infinit mai puțin grave decât acele o sută de accidente minore la un loc. Marea epidemie de gripă care a provocat moartea a 5.000 de oameni la Paris într-o singură săptămână nu a impresionat imaginația populară, deoarece această adevărată hecatombă nu s-a tradus într-o imagine vizibilă ci doar în informații statistice săptămânale. Însă un dezastru care, în loc de acei 5.000 de oameni, ar fi ucis doar 500, în aceeași zi, într-o piață publică, din cauza unui eveniment foarte vizibil precum, de exemplu, căderea Turnului Eiffel, ar fi produs o impresie imensă asupra imaginației populare.

Posibila pierdere a unei nave transatlantice, despre care, din lipsă de vești, se credea că s-a scufundat, a impresionat profund imaginația maselor timp de opt zile. Acum, statisticile oficiale arată că în același an au fost pierdute aproximativ o mie de nave. Însă, cu aceste pierderi succesive de vieți omenești și bunuri, mulțimile nu și-au făcut griji nici măcar o clipă.

Nu faptele în sine impresionează imaginația populară, ci mai degrabă modul în care aceste fapte sunt prezentate. Aceste fapte trebuie, prin condensare, dacă îmi permiteți să mă exprim așa, să producă o imagine incitantă care umple și impresionează mintea. A cunoaște arta de a impresiona imaginația mulțimii înseamnă a cunoaște arta de a o guverna.

CAPITOLUL IV

FORME RELIGIOASE ÎN CARE SUNT ACOPERITE TOATE CONVINGERILE MULȚIMĂȚILOR

Ceea ce constituie sentimentul religios. — Este independent de cultul unei zeități. — Caracteristicile sale. — Puterea convingerilor care îmbracă o formă religioasă. — Mai multe exemple. —Zeii populari nu au dispărut niciodată. — Forme noi sub care renasc. — Forme religioase de ateism. — Importanța acestor noțiuni din punct de vedere istoric. —Reforma, Ziua Sfântului Bartolomeu, Teroarea și toate evenimentele similare sunt rezultatul sentimentelor religioase ale maselor și nu al voinței unor indivizi izolați.

Am văzut că mulțimile nu raționează, că acceptă sau resping idei în bloc, că nu admit discuții sau contradicții și că sugestiile care acționează asupra lor invadează complet câmpul înțelegerii lor și tind să se transforme rapid în acte. Am demonstrat că mulțimile sugerate convenabil sunt gata să se sacrifice pentru idealul care le-a fost sugerat. Am văzut, în cele din urmă, că ei cunosc doar sentimente extreme și violente, că simpatia se transformă în adorație, iar antipatia, de îndată ce apare, devine curând ură. Aceste indicii generale ne permit să ghicim natura convingerilor lor.

Dacă examinăm cu atenție convingerile maselor, atât în vremurile de credință, cât și în timpul marilor schimbări politice, cele din secolul trecut de exemplu, putem observa că acestea se prezintă întotdeauna într-un mod special, posibil de caracterizat doar dacă le dăm numele de sentiment religios.

Acest sentiment are caracteristici foarte simple: adorarea unei ființe presupus superioare, teama de puterea care i se atribuie, supunerea oarbă la ordinele sale, imposibilitatea de a discuta dogmele sale, dorința de a le răspândi, tendința de a-i considera dușmani pe toți cei care refuză să le admită. Un astfel de sentiment, fie că se aplică unui Dumnezeu invizibil, unui idol de piatră, unui erou sau unei idei politice, este întotdeauna de esență religioasă. Supranaturalul și miraculosul sunt mereu prezente, deoarece mulțimile investesc aceeași putere misterioasă în formula politică sau în liderul care le fanatizează momentan.

Nu ești religios doar atunci când venerezi o divinitate, ci și atunci când folosești toate resursele spiritului, toate supunerile voinței, toate ardorile fanatismului, în slujba unei cauze sau a unei ființe care a devenit scopul și călăuza sentimentelor și acțiunilor.

Intoleranța și fanatismul însoțesc de obicei un sentiment religios și sunt inevitabile la cei care cred că dețin secretul fericirii pământești sau veșnice. Aceste două „caracteristici” se regăsesc la toți oamenii grupați la un loc, ori de câte ori sunt animați de o convingere. Iacobinii Terorii erau la fel de religioși ca și catolicii Inchiziției, iar ardoarea crudă a amândurora izvora din aceeași sursă.

Convingerile mulțimilor sunt caracterizate de supunere oarbă, intoleranță feroce și nevoia de propagandă violentă, care sunt inerente sentimentului lor religios; Prin urmare, se poate spune că toate credințele au o formă religioasă. Eroul pe care mulțimea îl aclamă este un adevărat zeu pentru ei. Napoleon a fost zeu timp de cincisprezece ani și nicio zeitate nu a avut vreodată închinători mai perfecți și niciuna nu i-a trimis pe oameni la moarte mai ușor. Zeii păgânismului și creștinismului nu au putut exercita o astfel de putere absolută asupra sufletelor.

Fondatorii credințelor religioase sau politice le-au întemeiat pentru că au știut să impună maselor aceste sentimente de fanatism religios care îl fac pe om să găsească fericirea

în cultul religios și îl determină să-și sacrifice viața pentru idolul său. Așa a fost întotdeauna de-a lungul timpului. În frumoasa sa carte despre Galia romană, Fustél de Coulanges atrage atenția asupra faptului că Imperiul Roman nu a fost menținut prin forță, ci prin admirația religioasă pe care a inspirat-o. „Ar fi ceva fără exemplu în istoria lumii", afirmă el pe bună dreptate, „ca un regim detestat de populație să rămână la putere timp de cinci secole [...]. Nu s-ar putea explica cum treizeci de legiuni ale Imperiului ar fi putut obliga o sută de milioane de oameni să se supună." Dacă se supuneau, se datora faptului că împăratul, care personifica măreția romană, era venerat în unanimitate ca o zeitate. Chiar și în cel mai mic oraș din imperiu, împăratul avea altarele sale. «Pe atunci, o nouă religie se năștea în suflete, de la un capăt la altul al Imperiului, care îi avea pe împărați înșiși drept zeități. Cu câțiva ani înainte de era creștină, toată Galia, reprezentată de șaizeci de orașe, a ridicat în comun, lângă orașul Lyon, un templu dedicat lui Augustus [...]. Preoții lor, aleși de toate orașele galice, erau primele personalități ale țărilor lor [...] Este imposibil să atribuim toate acestea fricii și servilității. Popoare întregi nu sunt servile și nu au fost de trei secole. Nu curtenii îl venerau pe prinț, ci Roma. Și nu era doar Roma, ci Galia, ci Spania, Grecia și Asia.»

Astăzi, majoritatea marilor cuceritori de suflete nu mai au altare, dar au statui și imagini, iar cultul de care beneficiază nu este foarte diferit de cel din trecut. Nu poți înțelege decât puțin din filosofia istoriei după ce ai acceptat și înțeles acest punct fundamental al psihologiei mulțimilor: pentru ele ori ești zeu, ori nu ești nimic.

Acestea nu sunt superstiții din vremuri trecute pe care rațiunea le-a lăsat definitiv deoparte. În eterna sa luptă împotriva rațiunii, sentimentul nu a fost niciodată învins. Mulțimile nu mai vor să audă cuvintele divinitate și religie, care le-au dominat atâta timp; dar niciodată, ca în secolul trecut, nu au ridicat atâtea statui și altare. Mișcarea populară cunoscută sub numele de „Boulangism" a demonstrat cât de ușor sunt gata să renaască instinctele religioase ale maselor. Nu exista han sătesc care să nu aibă imaginea eroului. I-au atribuit puterea de a remedia toate nedreptățile, toate relele și mii de oameni și-ar fi dat viața pentru el. Ce loc ar fi câștigat în istorie dacă personajul său s-ar fi ridicat la înălțimea legendei!

Prin urmare, este un loc comun să spunem că masele au nevoie de o religie. Credințele politice, divine și sociale se infiltrează în ei, îmbrăcând mereu o formă religioasă ce îi protejează de orice discuție. Ateismul, dacă ar fi posibil să fie impus maselor, ar prelua toată ardoarea intolerantă a unui sentiment religios și, în aspectele sale exterioare, s-ar transforma rapid într-un cult. Evoluția micii secte a pozitivismului este o dovadă curioasă. El seamănă cu acel nihilist, a cărui poveste ne-o spune profundul Dostoievski, care, luminat într-o zi de lumina rațiunii, a distrus imaginile divinităților și sfinților care împodobeau altarul micii sale capele, a suflat în lumânări și, fără să piardă un minut, a înlocuit imaginile distruse cu operele

câtorva filozofi atei și a aprins din nou cu pioșenie lumânările. Obiectul credințelor lor se schimbase, dar nu se poate spune că sentimentele lor religioase se schimbaseră.

Repet, anumite evenimente istorice, mai ales cele mai importante, nu pot fi înțelese corect dacă nu se înțelege forma religioasă pe care convingerile maselor ajung întotdeauna să o îmbrace. Multe fenomene sociale ar trebui studiate de un psiholog mai degrabă decât de un naturalist. Marele nostru istoric Taine a observat Revoluția ca naturalist și, prin urmare, o mare parte din adevărata origine a evenimentelor i-a scăpat. El a observat corect faptele, dar, neaprofundând psihologia mulțimilor, celebrul scriitor nu a știut întotdeauna să ajungă la cauze. Faptele îl îngrozeau din cauza aspectului lor sângeros, anarhic și feroce și nu putea vedea în eroii acelei mari epoci nimic mai mult decât o hoardă de sălbatici epileptici abandonați orbește instinctelor lor. Violența Revoluției, masacrele sale, nevoia sa de propagandă, declarațiile sale de război împotriva tuturor regilor, nu pot fi explicate decât dacă le considerăm ca manifestarea unei noi credințe religioase care a cucerit sufletele mulțimilor. Reforma, Ziua Sfântului Bartolomeu, războaiele religioase, Inchiziția, Teroarea, sunt fenomene de natură identică, realizate prin sugestia acestor sentimente religioase și care au în mod necesar ca scop eradicarea cu foc și sabie a tot ceea ce se opune restabilirii acestei noi credințe. Metodele Inchiziției și Terorii sunt caracteristice adevăraților condamnați. Nu ar fi convinși dacă nu le-ar folosi.

Schimbări analoage cu cele pe care tocmai le-am descris sunt posibile doar atunci când sufletul mulțimilor le produce. Nici măcar cei mai absoluți despoți nu ar avea puterea să le declanșeze. Istoricii, care au prezentat masacrul Sfântului Bartolomeu ca fiind opera unui rege, au arătat că aceștia au ignorat psihologia mulțimilor și pe cea a regilor. Manifestări similare nu pot izvorî decât din sufletul popular. Puterea cea mai absolută a celui mai despotic monarh nu poate decât să grăbească sau să amâne puțin momentul. Nu regii au fost cei care au născut Ziua Sfântului Bartolomeu, nici războaiele religioase, așa cum nu Robespierre, Danton sau Saint-Just au fost cei care au născut Teroarea. În spatele acestor evenimente se află întotdeauna sufletul mulțimilor.

CARTEA A II-A - OPINIILE ȘI CREDINȚELE MULȚIMII

CAPITOLUL I

FACTORI INDETAȘI AI CREDINȚELOR ȘI OPINIILOR MULȚIMII

Factorii pregătitori ai credințelor mulțimii. — Apariția credințelor maselor este consecința unei elaborări anterioare. — Studiul diferiților factori care stau la baza acestor credințe. — 1. Cursa. — Influența predominantă pe care o exercită. — Reprezintă sugestiile strămoșilor. — 2. Tradițiile. — Ele sunt sinteza sufletului rasei, — Importanța socială a tradițiilor. — Cum devin dăunătoare după ce au fost necesare. — Mulțimile sunt cei mai tenace conservatori ai ideilor tradiționale. — 3. Timp. —• Pregătește succesiv instaurarea credințelor și, mai târziu, distrugerea lor. — Datorită lui, ordinea poate ieși din haos. — 4. Instituții politice și sociale. — Concepție greșită despre rolul tău. — Influența ta este extrem de slabă. — Sunt efecte și nu cauze. — Oamenii nu ar ști cum să aleagă instituțiile care li se par cele mai bune. — Instituțiile sunt etichete care reunesc sub aceeași denumire cele mai diferite lucruri. — Cum pot fi create instituții? — Nevoia anumitor popoare a anumitor instituții teoretic, dar cum ar fi centralizarea. — 5. Instrucțiune și educație. — Eroare în ideile actuale despre influența educației asupra maselor. — Indicații statistice. — Rolul demoralizator al învățământului latin. — Influența pe care ar putea-o exercita instrucția. — Exemple oferite de diverse popoare.

Tocmai am studiat constituția mentală a mulțimilor. Știm felul tău de a simți, de a gândi și de a raționa. Să examinăm acum cum apar și se formează opiniile și credințele.

Există două tipuri de factori care determină aceste opinii și credințe: factori îndepărtați și factori imediați. Factorii îndepărtați fac mulțimile capabile să adopte anumite convingeri și incapabile să fie pătrunse de altele. Ele pregătesc terenul unde germinează brusc idei noi, a căror forță și rezultate surprind, dar care sunt doar aparent spontane. Explozia și dezvoltarea anumitor idei în mulțimi par uneori fulminant de bruște, dar acesta este doar un efect superficial și, în spatele lui, trebuie să căutăm o lungă muncă anterioară.

Factorii imediați sunt cei care, suprapusi acestei lungi munci, fără de care nu ar putea acționa, provoacă persuasiunea activă în mulțimi, adică fac ca ideea să prindă contur și o declanșează cu toate consecințele. Sub impulsul acestor factori imediați apar rezoluții care zguduie brusc comunitățile; prin intermediul lor se declară o revoltă sau se decide o grevă; Încă prin intermediul lor, majorități uriașe aduc un om la putere sau răstoarnă un guvern.

În toate marile evenimente ale istoriei se verifică acțiunea succesivă a acestor două

tipuri de factori. Ca să semnalăm unul dintre cele mai flagrante exemple, Revoluția Franceză a avut printre factorii săi îndepărtați criticile la adresa scriitorilor și exactiunile vechiului regim. Sufletele mulțimilor astfel pregătite erau apoi ușor mișcate de factorii imediați, cum ar fi discursurile oratorilor și rezistența curții la micile reforme.

Printre factorii îndepărtați, există cei de natură generală care stau la baza tuturor credințelor și opiniilor mulțimilor. Acestea sunt: rasa, tradițiile, timpul, instituțiile, educația. Vom studia acum rolul fiecăruia dintre ele.

1. Cursa

Acest factor trebuie pus pe primul loc, deoarece este, numai pentru tine, mai important decât toate celelalte. Am avut ocazia să o studiem în detaliu într-o lucrare anterioară și am explicat ce este o rasă istorică și cum, de îndată ce se formează caracterele sale, credințele, instituțiile, artele sale - pe scurt, toate elementele civilizației sale - devin expresia sufletului său. Puterea rasei este atât de mare încât se poate afirma cu siguranță că nimeni nu poate trece de la un popor la altul fără a suferi transformări profunde [IX].

Mediul, circumstanțele, evenimentele reprezintă sugestiile sociale ale momentului. Ei pot exercita o acțiune importantă, dar întotdeauna momentană dacă este contrară sugestiilor rasei, adică sugestiilor tuturor strămoșilor.

În capitolele următoare vom avea ocazia să ne ocupăm din nou de influența rasei și să arătăm că această influență este atât de mare încât domină caracteristicile specifice ale sufletului mulțimilor. De aceea, multitudinea de țări diferite prezintă diferențe foarte marcante în credințele și conduita lor și nu pot fi influențate în același mod.

2. Tradițiile

Tradițiile reprezintă ideile, nevoile și sentimentele trecutului. Ele sunt sinteza rasei și își exercită toată greutatea asupra noastră.

Științele biologice au suferit o transformare profundă atunci când embriologia a relevat enorma influență a trecutului asupra evoluției ființelor; la fel se va întâmpla și cu științele istorice atunci când această influență va deveni mai răspândită. Astăzi, există încă mulți oameni de stat, agățați de ideile teoreticienilor secolului trecut, care își imaginează că o societate se poate rupe cu trecutul și se poate reconstrui din nou ghidată de luminile rațiunii.

Un popor este un organism creat de trecut și, ca orice organism, nu poate fi modificat decât prin acumulări ereditare lente. Adevărații călăuzi ai popoarelor sunt tradițiile lor și, așa cum am spus adesea, doar formele exterioare se schimbă ușor. Fără tradiții, adică fără un

---

[IX] Întrucât această afirmație este încă o noutate și istoria nu poate fi înțeleasă fără ea, am dedicat demonstrației sale mai multe capitole din lucrarea mea Les lois psychologiques de l'évolution des peuples. Cititorul va vedea că, în ciuda aparențelor înșelătoare, nici limba, nici religia, nici arta, nici vreun element al civilizației nu pot trece intacte de la un popor la altul.

suflet național, nicio civilizație nu este posibilă.

Cele două mari îndeletniciri ale omului, încă de la începuturile sale, au fost crearea unei rețele de tradiții și apoi distrugerea lor atunci când efectele lor benefice s-au stins. Fără tradiții stabile, nu există civilizație; Fără eliminarea lentă a acestor tradiții, nu există progres. Dificultatea constă în găsirea echilibrului potrivit între stabilitate și variabilitate, iar această dificultate este enormă. Când un popor își lasă obiceiurile să se fixeze prea ferm de-a lungul mai multor generații, nu mai poate evolua și devine, precum China, incapabil de îmbunătățire. Chiar și revoluțiile violente devin atunci impotente, deoarece se întâmplă ca fie fragmentele rupte ale lanțului să se resudeze și trecutul să-și reia astfel imperiul fără modificări, fie fragmentele dispersate să genereze anarhie și apoi, pe termen scurt, decadență.

Preocuparea fundamentală a unui popor ar trebui să fie păstrarea instituțiilor trecutului, modificându-le puțin câte puțin. O sarcină dificilă pe care practic doar romanii în Antichitate și englezii în epoca modernă au reușit să o îndeplinească.

Cei mai tenace conservatori ai ideilor tradiționale și cei care se opun cel mai încăpățânat modificării lor sunt tocmai mulțimile și, mai ales, cei care constituie castele. Am avut deja ocazia să subliniez acest spirit conservator și să arăt că multe revolte n-au dus decât la o schimbare de cuvinte. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, confruntat cu biserici distruse, preoți expulzați sau ghilotinați și persecuția universală a cultului catolic, s-ar fi putut crede că vechile idei religioase și-au pierdut orice putere; și totuși, câțiva ani mai târziu, din cauza cerințelor universale, cultul abolit a fost restabilit [X].

Nu există un exemplu mai bun al puterii tradițiilor asupra sufletelor mulțimilor. Nu în temple se găsesc cei mai înfricoșători idoli și nici în palate se găsesc cei mai despotici tirani. Acestea sunt ușor de distrus. Stăpânii invizibili care domnesc în sufletele noastre scapă oricărei încercări și nu cedează decât lentei deteriorări a secolelor.

3. Timpul

În problemele sociale, ca și în problemele biologice, timpul este unul dintre factorii cei mai energetici. El reprezintă adevăratul creator și marele distrugător. El a fost cel care a înălțat munți cu boabe de nisip și a ridicat celula obscură a timpurilor geologice la categoria demnității umane. Pentru a transforma orice fenomen, este necesar să se pună în joc secolele.

1. Mărturia fostului membru al Convenției, Fourcroy, citată de Taine, este destul de clară în această privință: «Ceea ce vedem peste tot, în ceea ce privește celebrarea duminicii și frecventarea bisericilor, dovedește că majoritatea francezilor vor să revină la vechile

[X]Acest lucru este recunoscut chiar și în Statele Unite de către cei mai avansați republicani. Ziarul american Forum a exprimat această opinie categorică, așa cum o reproduc aici, conform Review of Reviews din decembrie 1894: „Nimeni nu poate uita, nici măcar cei mai înfocați dușmani ai aristocrației, că Anglia este astăzi țara cea mai democratică din univers, cea în care drepturile individului sunt cel mai respectate și unde oamenii au cea mai mare libertate”.

obiceiuri și nu este momentul să ne opunem acestei tendințe naționale [...].

„Marea masă a oamenilor are nevoie de religie, de cult și de preoți.” Este o eroare a anumitor filozofi moderni, în care am fost condus și eu, să creadă în posibilitatea unei instruiri pe scară largă, astfel încât să poată distruge prejudecățile religioase; Aceste prejudecăți sunt, pentru mulți oameni nefericiți, o sursă de consolare [...].

«Prin urmare, este necesar să le lăsăm oamenilor preoții, altarele și cultul.»

S-a spus pe bună dreptate că o furnică, cu un timp dat, ar putea nivela Mont Blanc. O ființă care poseda abilitatea magică de a schimba vremea după bunul plac ar avea puterea pe care credincioșii o atribuie zeilor.

Dar aici ne vom ocupa doar de influența timpului asupra genezei opiniei maselor. În acest aspect, acțiunea sa este imensă. Are sub controlul său forțe mari, cum ar fi rasa, care nu se poate forma fără ea. Face ca toate credințele să evolueze și să moară, care, prin intermediul ei, dobândesc putere și, tot prin intermediul ei, o pierd.

Timpul pregătește opiniile și credințele mulțimilor, adică terenul unde acestea vor germina. De aceea anumite idei sunt fezabile la un moment dat și nu în altul. Timpul acumulează imensul reziduu de credințe și gânduri din care se nasc ideile unei epoci. Aceste idei nu germinează din întâmplare sau din capriciul aventurii, deoarece rădăcinile lor se întind într-un trecut îndepărtat. Când înfloresc, timpul le-a pregătit deja răsărirea și trebuie să ne întoarcem mult în timp dacă vrem să le cunoaștem geneza. Sunt fiice ale trecutului și mame ale viitorului, mereu sclave ale timpului.

Timpul este, așadar, adevăratul nostru stăpân și trebuie doar să-l lăsăm să acționeze pentru a vedea toate lucrurile transformându-se. Astăzi suntem foarte îngrijorați de aspirațiile amenințătoare ale maselor, de distrugerea și tulburările pe care le prevestesc. Însă timpul, de la sine, va avea grijă de restabilirea echilibrului. „Niciun regim”, scrie Lavisse, pe bună dreptate, „nu se întemeiază într-o zi. Organizațiile politice și sociale sunt lucrări care necesită secole. Regimul feudal a existat amorf și haotic timp de secole înainte de a-și găsi regulile; monarhia absolută a trăit și ea timp de secole cu mari tulburări, până când a găsit mijloace regulate de guvernare.”

4. Instituții politice și sociale

Ideea că instituțiile pot remedia defectele societăților, că progresul popoarelor este rezultatul îmbunătățirii constituțiilor și guvernelor și că transformările sociale se realizează prin decrete, este o idee încă foarte răspândită, care a fost punctul de plecare al Revoluției Franceze și pe care se bazează teoriile sociale contemporane.

Experimentele constante nu au reușit până acum să zdruncine această himeră teribilă. În zadar au încercat filosofii și istoricii să demonstreze absurditatea sa și nu le-a fost greu să

demonstreze că instituțiile sunt rodul ideilor, sentimentelor și obiceiurilor și că ideile, sentimentele și obiceiurile nu pot fi refăcute prin refăcerea codurilor. Un popor nu își alege instituțiile pe care le dorește, așa cum nu își alege culoarea ochilor sau a părului. Instituțiile și guvernele reprezintă produsul rasei. Departe de a fi creatorii unei epoci, ei sunt creațiile acesteia. Oamenii nu sunt guvernați după capriciile unui moment, ci mai degrabă așa cum le cere caracterul. Uneori este nevoie de secole pentru a se schimba. Instituțiile nu au nicio virtute intrinsecă, nu sunt bune în sine. Dacă sunt bune la un moment dat pentru un anumit popor, pot fi detestabile pentru altul.

Prin urmare, un popor nu are puterea de a-și modifica instituțiile. Da, le poți schimba numele prin revoluții violente, dar esența rămâne aceeași. Numele sunt etichete deșarte cărora istoricul, preocupat de valoarea reală a lucrurilor, nu le acordă importanță. Astfel, de exemplu, Anglia este cea mai democratică țară din lume, deși se află sub un regim monarhic, în timp ce republicile hispano-americane, guvernate de constituții republicane, sunt supuse celor mai grele despotisme. Caracterul popoarelor, nu guvernele, este cel care le determină destinele. Într-o altă lucrare am încercat să demonstrez această afirmație folosind exemple categorice.

Este, așadar, o sarcină copilărească, un exercițiu retoric inutil, să pierzi timpul făurind constituții. Necesitatea și timpul, dacă le lăsăm să acționeze, au grijă de elaborarea lor. Într-un pasaj pe care politicienii din toate țările latine ar trebui să-l învețe pe de rost, marele istoric Macaulay demonstrează că așa procedau anglo-saxonii. După ce explică avantajele anumitor legi care, rațiunii pure, par un haos de absurdități și contradicții, el compară zecile de constituții care au murit în convulsiile popoarelor latine din Europa și America cu constituția Angliei și ne arată că aceasta din urmă a fost modificată doar foarte lent, pe părți, sub influența nevoilor imediate și niciodată a raționamentului speculativ. «Nu vă faceți griji pentru simetrie, ci faceți-vă mult griji pentru utilitate;» niciodată să nu eliminați o anomalie doar pentru că este o anomalie; nu inova niciodată, decât atunci când simți disconfort și, în acest caz, nu inova doar suficient pentru a suprima acel disconfort; niciodată să nu se stabilească o propoziție mai amplă decât cazul particular căruia se dorește să se ofere un remediu; Acestea sunt regulile care, din vremea lui Ioan până în cea a Victoriei, au călăuzit deliberările celor 250 de parlamente ale noastre.

Ar fi suficient să luăm legile și instituțiile fiecărui popor, una câte una, pentru a arăta în ce măsură sunt expresia nevoilor rasei și nu ar putea, prin urmare, fi transformate violent. Se pot discuta filosofic, de exemplu, avantajele și dezavantajele centralizării; dar când vezi un popor, alcătuit din rase diferite, dedicând o mie de ani de eforturi pentru a realiza progresiv această centralizare; Când se vede că o mare revoluție, care a avut ca scop distrugerea tuturor instituțiilor trecutului, a fost obligată nu numai să respecte această centralizare, ci chiar să o intensifice, atunci se poate concluziona că centralizarea este consecința unor nevoi imperative, este chiar o condiție a existenței și se regretă lipsa de capacitate mentală a politicienilor care

vorbesc despre distrugerea ei. Dacă, din întâmplare, opinia lor ar triumfa, acea victorie ar fi semnul unei profunde anarhii.[XI] și ar duce, de asemenea, la o nouă centralizare care ar fi mai grea decât cea anterioară.

Din cele spuse se poate concluziona că nu în instituții ar trebui să căutăm mijloacele de a acționa profund asupra sufletului mulțimilor. Când vezi că unele țări, precum Statele Unite, prosperă de minune cu instituții democratice, în timp ce altele, precum republicile hispano-americane, vegetează în cea mai lamentabilă anarhie, deși au instituții similare, observi că aceste instituții sunt la fel de lipsite de legătură cu măreția unora, pe cât sunt cu decadența altora. Oamenii continuă să fie guvernați de caracterul lor, iar toate instituțiile care nu sunt profund modelate de acest caracter nu reprezintă mai mult decât o mantie împrumutată, o deghizare trecătoare. Este adevărat că războaie sângeroase și revoluții violente au fost și vor fi purtate pentru a impune instituții cărora le este atribuită puterea supranaturală de a crea fericire. Și pentru că provoacă astfel de mișcări, s-ar putea spune că acționează asupra sufletului mulțimilor. Dar, în realitate, știm că, triumfătoare sau învinse, instituțiile nu posedă nicio virtute în sine. A lupta pentru cucerirea ta înseamnă a lupta pentru iluzii.

5. Instrucțiune și educație

În prim-planul ideilor dominante ale timpului nostru se află aceea că educația are ca rezultat sigur îmbunătățirea oamenilor și egalizarea lor. Prin forța repetițiilor, această afirmație a ajuns să devină una dintre cele mai de nezdruncinat dogme ale democrației și, astăzi, ar fi la fel de greu de atins pe cât era, în trecut, de dogmele Bisericii.

Însă, în acest punct, ca și în multe altele, ideile democratice sunt profund în contradicție cu datele psihologiei și experienței. Mai mulți filozofi eminenți, precum Herbert Spencer, au demonstrat cu ușurință că educația nu-l face pe om nici mai moral, nici mai fericit, că nu-i modifică instinctele și pasiunile ereditare și, atunci când este prost dirijată, poate deveni mult mai dăunătoare decât utilă. Statisticile au confirmat aceste opinii informându-ne că rata criminalității crește odată cu generalizarea educației, sau cel puțin a unui anumit nivel de educație, și că cei mai mari dușmani ai societății, anarhiștii, sunt aproape întotdeauna recrutați dintre absolvenții de școală. Un distins magistrat, Adolphe Guillot, a remarcat că există în prezent trei mii de infractori alfabetizați, comparativ cu o mie de analfabeți, și că, în cincizeci de ani, criminalitatea va fi scăzut de la 227 la o sută de mii de locuitori la 552, adică o creștere de 133%. În colaborare cu colegii săi, el a remarcat, de

[XI]Dacă adăugăm la profundele dezacorduri religioase și politice care separă diferitele părți ale Franței și care sunt mai presus de toate o chestiune de rasă tendințele separatiste care s-au manifestat în timpul Revoluției și care s-au accentuat din nou la sfârșitul războiului franco-german, vedem că diversele rase care există pe pământul francez sunt încă departe de a se fi contopit. Centralizarea energică a Revoluției și crearea unor departamente artificiale, menite să unească fostele provincii, a fost cu siguranță opera sa cea mai utilă. Dacă descentralizarea despre care vorbesc atât de mult acum cei imprudenți ar putea fi creată imediat, s-ar sfârși prin conflicte sângeroase. A ignora acest fapt înseamnă a uita complet istoria noastră.

asemenea, că rata criminalității este în creștere în special în rândul tinerilor, pentru care educația gratuită și obligatorie înlocuiește clientelismul.

De fapt, nimeni nu a susținut vreodată că o instruire bine dirijată nu poate produce rezultate foarte utile, nu în creșterea moralității, ci cel puțin în dezvoltarea capacităților profesionale. Din păcate, popoarele latine, mai ales în ultimii treizeci de ani, și-au bazat sistemul de învățământ pe principii foarte defectuoase și, în ciuda observațiilor unor spirite eminente, ele persistă în erorile lor lamentabile. În mai multe lucrări , am [XII]arătat că educația noastră actuală îi transformă pe cei care o primesc în dușmani ai societății și recrutează mulți discipoli pentru cele mai grave forme de socialism.

Primul pericol al acestei educații, numită pe bună dreptate latină, este acela că se bazează pe eroarea psihologică fundamentală de a crede că memorarea manualelor dezvoltă inteligența. Prin urmare, de la început, încearcă să memorezi cât mai mult posibil. De la școala primară până la o licență sau un doctorat, tinerii nu fac altceva decât să învețe conținutul cărților pe de rost, fără ca judecata sau inițiativa lor să fie implicate. Pentru el, instrucția constă în recitare și ascultare. „A învăța lecții, a ști pe de rost o gramatică sau un manual, a ști să repeti și să imiti", scria Jules Simon, fost ministru al educației publice, „în asta constă această educație distractivă, în care fiecare efort este un act de credință în infailibilitatea profesorului și care sfârșește întotdeauna prin a ne diminua și a ne face neputincioși."

Dacă această educație ar fi pur și simplu inutilă, ne-am putea mărgini la a-i compătimi pe bieții copii, cărora li se preferă să li se învețe genealogia fiilor lui Clotaire, luptele din Neustria și Austrasia sau clasificările zoologice, în loc de atâtea lucruri necesare; dar prezintă pericolul mult mai grav de a inspira destinatarului un dispreț violent pentru condiția în care s-a născut și de a trezi în el o dorință intensă de a se elibera. Muncitorul nu vrea să continue să fie muncitor, țăranul nu vrea să continue să fie țăran și cel mai modest burghez nu vede nicio altă carieră posibilă pentru fiul său în afară de cea de funcționar public. În loc să-i pregătească pe oameni pentru viață, școlile îi pregătesc pentru funcții publice unde, pentru a reuși, nu este nevoie să demonstreze niciun fel de spirit de inițiativă. La cel mai de jos nivel al scării sociale, ea creează armate de proletari nemulțumiți de soarta lor și mereu gata să se revolte; în vârful scării, de la originea burgheziei noastre frivole, în același timp sceptică și credulă, impregnată de o încredere superstițioasă în statul bunăstării, despre care însă vorbește neîncetat de rău, atribuind mereu propriile erori guvernului și incapabilă să întreprindă nimic fără intervenția autorităților.

Statul, care a produs toți acești absolvenți în detrimentul manualelor, poate folosi doar un număr limitat dintre ei și îi lasă pe ceilalți fără locuri de muncă. De aceea trebuie să te resemnezi să-i susții pe unii și să-i ai pe alții drept dușmani. De sus până la baza piramidei sociale, formidabila masă de absolvenți preia acum controlul asupra tuturor carierelor. Un om de afaceri găsește cu greu un agent care să vrea să-l

[XII] Vezi *Psychologie du socialisme* și *Psychologie de l'éducation.*

reprezinte în colonii, dar, pe de altă parte, există mii de candidați pentru cele mai modeste funcții oficiale. Numai departamentul Sena are douăzeci de mii de profesori șomeri, care, disprețuind câmpurile și atelierele, se îndreaptă către stat pentru a-și găsi un trai. Întrucât numărul celor aleși este limitat, numărul celor nemulțumiți este în mod inevitabil enorm. Și acestea sunt pregătite pentru toate revoluțiile, oricare ar fi liderii lor și scopul pentru care sunt create. Dobândirea de cunoștințe inutile este o modalitate sigură de a transforma un om într-un rebel [XIII].

Acum, evident, e prea târziu să ne întoarcem. Numai experiența, educatorul suprem al poporului, ne va arăta greșeala și ne va dovedi necesitatea înlocuirii manualelor odioase și a concursurilor detestabile cu o pregătire profesională, capabilă să redirecționeze tineretul către câmpuri, ateliere și întreprinderi de peste mări, care acum sunt abandonate.

Această educație profesională, astăzi cerută de toate mințile luminate, este ceea ce au primit cândva părinții noștri și ceea ce au reușit să păstreze oamenii care domină în prezent lumea prin voința, inițiativa și spiritul lor antreprenorial. În pagini remarcabile, din care voi reproduce părțile esențiale, Taine a arătat clar că educația noastră antică era mai mult sau mai puțin ceea ce este astăzi educația engleză sau americană și, stabilind o paralelă remarcabilă între sistemele latin și anglo-saxon, ne face să vedem clar consecințele celor două metode.

Poate că am putea accepta toate neajunsurile educației noastre, chiar dacă aceasta produce doar șomeri și oameni nemulțumiți, dacă dobândirea superficială a atâtor cunoștințe și memorarea perfectă a atâtor manuale ar ridica nivelul de inteligență. Dar, din păcate, nu acesta este rezultatul. Raționamentul, experiența, inițiativa și caracterul sunt condițiile necesare pentru a reuși în viață și nimic din toate acestea nu se poate învăța în cărți. Cărțile sunt dicționare utile pentru referință, dar este complet inutil să memorezi pasajele lungi care le alcătuiesc.

Educația profesională este cea care poate dezvolta inteligența până la un grad pe care educația clasică nu îl poate atinge în niciun fel. Taine a demonstrat bine acest lucru în textul pe care îl transcriem mai jos:

„Ideile se formează doar în mediul lor natural și normal; ceea ce le face să germineze sunt nenumăratele impresii sensibile pe care tânărul le primește zilnic în atelier, în mină, în instanță, la școală, în arsenal, în spital, în prezența uneltelor, materialelor și operațiunilor, în fața clienților, a muncitorilor, a muncii, a muncii bine sau prost făcute, scumpe sau

[XIII] Acest fenomen nu este exclusiv popoarelor latine și se observă și în China, țară condusă de o ierarhie solidă de mandarini și unde mandarinatul se obține tot printr-un concurs, în care singura probă de susținut este recitarea imperturbabilă a unor manuale voluminoase. Numărul șomerilor și alfabetizaților din China de astăzi este considerat o adevărată calamitate națională. Același lucru se întâmplă și în India, unde, de când englezii au deschis școli, nu pentru a educa ca în Anglia, ci doar pentru a-i instrui pe băștinași, s-a format o clasă specială de învățați, babuii, care, atunci când nu reușesc să obțină o poziție, devin dușmani ireconciliabili ai regimului englez. La babu, indiferent dacă aveau sau nu un loc de muncă, primul efect al instruirii a fost acela de a le coborî considerabil nivelul moral. Am subliniat pe larg acest punct în cartea mea Les civilisations de Vinde. Și toți scriitorii care au vizitat această mare peninsulă au avut ocazia să o confirme.

profitabile. Acestea sunt percepțiile mici, particulare ale ochilor, urechilor, mâinilor și chiar ale simțului mirosului, care, colectate involuntar și elaborate în secret, se organizează în el pentru a sugera mai devreme sau mai târziu o nouă combinație, o simplificare, o economie, o îmbunătățire sau o invenție. Acum, tânărul francez este lipsit de toate aceste contacte prețioase, de toate aceste elemente asimilabile și indispensabile și aceasta, tocmai, la o vârstă fertilă; timp de șapte sau opt ani este sechestrat într-o școală, departe de orice experiență directă și personală, care i-ar da o noțiune exactă și vie despre lucruri, despre oameni și despre diferitele moduri de a le trata."

«... Din zece, cel puțin nouă au pierdut, pe lângă timp și efort, câțiva ani din viață și mai mulți ani importanți sau chiar decisivi. Printre aceștia, avem prima jumătate sau două treimi dintre cei care se prezintă la examen, adică cei care nu reușesc; Așadar, printre cei admiși, absolvenți sau studenți de licență, avem jumătate sau două treimi care sunt epuizați. Li se cerea prea mult, obligându-i, într-o zi dată, stând pe un scaun sau în fața unui tablou, să fie timp de două ore depozitarul viu al tuturor cunoștințelor umane referitoare la un grup de științe; și în ziua aceea, în timpul acelor două ore, au reușit, sau aproape au reușit, să fie ceea ce li se cerea; dar o lună mai târziu nu mai erau așa și nu au putut fi supuși unui nou examen. Cunoștințele dobândite, excesiv de numeroase și grele, le scapă constant din minte și ei nu sunt capabili să dobândească nicio cunoaștere nouă. Cu vigoarea mentală slăbită și seva fertilă epuizată, omul matur pare, și uneori este deja, un om desăvârșit. Angajat, căsătorit, resemnat să umble la nesfârșit în jurul aceluiași cerc, se refugiază în limitele înguste ale profesiei sale; îl exersează corect, dar nimic mai mult. Acesta este venitul mediu din educație și, cu siguranță, veniturile nu echilibrează cheltuielile. În Anglia și America, unde, ca și în Franța înainte de 1789, se folosește procesul invers, venitul obținut este egal sau superior.

Ilustrul istoric ne arată apoi diferența dintre sistemul nostru și cel al anglo-saxonilor. Printre acestea, învățătura nu este oferită de cărți, ci de lucrurile în sine. Un inginer, de exemplu, este format într-un atelier și niciodată într-o școală, iar fiecare poate ajunge exact la nivelul care corespunde inteligenței sale: muncitor sau maistru, dacă nu este capabil să meargă mai departe; inginer, dacă abilitățile dumneavoastră permit. Acest proces este mult mai democratic și mai util pentru societate decât a face ca întreaga carieră a unui individ să depindă de o competiție de câteva ore, pe care trebuie să o susțină la vârsta de optsprezece sau douăzeci de ani.

«Lucrând într-un spital, într-o mină, într-o fabrică, cu un arhitect sau un avocat, studentul, primit la o vârstă foarte fragedă, își desăvârșește ucenicia și stagiul, asemenea unui funcționar de notar sau unui ucenic de zugrav printre noi. Înainte de a începe acest proces de învățare, a urmat un curs general și sumar care i-a oferit un cadru de cunoștințe în care și-a putut înregistra observațiile făcute. De asemenea, ai acces la niște cursuri tehnice

pe care le poți urma în timpul liber, pentru a-ți coordona experiențele zilnice pe măsură ce le dobândești. Prin intermediul acestui sistem, abilitatea practică crește și se dezvoltă de la sine în măsura exactă a facultăților elevului și în direcția cerută de viitoarea sa ocupație, de munca specială la care acesta dorește imediat să se adapteze. Astfel, în Anglia și Statele Unite, tinerii reușesc rapid să scoată din ei înșiși tot ce pot oferi. De la vârsta de douăzeci și cinci de ani, sau chiar mai devreme dacă nu-i lipsesc profunzimea și substanța, el nu este doar un interpret util, ci și un antreprenor spontan, adică nu este doar o roată dințată, ci un motor. În Franța, unde a prevalat procesul invers, care s-a complicat de la o generație la alta, totalul forțelor pierdute a fost enorm.

Și marele filosof ajunge la următoarea concluzie despre inconvenientele crescânde ale educației noastre latine:

«Prin cele trei etape ale educației, în copilărie, adolescență și tinerețe, pregătirea teoretică și academică prin cărți este prelungită și supraîncărcată, având ca unic scop examenul, gradul, diploma, certificatul; Se face prin cele mai rele mijloace, prin aplicarea unui regim nefiresc și antisocial, prin amânarea excesivă a învățământului practic, prin internare, prin antrenament artificial și absorbție mecanică, prin oboseală și toate acestea fără nicio considerație pentru timpul care va urma, pentru vârsta adultă și pentru sarcinile bărbătești pe care omul matur va trebui să le îndeplinească, în totală abstractizare de lumea reală în care tânărul va cădea în curând, de societatea care îl înconjoară și la care trebuie să se adapteze dinainte și de conflictul uman în care, pentru a se apăra și a rămâne în picioare, trebuie să intre deja echipat, înarmat, antrenat și călit. Acest echipament indispensabil, această achiziție mai importantă decât toate celelalte, această soliditate a bunului simț, a voinței și a nervilor, școlile noastre nu sunt în măsură să v-o ofere; dimpotrivă, în loc să-l califice, îl descalifică pentru condiția sa viitoare și definitivă. Prin urmare, intrarea pe lume a unui tânăr și primii pași în domeniul practicii sunt, de cele mai multe ori, o serie de căderi dureroase. Este rănit și uneori rămâne schilodit mult timp. Este o încercare dură și periculoasă, care alterează echilibrul moral și mental, ce riscă să nu fie restabilit. Dezamăgirea vine brusc și este mult prea generală; Dezamăgirile sunt foarte mari și neplăcerile foarte puternice [XIV]. »

În cele spuse, cu siguranță nu ne abătăm prea mult de la psihologia mulțimilor. Pentru a înțelege ideile și credințele care germinează astăzi și vor exploda mâine, este necesar să știm cum a fost pregătit terenul. Educația acordată tineretului unei țări ne permite să prezicem, într-o anumită măsură, destinele acelei țări. Educația generației actuale justifică cele mai sumbre predicții. În parte, prin educație și instrucție, sufletele mulțimilor sunt perfecționate sau alterate. Prin urmare, a fost necesar să se arate cum sistemul actual l-a modelat și cum masa.

Aceste pagini au fost practic ultimele pe care le-a scris Taine și constituie un rezumat admirabil al rezultatelor îndelungatei sale experiențe. Educația este singurul nostru mijloc de a influența sufletul unui popor. Este foarte trist că aproape nimeni în Franța nu poate înțelege că sistemul nostru actual de învățământ este un element tulburător al decadenței. În loc să

[XIV] H. Taine, *Regimuri moderne*, vol. II, 1894.

educe tinerii, să-i înalțe, ei îi degradează și îi pervertesc. a celor indiferenți și neutri a devenit progresiv o armată imensă de nemulțumiți gata să urmeze toate sugestiile utopiștilor și retoricilor. Astăzi, școlile îi educă pe nemulțumiți și anarhiști și îi pregătesc pe latini pentru orele decadenței lor.

CAPITOLUL II

FACTORI IMEDIATI AI OPINIILOR MULȚIMII

Imaginile, cuvintele și formulele. — Puterea magică a cuvintelor și formulelor. — Puterea cuvintelor este legată de imaginile pe care le evocă, indiferent de sensul lor real. — Aceste imagini variază în funcție de epoci și rase. — Uzura cuvintelor. — Exemple de variații semnificative ale sensului unor cuvinte foarte comune. —Utilitatea politică a darii de nume noi lucrurilor vechi atunci când cuvintele care le desemnau produc un efect negativ asupra maselor. — Variația sensului cuvintelor în funcție de rasă. — Sensuri diferite ale cuvântului „democrație" în Europa și America. — 2. Iluzii. — Importanța lor. — Se găsesc la originea tuturor civilizațiilor. — Nevoia socială de iluzii. —Mulțimile le preferă adevărurilor. —3. Experiența. — Numai experiența poate stabili în sufletele mulțimilor adevăruri devenite necesare și distruge iluziile devenite periculoase. —Experimentul funcționează doar dacă este repetat frecvent. — Cât costă experiențele necesare pentru a convinge mulțimile? — 4. Motivul. — Nulitatea influenței sale asupra mulțimilor. — Se controlează doar acționând conform sentimentelor lor inconștiente. — Rolul logicii în istorie. — Cauzele secrete ale unor evenimente improbabile.

Tocmai am investigat factorii îndepărtați și pregătitori care dau sufletului popoarelor o receptivitate specială și fac astfel posibilă, în mulțimi, înflorirea anumitor sentimente și a anumitor idei. Acum rămâne să examinăm factorii susceptibili de a exercita o acțiune imediată și, într-un capitol ulterior, vom vedea cum ar trebui gestionați aceștia pentru a-și produce toate efectele.

Prima parte a acestei lucrări a tratat sentimentele, ideile și raționamentul comunităților; cunoștințele sale puteau, evident, să ofere mijloacele cu care să le influențeze sufletele. Știm deja ce impresionează imaginația maselor, puterea și contagiunea sugestiilor, mai ales atunci când sunt prezentate sub formă de imagini. Însă, întrucât sugestiile posibile sunt de origine foarte diversă, factorii capabili să acționeze asupra sufletului mulțimilor pot fi cu totul diferiți. Prin urmare, este necesar să le examinăm separat. Mulțimile sunt într-un fel ca sfinxul din fabula antică: trebuie să știm cum să rezolvăm problemele ridicate de

psihologia lor, altfel ne resemnăm să fim devorați de ele.

1. Imaginile, cuvintele și formulele

Când am studiat imaginația mulțimilor, am văzut cum acestea sunt impresionate mai ales de imagini. Dacă aceste imagini nu sunt întotdeauna disponibile, este posibil să le evocăm folosind cu discernământ cuvinte și formule. Mânuite cu artă, ele posedă cu adevărat puterea misterioasă pe care magicienii le-o atribuiau odinioară. Ei provoacă cele mai cumplite furtuni în sufletele mulțimilor, dar știu și cum să le calmeze. O piramidă mai înaltă decât cea a vechiului Keops putea fi construită folosind doar oasele victimelor, create prin puterea cuvintelor și a formulelor.

Puterea cuvintelor este legată de imaginile pe care le evocă și este complet independentă de sensul lor real. Cuvintele al căror sens este cel mai slab definit sunt uneori cele care au cea mai mare influență, cum ar fi termenii democrație, socialism, egalitate sau libertate, al căror sens este atât de vag încât nu există suficiente cărți care să-l definească. Totuși, silabele sale scurte sunt legate de o putere cu adevărat magică, ca și cum ar conține în ele însele soluția tuturor problemelor. Aceste cuvinte rezumă mai multe aspirații inconștiente și speranța împlinirii lor.

Rațiunea și argumentele ar lupta în zadar împotriva anumitor cuvinte și anumitor formule. Sunt rostite cu respect în fața mulțimilor și, la auzul lor, fețele devin imediat respectuoase și capetele se înclină. Mulți le consideră forțe ale naturii sau puteri supranaturale. Ele evocă în suflet imagini grandioase și vagi, iar însăși incertitudinea care le înconjoară le sporește puterea misterioasă. Pot fi comparate cu acele divinități înfricoșătoare ascunse în spatele tabernacolului și de care devotul se apropie întotdeauna cu tremur.

Imaginile evocate de cuvinte sunt independente de sensul lor și variază de la un moment la altul și de la un om la altul. Anumite cuvinte sunt legate temporar de anumite imagini, iar cuvântul funcționează ca ton de apel care le face să apară. Însă nu toate cuvintele și formulele au puterea de a evoca imagini; unele, în același timp în care sunt folosite pentru această evocare, se uzează și ajung să nu mai stârnească nimic în spirit. Ele devin sunete goale, al căror scop principal este de a elibera persoana care le folosește de obligația de a gândi. Cu o mică rezervă de formule și clișee învățate în tinerețe, avem tot ce ne trebuie pentru a trece prin viață fără nevoia obositoare de a gândi.

Dacă luăm în considerare o anumită limbă, observăm că cuvintele care o compun se schimbă lent în timp; dar imaginile pe care le evocă sau sensul atribuit lor se schimbă constant. De aceea, într-o altă lucrare, am ajuns deja la concluzia că traducerea exactă a unei limbi, mai ales când este vorba de limbi moarte, este complet imposibilă. Când înlocuim un termen latin, grec sau sanscrit cu un termen francez, sau chiar când încercăm să înțelegem o

carte scrisă cu secole în urmă în limba noastră, nu facem decât să suprapunem imaginile și ideile pe care viața modernă le-a făcut să ne pătrundă în minte peste noțiunile și imaginile complet diferite pe care viața antică le-a făcut să apară în sufletele raselor supuse unor condiții de existență care nu pot fi comparate cu ale noastre. Oamenii Revoluției, care credeau că îi copiază pe greci și romani, nu au făcut altceva decât să atribuie anumitor cuvinte antice un sens pe care acestea nu l-au avut niciodată. Ce asemănare ar putea exista între instituțiile grecilor și cele pe care le numim astăzi cu același nume? Pe atunci, o republică nu era nimic mai mult decât o instituție în esență aristocratică, constituită din uniunea unor mici despoți care dominau o multitudine de sclavi ținuți în cea mai absolută supunere. Aceste aristocrații comunale se bazau pe sclavie și fără ea nu puteau exista.

Și ar putea cuvântul libertate să însemne ceva asemănător cu sensul pe care i-l dăm noi astăzi, într-o vreme în care nu exista nici măcar o licărire de libertate de gândire și în care nu exista o crimă mai mare sau mai rară decât discutarea zeilor, a legilor și a obiceiurilor orașului? Cuvântul patria, în sufletul unui atenian sau al unui spartan, însemna cultul Atenei sau al Spartei și nu cel al Greciei, alcătuită din cetăți rivale mereu în război. Ce înțeles ar avea același cuvânt „patria" printre vechii gali, împărțiți în triburi rivale, de rase, religii și limbi diferite, pe care Caesar i-a învins atât de ușor pentru că a avut întotdeauna aliați printre ei? Fără a fi nevoie să mergem atât de departe și mergând înapoi doar două secole, este posibil să credem că același cuvânt „patrie" a fost conceput așa cum este astăzi de către prinții francezi care, asemenea marelui Condé, s-au aliat cu străini împotriva suveranului lor? Și nu ar avea același cuvânt un înțeles cu totul diferit de cel actual pentru emigranții care își imaginau că respectă legile onoarei atunci când luptau împotriva Franței și, din punctul lor de vedere, chiar le respectau, întrucât legea feudală îl lega pe vasal de domn și nu de pământ, iar adevărata patrie era oriunde comanda suzeranul?

Există nenumărate cuvinte al căror sens s-a schimbat din când în când și numai cu mare efort le vom putea înțelege așa cum erau înțelese în trecut. Se spune, și pe bună dreptate, că este necesar să citești multe cărți pentru a înțelege măcar o mică parte din ce au însemnat cuvinte precum rege și familie regală pentru străbunicii noștri. Dacă da, ce se întâmplă cu expresii mai complexe?

Prin urmare, cuvintele au un sens mobil și trecător, care variază de la un moment la altul și de la un popor la altul. Când vrem să le folosim pentru a acționa asupra mulțimii, trebuie să cunoaștem sensul pe care mulțimea le-l atribuie în acel moment și nu sensul pe care l-au avut în alt moment sau pe care l-ar fi putut avea pentru indivizi cu o constituție mentală diferită. Cuvintele sunt ființe vii, la fel ca ideile.

Pe de altă parte, când mulțimile, după anumite tulburări politice sau schimbări de credințe, arată că simt o profundă antipatie față de imaginile pe care le evocă anumite

cuvinte, prima datorie a adevăratului om de stat este de a schimba aceste cuvinte fără, desigur, să atingă lucrurile în sine, deoarece acestea sunt prea strâns legate de o constituție ereditară pentru a putea fi transformate. Judecăciosul Tocqueville a subliniat că munca Consulatului și a Imperiului consta înainte de toate în a îmbrăca majoritatea instituțiilor trecutului cu cuvinte noi, adică în a înlocui cuvintele care evocau imagini neplăcute cu altele a căror noutate evita evocările de acest fel. Impozitul a devenit un impozit pe proprietate; gabela, taxa pe sare; ajutoare, contribuții indirecte și drepturi, toate la un loc; rata maeștrilor și juraților a ajuns să fie numită brevet etc.

Una dintre cele mai importante funcții ale oamenilor de stat este de a da nume populare, sau cel puțin neutre, lucrurilor care, sub vechile lor nume, erau detestate de mase. Puterea cuvintelor este atât de puternică încât câțiva termeni bine aleși sunt suficienți pentru ca cele mai odioase lucruri să fie acceptate. Taine afirmă cu precizie că tocmai invocând libertatea și fraternitatea, cuvinte foarte populare la acea vreme, iacobinii au reușit să „instaleze un despotism demn de Dahomey, un tribunal similar cu cel al Inchiziției, hecatombe umane identice cu cele din Mexicul antic". Arta conducătorilor, ca și cea a avocaților, constă în principal în a ști să mânuiască cuvintele. Artă dificilă deoarece, în orice societate, aceleași cuvinte au înțelesuri diferite pentru diferitele clase sociale, care aparent folosesc aceleași cuvinte, dar nu vorbesc aceeași limbă.

În exemplele pe care tocmai le-am menționat, am făcut din timp principalul factor în schimbarea sensului cuvintelor. Dacă am lua în considerare și rasa, am vedea că, în același timp, între popoare la fel de civilizate, dar de rase diferite, cuvinte identice corespund adesea unor idei extrem de diferite. Aceste diferențe nu pot fi înțelese fără a fi făcut numeroase călătorii, așa că nu voi insista asupra acestui aspect și voi sublinia pur și simplu că tocmai cuvintele cel mai des folosite variază ca înțeles de la un popor la altul, cum ar fi cuvintele democrație și socialism, atât de des folosite astăzi.

În realitate, acești termeni corespund unor idei și imagini complet opuse în sufletul latinilor și anglo-saxonilor. Pentru latino-americani, democrația înseamnă mai presus de toate anularea voinței și inițiativei individului în fața statului, care este din ce în ce mai mult responsabil de direcționare, centralizare, monopolizare și producție. Toate partidele, fie ele radicale, socialiste sau monarhiste, apelează la el constant și fără excepție. Pentru anglo-saxoni, în special în America, același cuvânt democrație înseamnă, dimpotrivă, o dezvoltare intensă a voinței individului, reducerea rolului Statului, care, în afară de poliție, armată și relații diplomatice, nu are nimic de direcționat, nici măcar educația. În felul acesta vedem cum același cuvânt are, pentru aceste două popoare, înțelesuri complet opuse [XV].

2. Iluziile

[XV] În Legile psihologice ale evoluției popoarelor a insistat destul de mult asupra diferenței care separă idealul democratic latin de cel anglo-saxon.

Încă din zorii civilizațiilor, oamenii au fost întotdeauna supuși dominației iluziilor. Creatorilor de iluzii li s-au ridicat mai multe temple, statui și altare. Cândva iluzii religioase, astăzi iluzii filozofice și sociale, îi găsim mereu pe acești mari suverani în fruntea tuturor civilizațiilor care au înflorit succesiv pe planeta noastră. În numele său au fost construite templele din Caldeea și Egipt, monumentele religioase ale Evului Mediu și, tot în numele său, acum un secol, întreaga Europă a fost dată peste cap. Nu există nicio concepție artistică, politică sau socială dintre cele de-ale noastre care să nu aibă amprenta sa puternică. Omul le răstoarnă uneori cu prețul unor convulsii teribile, dar este întotdeauna condamnat să le ridice din nou. Fără aceste iluzii, n-ar fi putut scăpa de barbaria primitivă în care, dacă ar fi fost lipsit de ele, ar fi căzut repede din nou. Sunt, fără îndoială, umbre vagi, dar tocmai aceste fiice ale viselor noastre i-au incitat pe oameni să creeze tot ceea ce alcătuiește splendoarea artelor și măreția civilizațiilor.

„Dacă toate monumentele și operele de artă inspirate de religii ar fi distruse și sfâșiate în bucăți în muzee și biblioteci, ce ar mai rămâne din marile vise ale umanității?” — scrie un autor care rezumă doctrinele noastre în această întrebare. „A le da oamenilor partea de speranță și iluzii fără de care nu pot exista, aceasta este rațiunea existenței zeilor, eroilor și poeților.” Știința părea să-și asume acest rol o vreme. Dar ceea ce a compromis-o, în fața inimilor însetate de idealuri, a fost faptul că nu îndrăznea să promită suficient și că nu știa să mintă suficient.

Filosofii secolului al XVIII-lea s-au dedicat cu fervoare distrugerii iluziilor religioase, politice și sociale sub care trăiseră părinții noștri timp de secole. Distrugându-le, au secat izvoarele speranței și ale resemnării, iar în spatele himerelor astfel sacrificate, s-au trezit confruntați cu forțele oarbe ale naturii, care, inexorabile față de slăbiciune, nu cunosc milă. Filosofia, cu tot progresul ei, nu a reușit încă să ofere oamenilor un ideal capabil să-i seducă. Dar ei, neputând trăi fără iluzii, gravitează instinctiv, precum insectele atrase de lumină, spre retoricii care li le prezintă. Marele factor în evoluția popoarelor a fost întotdeauna nu adevărul, ci eroarea, iar dacă socialismul își vede în prezent puterea crescând, este pentru că el constituie singura iluzie încă vie. Demonstrațiile științifice nu împiedică în niciun fel creșterea sa neîncetată, deoarece principala sa forță constă în a fi apărată de spirite care ignoră suficient realitatea lucrurilor pentru a îndrăzni să promită fericirea oamenilor. Iluzia socialistă domnește astăzi peste ruinele îngrămădite ale trecutului, iar viitorul îi aparține. Mulțimile nu au fost niciodată cu adevărat însetate. Confruntate cu dovezi care le nemulțumesc, întorc spatele și preferă să divinizeze eroarea, dacă aceasta îi seduce. Cine știe să-i înșele va deveni cu ușurință stăpânul lor; Oricine încearcă să-i dezamăgească va fi întotdeauna victima lor.

3. Experiența

Experiența este poate singura modalitate eficientă de a stabili temeinic un adevăr în sufletele mulțimii și de a distruge iluziile care s-au dovedit a fi prea periculoase. Dar trebuie realizat pe scară largă și repetat de mai multe ori. Experiențele făcute de o generație sunt în general inutile pentru generația următoare și de aceea evenimentele istorice, invocate ca elemente de demonstrație sau ca lecție, nu pot fi de niciun folos. Singura sa utilitate este de a demonstra în ce măsură experimentele trebuie repetate în fiecare perioadă pentru a exercita o oarecare influență și a putea scutura o eroare ferm stabilită.

Secolul nostru și cel precedent vor fi, fără îndoială, citate de istoricii viitori ca o eră a experiențelor curioase. Într-adevăr, acest lucru nu s-a realizat niciodată.

Experiența gigantică a fost Revoluția Franceză. Pentru a descoperi că o societate nu poate fi reconstruită bucată cu bucată în lumina rațiunii pure, a fost necesar să masacreze câteva milioane de oameni și, timp de douăzeci de ani, să devasteze întreaga Europă cu războaie. Pentru a oferi dovezi experimentale că Cezarii i-au costat scump pe oamenii care îi aclamă, au fost necesare două experimente ruinoase efectuate de-a lungul a cincizeci de ani și, chiar și așa, oricât de evidente ar fi fost, nu au fost suficiente. Totuși, prima a costat trei milioane de oameni și o invazie, iar a doua, o dezmembrare și utilizarea unor armate permanente. Al treilea experiment urma să fie realizat acum câțiva ani și cu siguranță îl voi vedea realizându-se într-o zi. Pentru a-i face pe oameni să creadă că puternica armată germană nu era, așa cum se spunea în ajunul anului 1870, un fel de Gardă Națională inofensivă, a fost necesar să se ducă un război cumplit care ne-a costat atât de scump. De asemenea, pentru ca oamenii să ajungă să creadă că protecționismul statului, în care atât de mulți oameni au încredere astăzi, sfârșește inevitabil prin a-i ruina pe oamenii care îl acceptă, vor fi necesare dovezi ale unor experiențe dezastruoase. Aceste exemple ar putea fi multiplicate la nesfârșit.

4. Motivul

În această enumerare a factorilor capabili să impresioneze sufletul mulțimilor, am putea renunța la menționarea motivului. Este însă esențial să menționăm puterea negativă a influenței sale.

Am arătat deja că mulțimile nu sunt influențate de raționament și pot înțelege doar asociații rudimentare de idei. Prin urmare, la sentimentele lor, niciodată la rațiunea lor, se adresează vorbitorii care știu cum să-i impresioneze, care știu că logica rațională nu are niciun efect asupra lor .[XVI]

[XVI] În acest caz, opinia s-a format prin asocierea grosolană a diferitelor lucruri, conform unui mecanism pe care am avut deja ocazia să-l explic. Garda noastră Națională era, pe atunci, compusă din negustori pașnici, fără umbră de disciplină și pe care nimeni nu-i putea lua în serios. Ceea ce avea un nume identic evoca, așadar, aceeași imagine și era considerat la fel de inofensiv. Această înșelăciune a mulțimilor era împărtășită și de liderii care le conduceau, lucru care se întâmplă

Pentru a convinge mulțimile, este necesar, în primul rând, să înțelegem ce sentimente le mișcă, să ne prefacem că le împărtășim și noi, apoi să încercăm să le modificăm sau să le ghidăm prin stârnirea anumitor imagini sugestive prin asocieri mentale rudimentare. De asemenea, este important să știi cum să te întorci atunci când este necesar și să ghicești și să măsori, în fiecare moment, sentimentele care ți-au fost trezite. Această cerință de a varia limbajul, în funcție de efectul produs în momentul vorbirii, face imediat discursurile studiate și pregătite neputincioase și inutile. Dacă își urmează propriile gânduri, și nu pe cele ale auditoriului, oratorul pierde orice putere de influență.

Primele mele observații asupra artei de a influența mulțimile și asupra slabelor resurse oferite în acest sens de regulile logicii datează din asediul Parisului, din ziua în care l-am văzut pe mareșalul V. condus la Luvru, unde era instalat atunci guvernul, pe care o mulțime urlătoare pretindea că l-a prins furând planul fortificațiilor pentru a-l vinde prusacilor. Un membru al guvernului, GP, un orator faimos, a apărut pentru a se adresa mulțimii care cereau execuția imediată a prizonierului. Mă așteptam ca vorbitorul să demonstreze absurditatea acuzației și să afirme că mareșalul acuzat era, tocmai, unul dintre constructorii acestor fortificații, al căror plan, apropo, era de vânzare în toate librăriile. Spre marea mea uimire — eram pe atunci foarte tânăr — discursul era complet diferit. Înaintând spre prizonier, oratorul a strigat: „Se va face dreptate, și o dreptate nemiloasă. Lăsați guvernul Apărării Naționale să ducă ancheta până la capăt. Între timp, îl vom închide pe acuzat.” Cu această aparentă satisfacție, mulțimea s-a liniștit imediat, împrăștiindu-se pașnic, iar un sfert de oră mai târziu mareșalul a putut să se întoarcă acasă. Ar fi fost inevitabil masacrat dacă apărătorul său ar fi prezentat mulțimii furioase argumentele logice pe care eu, în naivitatea tinereții mele, le credeam convingătoare.

Mințile logice, obișnuite cu succesiunea riguroasă și deductivă a raționamentului, nu pot să nu recurgă la modul lor corect de gândire atunci când se adresează mulțimilor pentru a le convinge. Apoi sunt surprinși să constate că argumentele lor nu au avut niciun efect. „Secvențele matematice și deducțiile silogistice, adică asociațiile de identitate — scrie un logician — au un caracter de necesitate care impune acceptarea lor chiar și de către o masă anorganică ce ar fi capabilă să înțeleagă și să urmeze o asociație de identitate.” Fără îndoială. Pur și simplu se dovedește că o mulțime nu are o capacitate mai mare decât o masă anorganică de a înțelege, urmări sau chiar doar de a asculta o asociație de identități.

Dacă încercăm să convingem spiritele primitive, sălbaticii sau copiii prin raționament, ne vom da seama repede cât de puțină valoare are acest mod de argumentare pentru ei. Dar

---

adesea când este vorba de opinii generale. Într-un discurs rostit în Camera Deputaților la 31 decembrie 1867, un om de stat obișnuit să se ghideze după opinia maselor, Adolphe Thiers, nu a ezitat să afirme că Prusia, pe lângă o armată activă mai mult sau mai puțin echivalentă cu a noastră, nu avea decât o Gardă Națională similară cu cea pe care o aveam și, prin urmare, fără importanță militară. Aceste afirmații erau la fel de exacte ca cele făcute de același om de stat când a prezis că feroviara nu avea viitor.

nu este necesar să coborâm la ființele primitive pentru a vedea neputința totală a rațiunii atunci când aceasta trebuie să lupte împotriva sentimentelor. Trebuie doar să ne amintim cum, timp de secole, au persistat anumite superstiții religioase care contravin celei mai simple logici. Timp de aproape două mii de ani, cele mai luminoase genii s-au închinat în fața acestor superstiții și abia în timpurile moderne veridicitatea lor a fost pusă la îndoială. Evul Mediu și Renașterea au avut mulți oameni iluminați, dar nu au avut niciunul al cărui raționament să-i fi putut arăta ce era copilăresc în astfel de superstiții și să fi avut! a ridicat cea mai mică îndoială cu privire la relele Diavolului sau la necesitatea de a arde vrăjitoarele.

Acum merită să ne întrebăm: este oare păcat că rațiunea nu este călăuza mulțimilor? Nu îndrăznim să răspundem afirmativ. Nu există nicio îndoială că rațiunea umană nu ar fi reușit niciodată să călăuzească omenirea pe calea civilizației cu ardoarea și absența pe care i le-au inspirat himerele sale. Fiice ale inconștientului care ne controlează, aceste himere erau probabil necesare. Fiecare rasă poartă în sine, în constituția sa mentală, legile destinului său, iar supunerea față de aceste legi a fost poate un instinct de neevitat, chiar și atunci când a fost supusă unor impulsuri aparent iraționale. Uneori se pare că oamenii sunt supuși unor forțe secrete, similare celor care obligă o ghindă să se transforme într-un stejar sau o cometă să-și urmeze orbita.

Puținul pe care îl putem simți din aceste forțe trebuie căutat în caracterul general al evoluției oamenilor care le sunt supuși și nu în fenomene izolate care par, totuși, să manifeste această evoluție. Dacă s-ar lua în considerare doar aceste fenomene izolate, istoria ar părea guvernată de coincidențe absurde. Va deveni neverosimil faptul că un tâmplar ignorant din Galileea a fost timp de două milenii un Dumnezeu omnipotent, în numele căruia au fost fondate cele mai importante civilizații. De asemenea, era puțin probabil ca câteva hoarde de arabi să fi putut cuceri cea mai mare parte a vechii lumi greco-romane, fondând un imperiu mai vast decât cel al lui Alexandru. Este puțin probabil ca, într-o Europă îmbătrânită și ierarhică, un simplu locotenent de artilerie să poată domni peste o mulțime de popoare și regi.

Să lăsăm așadar rațiunea în seama filosofilor și să nu o lăsăm să intervină prea mult în guvernarea oamenilor. Nu cu rațiune, ci adesea împotriva ei s-au dezvoltat sentimente precum onoarea, altruismul, credința religioasă, iubirea de glorie și de țară, care au fost, până astăzi, marii factori ai tuturor civilizațiilor.

CAPITOLUL III

LIDERII MULȚIMII ȘI MIJLOACELE LOR DE PERSUASIE

1. Conducătorii mulțimilor. — Nevoie instinctivă pe care o au toate ființele dintr-o mulțime de a asculta de un conducător. — Psihologia șoferului. —Numai ei pot crea credință

și pot da organizare mulțimilor. — Despotism forțat al șoferilor. — Clasificarea șoferilor. — Rolul voinței. — 2. Mijloacele de acțiune ale conductorilor: afirmarea, repetiția, contagiunea. — Rolul respectiv al fiecărui factor. — Cum se poate răspândi contagiunea de la straturile inferioare la cele superioare ale societății. — O opinie populară devine repede o opinie generală. — 3. Prestigiu. — Definiția și clasificarea prestigiului. — Prestigiu dobândit și prestigiu personal. — Diverse exemple. — Cum moare prestigiul.

Cunoaștem acum constituția mentală a mulțimilor și știm, de asemenea, ce motivații le impresionează. Rămâne să descoperim cum ar trebui aplicate aceste motivații și cine le poate pune în acțiune eficient.

Ori de câte ori se adună un anumit număr de ființe vii, fie că este vorba de un grup de animale sau de o mulțime de oameni, ele se plasează instinctiv sub autoritatea unui conducător, adică a unui lider.

1. Conducătorii mulțimilor

În mulțimile umane, liderul joacă un rol decisiv. Voința Sa este centrul în jurul căruia se formează și se identifică opiniile. Mulțimea este o turmă care nu poate trece fără păstor.

În general, șoferul începe ca o „persoană condusă", hipnotizată de ideea căreia devine apostol. Această idee îl cuprinde și îl absoarbe în așa măsură încât, în afara ei, totul dispare și orice opinie contrară i se pare o eroare sau o superstiție, asemenea lui Robespierre, hipnotizat de ideile sale himerice și recurgând la toate procedeele inchizitoriale pentru a le propaga.

De cele mai multe ori, șoferii nu sunt oameni ai gândirii, ci ai acțiunii. Nu sunt foarte clarvăzători, așa cum este firesc, întrucât clarviziunea este întotdeauna legată de îndoială și duce la inacțiune. Ei sunt recrutați mai ales dintre nevrotici, excitați, semi-alienați aflați în pragul nebuniei. Oricât de absurde ar fi ideile pe care le apără, orice raționament care li se opune se lovește de convingerea lor încăpățânată. Dacă sunt disprețuiți și persecutați, devin și mai încăpățânați. Interese personale, familie, sacrifică totul. Chiar și instinctul de autoconservare se diminuează la ei într-o asemenea măsură încât ajung să ceară martiriul drept unică recompensă.

Această intensitate a convingerii conferă cuvintelor sale o mare putere sugestivă. Mulțimea îl ascultă întotdeauna pe omul cu voință puternică, pentru că, adunați în mulțime, oamenii pierd orice voință proprie și se îndreaptă instinctiv către cei care o au.

Nu lipsesc niciodată lideri în popor, dar nu toți au tăria convingerii care îi face apostoli. În majoritatea cazurilor, sunt oratori iscusiți, motivați de interesele personale și cu o putere de persuasiune bazată pe flatarea celor mai joase instincte. Influența pe care o exercită în

acest fel este întotdeauna efemeră. Marii oameni încăpățânați, cei care au cucerit sufletele mulțimilor, Petru Pustnicul, Luther, Savonarola, oamenii Revoluției, au reușit să le fascineze doar pentru că ei înșiși erau subjugați de o credință. Ei au fost capabili să creeze în suflete această putere formidabilă numită credință, care face din fiecare om un sclav al visului său.

A crea credință, fie ea religioasă, politică sau socială, credința într-o operă, o persoană sau o idee, acesta este rolul marilor lideri. Dintre toate puterile pe care le are omenirea, credința este una dintre cele mai considerabile, iar Evanghelia îi atribuie pe bună dreptate puterea de a muta munții din loc. A-i da unui om credință înseamnă a-i înmulți puterea de zece ori. Multe dintre marile evenimente din istorie au fost realizate de credincioși obscuri care nu aveau decât credință. Nu cu intelectuali și filosofi, cu atât mai puțin cu sceptici, s-au construit religiile care au guvernat lumea și vastele imperii care s-au răspândit dintr-o emisferă în alta.

Însă aceste observații se aplică doar marilor dirijori, iar aceștia sunt atât de rari încât istoria le poate enumera rapid. Ele constituie vârful unei serii continue care coboară de la puternicul manipulator de oameni la muncitorul care, în mijlocul fumului unei taverne, ajunge să-și fascineze camarazii cugetând la nesfârșit la niște formule pe care abia le înțelege, dar care, crede el, vor da substanță, atunci când vor fi aplicate, tuturor viselor și tuturor speranțelor.

Nu există sferă socială, de la cea mai înaltă până la cea mai umilă, în care un om, dacă nu este izolat, să nu ajungă să cadă sub autoritatea unui lider. Majoritatea indivizilor, în special cei din clasele inferioare, nu au, în afara specialității lor restrânse, idei clare și bine gândite și, prin urmare, sunt incapabili să se ghideze singuri. Se predau unui șofer. Aceasta ar putea fi înlocuită de publicații periodice care sunt fabrici de opinii pe care cititorii lor să le adopte și să le ofere fraze preconcepute care să îi scutească de reflecții. Totuși, acesta este un înlocuitor inferior.

Autoritatea șoferilor este și trebuie să fie despotică, pentru că numai acest despotism îi poate impune mulțimilor. Am văzut deja cât de ușor se fac ascultați, deși nu au nicio susținere concretă pentru autoritatea lor în rândul celor mai turbulente straturi muncitoare. Ei sunt cei care stabilesc programul de lucru, nivelul salariilor, programarea grevelor, ora exactă la care acestea ar trebui să înceapă și să se termine.

Pe măsură ce puterile publice se lasă puse la îndoială și slăbite, șoferii le înlocuiesc. Datorită despotismului pe care îl exercită, acești noi stăpâni obțin de la mulțimi o docilitate mult mai completă decât ar putea realiza orice guvern. Când, în urma unui accident, șoferul dispare și nu este imediat înlocuit, mulțimea devine un grup lipsit de coeziune sau rezistență. În timpul unei greve a autobuzelor din Paris, tot ce a fost nevoie a fost arestarea celor doi lideri care o conduceau pentru ca aceasta să se încheie imediat. Nu dorul de libertate, ci dorul

de robie domină întotdeauna sufletele mulțimilor. Setea lor de ascultare îi face să se supună instinctiv oricui se proclamă stăpânul lor.

Este posibil să se facă distincția destul de precis între diferitele tipuri de conductori. Există bărbați energici, cu o voință puternică, dar de moment. Și, mult mai rar, există cei care au o voință atât puternică, cât și constantă. Primii sunt violenți, curajoși și îndrăzneți; Sunt deosebit de potriviți pentru a lansa un atac surpriză, pentru a mătura masele în momente de pericol, pentru a transforma recruții de ieri în eroi. Exemple de acest tip sunt mareșalii Ney și Murat, în timpul primului Imperiu, și, mai recent, italianul Garibaldi, un aventurier lipsit de talent, dar îndrăzneț și energic, care a reușit, în fruntea unui mic grup de oameni, să cucerească vechiul regat al Neapolelui, care era apărat de o armată disciplinată.

Deși puternică, energia acestui tip de bărbat este, totuși, trecătoare și nu supraviețuiește entuziasmului care a provocat-o. Odată ce revin la cursul normal al vieții, eroii animați de această energie dau adesea dovadă, precum cei pe care tocmai i-am menționat, de o slăbiciune uimitoare. Devin incapabili să reflecteze și să acționeze în cele mai simple împrejurări, după ce au știut să-i conducă atât de bine pe ceilalți, și nu-și pot exercita funcția decât dacă sunt, la rândul lor, conduși și permanent conduși, dacă simt că un om sau o idee este deasupra lor, dacă li se conturează clar o anumită linie de acțiune.

Celălalt tip de lideri, oameni cu voință puternică și constantă, exercită, deși într-un mod mai puțin spectaculos, o influență mult mai considerabilă. Acolo se găsesc adevărații fondatori de religii sau de mari opere: Sfântul Paul, Mahomed, Cristofor Columb, Lesseps. Nu contează dacă sunt inteligenți sau mărginiți la minte, pentru că lumea va fi întotdeauna a lor. Voința persistentă pe care o posedă este o facultate extrem de puternică și rară, care îndoaie totul. Nu este întotdeauna posibil să evaluăm suficient de ce este capabilă o voință atât de puternică și constantă. Nimic nu i se poate împotrivi, nici natura, nici zeii, nici oamenii.

Cel mai recent exemplu de acest tip ni-l oferă ilustrul inginer Lesseps, care, prin deschiderea Canalului Suez, a separat două lumi și a realizat astfel opera pe care, în zadar, timp de trei mii de ani, atâția mari suverani plănuiseră să o îndeplinească. Mai târziu, a eșuat într-o încercare similară, dar era deja bătrân și, în fața bătrâneții, totul se estompează, chiar și dorința.

Pentru a demonstra puterea voinței, ar fi suficient să dezvăluim detalii despre istoria dificultăților care au trebuit depășite în timpul deschiderii Canalului Suez. Un martor, Dr. Cazalis, a rezumat în câteva rânduri narațiunea pe care autorul acestei isprăvi nemuritoare i-a povestit-o: „Ne-a povestit, zi de zi, în episoade, epopeea deschiderii Canalului. Ne-a povestit tot ce a trebuit să depășească, toate obstacolele pe care le-a făcut posibile, toată rezistența, coalițiile, dezamăgirile, eșecurile și înfrângerile care nu au reușit niciodată să-l descurajeze sau să-l doboare. Își amintea cum Anglia îl luptase, atacându-l fără răgaz; cum

guvernele Egiptului și Franței au fost mereu ezitante, iar consulul francez, mai mult decât oricine altcineva, s-a opus începerii lucrărilor; cum i s-au opus refuzând să-i furnizeze apă proaspătă și făcându-i pe muncitori să le fie sete; cum Ministerul Marinei și inginerii, toți oameni de experiență și știință cu o reputație serioasă, erau din fire ostili acesteia și se declarau științific siguri de eșecul inevitabil, anunțându-l și calculându-l așa cum se anunță și se calculează o eclipsă de Soare pentru o astfel de zi și o astfel de oră."

Cartea care descria viețile tuturor acestor mari lideri nu avea să includă multe nume, dar cele pe care le includea erau cele ale bărbaților care s-au aflat în fruntea celor mai importante evenimente din civilizație și istorie.

2. Mijloacele de acțiune ale șoferilor: afirmarea, repetiția, contagiunea

Când este vorba de a trage brusc o mulțime, de a o convinge să comită un act hotărât - să jefuiască un palat, să se lase masacrată la o baricadă - este necesar să se acționeze asupra lor prin sugestii rapide, cea mai eficientă fiind exemplul. Dar este necesar și ca mulțimea să fie deja pregătită de anumite „împrejurări" și ca cel care o va târâi să posede o calitate, pe care o voi studia mai târziu, numită prestigiu.

Totuși, metodele liderilor atunci când vine vorba de a insufla treptat idei și credințe în mintea maselor, cum ar fi, de exemplu, teoriile socialiste moderne, sunt diferite. În acest caz, ei recurg în principal la trei procese: afirmare, repetiție și contagiune. Aceste procese necesită timp pentru a acționa, dar efectele lor sunt de lungă durată.

O afirmație pură și simplă, lipsită de orice raționament sau demonstrație, este un instrument sigur pentru a face o idee să pătrundă în mintea maselor. Cu cât afirmația este mai concisă și cu cât este mai lipsită de dovezi și demonstrații, cu atât va avea mai multă autoritate. Cărțile și codurile religioase din toate epocile au procedat întotdeauna pe baza unei simple afirmații. Valoarea afirmării este bine cunoscută de oamenii de stat chemați să apere o cauză politică și de industriași atunci când își fac reclamă produselor.

Totuși, afirmația capătă o adevărată influență doar dacă este repetată constant și, pe cât posibil, în aceiași termeni. Napoleon spunea că există o singură figură retorică serioasă: repetiția. Ceea ce este afirmat ajunge, prin repetiție, să pătrundă în minți și să fie acceptat ca un adevăr demonstrat.

Influența repetiției asupra mulțimilor va fi înțeleasă clar dacă se observă puterea pe care o exercită asupra spiritelor cele mai iluminate. De fapt, afirmația repetată ajunge întotdeauna să fie înregistrată în regiunile profunde ale inconștientului, unde se generează motivele acțiunilor noastre. După un timp, odată ce autorul său a fost uitat, am ajuns să-i acordăm credibilitate totală. Aceasta explică puterea uimitoare a publicității. După ce citim sau auzim de o sută de ori că cea mai bună ciocolată este ciocolata de la marca X, ne

imaginăm că acest lucru ni s-a demonstrat frecvent și ajungem să ne convingem că este adevărat. Convinși de miile de moduri în care făina a vindecat cele mai faimoase personalități de boli grave, suntem tentați să o încercăm atunci când contractăm o boală de același fel. Prin puterea de a vedea repetat într-un ziar afirmația că A este un ticălos și B un om cinstit, ajungem să ne convingem de acest lucru, cu excepția cazului în care, desigur, nu am citit deja opinia contrară de multe ori într-un alt ziar. Doar o afirmație repetată are suficientă putere pentru a combate o altă afirmație repetată.

Ori de câte ori o afirmație este repetată suficient de unanim (de exemplu, fără a repeta afirmația contrară), așa cum se întâmplă în cazul anumitor companii financiare care pot cumpăra toate mijloacele de informare în masă, se formează ceea ce se numește un „curent de opinie". În acest moment intervine puternicul mecanism al contagiunii. Ideile, sentimentele, emoțiile sau credințele au, în rândul mulțimilor, o putere contagioasă la fel de puternică ca cea a microbilor. Este un fenomen care se observă chiar și la animale imediat ce acestea se adună în mulțime. Mania unui cal dintr-un grajd este imediat imitată de toți ceilalți cai din același grajd. Un gest de teroare, o mișcare de dezorientare din partea unor oi se răspândește curând la întreaga turmă. Contagiunea emoțiilor explică viteza atacurilor de panică. Tulburările cerebrale, cum ar fi nebunia, se răspândesc și prin contagiune. Se știe cât de frecvente sunt cazurile de alienare în rândul medicilor alienişti. Și există chiar mențiuni despre forme de nebunie, cum ar fi agorafobia, care se transmit de la oameni la animale.

Contagiunea nu necesită prezența simultană a persoanelor infectate în același loc. Ea se poate exercita la distanță sub influența anumitor evenimente care călăuzesc spiritele în aceeași direcție și le conferă atributele caracteristice mulțimilor, mai ales când aceste spirite sunt deja pregătite de factorii îndepărtați la care am făcut referire cu un moment în urmă. În felul acesta, de exemplu, explozia revoluționară din 1848, care a început la Paris, s-a răspândit brusc într-o mare parte a Europei și a zguduit mai multe monarhii.[XVII]

Imitația, căreia i se atribuie atâta influență în fenomenele sociale, nu este în realitate nimic mai mult decât un simplu efect al contagiunii. Întrucât am avut deja ocazia să mă refer pe larg la acest fenomen, mă voi limita acum la transcrierea a ceea ce am explicat deja cu mulți ani în urmă și care a fost confirmat ulterior de alți autori:

„La fel ca animalele, omul este din fire imitativ." Imitația este o necesitate pentru el, întrucât, desigur, această imitație este ușoară. Această nevoie este cea care dă naștere influenței modei. Fie că este vorba de opinii, idei, expresii literare sau doar de îmbrăcăminte, câți îndrăznesc să scape de imperiul modei? Cu modele și nu cu argumente sunt călăuzite mulțimile. În fiecare epocă există un număr mic de indivizi care dictează acțiunea, iar aceștia sunt cei imită masele inconștiente. Totuși, acești indivizi nu ar trebui să se îndepărteze prea

[XVII] Vezi ultimele mele lucrări: *Psychologie politique*, *Les opinions et les croyances*, *La Révolution française*

mult de ideile acceptate, deoarece, în acest caz, ar fi foarte greu să-i imităm, iar influența lor ar deveni nulă. Tocmai din acest motiv oamenii mult superiori timpului lor nu au, în general, nicio influență asupra ei, deoarece distanța care îi separă de ea este prea mare. Și din același motiv europenii, cu toate avantajele civilizației lor, exercită o influență nesemnificativă asupra popoarelor din Orient.

„Dublă acțiune a trecutului și a imitației reciproce ajunge să-i facă pe oamenii din aceeași țară și din aceeași epocă atât de asemănători încât, chiar și printre cei care ar trebui să se distingă mai mult ca filosofi, savanți și scriitori, gândirea și stilul capătă un anumit aer de familie care ne permite să recunoaștem imediat epoca căreia îi aparțin." Câteva minute de conversație cu orice persoană sunt suficiente pentru a cunoaște ce citește, ce face de obicei și mediul în care trăiește [XVIII].

Contagiunea are o asemenea putere încât poate impune oamenilor nu doar anumite opinii, ci și anumite moduri de a simți. Ea face ca o anumită operă să fie disprețuită la un moment dat, așa cum s-a întâmplat cu Tannhâuser, iar apoi, după câțiva ani, ajunge să fie admirată de cei care o denigraseră cel mai mult. Prin mecanismul contagiunii, și foarte puțin prin raționament, se răspândesc opiniile și credințele. În tavernă, prin afirmare, repetiție și contagiune, se stabilesc concepțiile actuale ale muncitorilor și așa s-au creat întotdeauna credințele maselor în toate epocile. Renan îi compară, pe bună dreptate, pe primii fondatori ai creștinismului cu „muncitorii socialiști care își transmit ideile din tavernă în tavernă", iar Voltaire observase deja, referitor la religia creștină, că „doar cea mai josnică gloată a îmbrățișat-o în primii o sută de ani". În exemple analoage cu cele pe care tocmai le-am citat, contagiunea, după ce își exercită acțiunea asupra claselor populare, trece la clasele superioare ale societății. Așa se face că, în zilele noastre, doctrinele socialiste încep să câștige adepți în rândul celor care vor fi mai târziu primele lor victime. Confruntat cu mecanismul contagiunii, chiar și interesul personal dispare. Și de aceea orice opinie care devine populară ajunge să se impună claselor superioare ale societății, oricât de evidentă ar fi absurditatea opiniei triumfătoare. Această trecere de la clasele sociale inferioare la cele superioare este cu atât mai curioasă cu cât este adevărat că credințele mulțimii provin întotdeauna dintr-o idee superioară, care adesea nu a avut nicio influență asupra mediului în care a apărut. Liderii mulțimilor, obsedați de această idee superioară, o iau în stăpânire, o deformează și creează o sectă, care din nou o deformează și apoi o propagă, din ce în ce mai deformată, printre mulțimi. Odată ce va deveni un adevăr popular, se va întoarce într-un anumit fel la originea sa și își va exercita efectul asupra celor mai înalte niveluri ale societății. Fără îndoială, inteligența este cea care ghidează lumea, dar, în realitate, o ghidează de departe. Filosofii care au creat idei au fost de mult redusi la cenușă atunci când, în urma mecanismului pe care

[XVIII] Gustave Le Bon, *L'homme et les sociétés*, or. II, p. 116 (1881).

l-am descris, gândirea lor reușește în cele din urmă să triumfe.

3. Prestigiul

Dacă opiniile propagate prin afirmare, repetiție și contagiune au o mare putere, aceasta se datorează faptului că au ajuns să dobândească acea forță misterioasă numită prestigiu.

Tot ceea ce a dominat lumea, fie că este vorba de idei sau de oameni, s-a impus în principal prin forța irezistibilă exprimată în cuvântul prestigiu. Este dificil de definit ce înseamnă, deoarece, deși toată lumea îi înțelege semnificația, utilizarea care i se dă este foarte diversă și variată. Prestigiul poate implica anumite sentimente, precum admirația și frica, care uneori îi stau la baza, dar poate exista perfect și fără aceste sentimente. Oameni care sunt deja morți, care prin urmare nu inspiră nicio teamă, precum Alexandru, Cezar, Buddha sau Mahomed, continuă să aibă un prestigiu considerabil. Pe de altă parte, există ficțiuni pe care nu le admirăm, cum ar fi zeitățile monstruoase ale templelor subterane din India, care, însă, ni se par investite cu un mare prestigiu.

În realitate, prestigiul este un fel de fascinație pe care un individ, o operă sau o doctrină o exercită asupra spiritului nostru. Este o fascinație care ne paralizează toate facultățile critice și ne umple sufletele de admirație și respect. Sentimentele pe care le trezește atunci sunt, ca toate sentimentele, inexplicabile, dar probabil aparțin aceluiași tip ca sugestia pe care o suferă un individ magnetizat. Prestigiul este adevăratul izvor al oricărei dominații. Fără el, zeii, regii și femeile nu ar fi domnit niciodată.

Diferitele varietăți de prestigiu pot fi reduse la două forme principale: prestigiu dobândit și prestigiu personal. Prestigiul dobândit este cel care provine din nume, avere sau reputație. Poate fi independent de prestigiul personal. Aceasta, dimpotrivă, constituie ceva individual, capabil să coexiste cu reputația, gloria și averea sau să fie întărit de acestea, dar care poate exista perfect independent.

Prestigiul dobândit, sau artificial, este de departe cel mai frecvent. Doar prin ocuparea unei anumite funcții sau deținerea unei anumite averi, orice individ se poate trezi încărcat cu titluri și înconjurat de prestigiu, oricât de nesemnificativă ar fi valoarea sa personală. Un soldat în uniformă sau un magistrat în togă are întotdeauna prestigiu. Pascal observase deja cât de necesare togele și perucile erau judecătorilor, care, fără ele, și-ar pierde o mare parte din autoritate. Chiar și cel mai desăvârșit socialist se simte tulburat în prezența unui prinț sau a unui marchiz, iar titluri ca acestea ar fi suficiente pentru a extorca orice s-ar dori de la cea mai avară persoană [XIX].

[XIX] Influența titlurilor, uniformelor și panglicilor asupra mulțimilor se observă la toate popoarele, chiar și la cele în care sentimentul de independență personală este cel mai dezvoltat. Transcriu, apropo, un pasaj curios dintr-o carte de călătorie despre prestigiul anumitor personaje din Anglia:
„În mai multe rânduri am observat emoția deosebită care îi cuprinde pe englezi, chiar și pe cei mai circumspecți, atunci când se află în fața unui nobil din Anglia." Se tolerează cu bucurie orice ar fi, atâta timp cât nu îi pune în situații inferioare poziției sociale pe care o ocupă. Roșesc de plăcere când se apropie unul dintre aceste personaje și dacă se întâmplă să le vorbească, bucuria pe care o simt le

Alături de acest prestigiu artificial exercitat de oameni îl putem plasa pe cel exercitat prin opinii, opere literare sau artistice etc. Acesta provine adesea din repetiția acumulată. Istoria, în special istoria literară și artistică, nu este decât repetarea unor opinii pe care nimeni nu se obosește să le verifice și astfel toată lumea ajunge să repete ceea ce a învățat la școală. Există nume și opere pe care nimeni nu îndrăznește să le atingă. Pentru un cititor modern, poeziile lui Homer sunt, fără îndoială, extrem de plictisitoare, dar cine ar avea curajul să recunoască acest lucru? În starea sa actuală, Partenonul este o ruină de puțin interes, dar prestigiul său este de așa natură încât nimeni nu-l privește fără să-l vadă înconjurat de toate amintirile istorice. Este caracteristic prestigiului să paralizeze mințile și să împiedice lucrurile să fie văzute așa cum sunt ele în realitate. Mulțimile întotdeauna, indivizii adesea, au nevoie să își exprime opiniile. Succesul unor astfel de opinii este independent de Adevărul sau eroarea pe care o conțin; rezidă exclusiv în prestigiul său.

Să trecem acum la prestigiul personal. Foarte diferită ca natură de prestigiul artificial sau dobândit, ea constituie o facultate care este în toate privințele independentă de orice autoritate. Deoarece numărul oamenilor care o posedă este mic, fascinația cu adevărat magnetică pe care o exercită asupra celor din jur este mai mare, chiar și asupra celor care le sunt egali și li se supun așa cum un animal feroce se supune dresorului său, care l-ar putea devora cu ușurință.

Marii lideri omenești, Buddha, Iisus, Mahomed, Ioana d'Arc, Napoleon, toți au deținut acest tip de prestigiu într-o mare măsură și datorită lui s-au impus. Nu se discută nici despre zei, nici despre eroi, nici despre dogme. Când se ceartă, dispar.

Personajele pe care le-am menționat aveau deja puterea fascinației cu mult înainte de a deveni celebre și datorită acestui fapt au devenit celebre. În culmea gloriei sale, Napoleon se bucura de un prestigiu imens; dar nu o datora gloriei sale, ci mai degrabă gloria sa se datora prestigiului său. El o avea deja parțial la începutul carierei sale. Pe când era încă un tânăr general necunoscut, a fost trimis, din favoritism, să comande armata italiană și a căzut în mijlocul unor generali nepoliticoși care erau pregătiți să-i ofere cea mai dură primire intrusului pe care Directoriul li-l trimitea. Dar, în primul minut al primei întâlniri, fără cuvinte, fără gesturi, fără amenințări, toată lumea a fost dominată de prima privire a viitorului mare om. Taine a oferit o descriere curioasă a acestei întâlniri, bazată pe amintirile contemporanilor săi:

Generalii de divizie, printre care se afla și Augereau, un fel de novice eroic și grosolan, mândru de statura și curajul său enorm, au sosit la cartierul general în cea mai proastă

---

sporește roșeața de pe fețe și le dă o strălucire mai mare ochilor. Așa cum spaniolii au dansul în sânge, germanii au muzică, iar francezii au revoluție, tot așa englezii au o pasiune pentru nobilime. Entuziasmul lor pentru cai și Shakespeare este mult mai puțin violent decât această pasiune și le oferă o plăcere mult mai puțin esențială. Cartea Semerilor este răspândită pe scară largă și chiar și în cele mai izolate locuri se află în mâinile tuturor, ca Biblia.

dispoziție posibilă față de micul parvenu pe care îl trimiseseră de la Paris. Confruntat cu descrierea care i se făcuse, Augereau se arăta insultător și hotărât să nu i se subordoneze, considerându-l un favorit al lui Barras, un ofițer al lui Vindemiario, un general de stradă, un adevărat urs care își petrecea viața meditând singur, o figură ridicolă, înconjurat de reputația de matematician și visător. Ne spun să intrăm. Bonaparte zăbovește. În cele din urmă, apare, cu sabia încinsă și cu capul acoperit. Își explică intențiile, dă ordinele și le respinge. Augereau nu deschise gura și abia afară își reveni, scoțând înjurăturile lui obișnuite. Apoi îi mărturisește lui Masséna că acel mic general îl speriase; nu poate înțelege ascensiunea cu care, la prima vedere, l-a zdrobit.

Odată ce Napoleon a devenit un mare om, gloria i-a sporit prestigiul, egal cu cel exercitat de o divinitate asupra adepților săi. Generalul Vandamme, un veteran revoluționar chiar mai brutal și mai energic decât Augereau, i s-a confesat mareșalului d'Ornano în 1815, când urcau împreună scara Tuileries într-o zi: „Dragul meu, acest diavol de om exercită asupra mea o fascinație de care nici măcar nu sunt conștient. Este o fascinație atât de mare încât, atunci când mă apropii de el, eu, care nu mă tem nici de Dumnezeu, nici de Diavol, încep să tremur ca un copil și aș fi capabil, la un cuvânt din partea lui, să trec prin urechea acului și să mă arunc într-un foc de tabără."

Napoleon exercita aceeași fascinație asupra tuturor celor care se apropiau de el [xx]. Davout a spus, vorbind despre dăruirea pe care el și Maret o aveau față de Împărat: «Dacă Împăratul ne-ar spune că, în interesul politicii sale, a fost obligat să distrugă Parisul fără ca nimeni să plece sau să poată scăpa, sunt sigur că Maret ar păstra secretul, dar ar face familia să plece.» Eu însă, de teamă că cineva ar putea descoperi secretul, mi-aș fi lăsat soția și copiii acolo.

Această putere uimitoare de fascinație explică întoarcerea minunată de pe insula Elba, cucerirea imediată a Franței de către un singur om, luptând împotriva tuturor forțelor organizate ale unei mari țări pe care am putea-o crede sătulă de tirania sa. Nu trebuia decât să se uite la generalii care juraseră să-l aresteze: toți s-au supus fără discuții.

„Napoleon", scria generalul englez Wolseley, „a debarcat în Franța aproape singur și ca fugar, întorcându-se de pe mica sa insulă Elba, care era regatul său, și a reușit în câteva săptămâni și fără vărsare de sânge să răstoarne întreaga organizare a puterii în Franța, sub regele său legitim." S-a afirmat vreodată ascendentul personal al unui bărbat într-un mod

[xx]Conștient de prestigiul său, Împăratul a știut să-l sporească tratându-i pe marile personalități care îl înconjurau mai rău decât pe căruțași, printre care se aflau cei mai faimoși oameni ai Convenției, atât de temuți în Europa. Relatările vremii sunt pline de fapte semnificative în această privință. Într-o zi, în mijlocul Consiliului de Stat, Napoleon i-a vorbit nepoliticos lui Beugnot, tratându-l ca pe un servitor necuvenit. După ce a avut efectul dorit, s-a apropiat și a spus: „Deci, imbecil mare, ești deja în locul potrivit?" În acel moment, Beugnot, înalt cât un major de tambur, se înclină, iar Napoleon, în liniște, ridică mâna și îl apucă de ureche, „un semn de favoare inefabilă", scrie Beugnot, un gest familiar din partea domnului care devine om. Astfel de exemple oferă o idee exactă despre gradul de supunere pe care îl poate provoca prestigiul și ne fac să înțelegem imensul dispreț pe care acest mare despot îl simțea pentru oamenii din jurul său.

mai uimitor? Însă de la începutul până la sfârșitul acestei campanii, care a fost ultima, influența pe care a demonstrat-o asupra aliaților a fost, de asemenea, notabilă, obligându-i să-i urmeze inițiativele; și aproape că a fost de ajuns să-i zdrobească!

Prestigiul său a durat și după moartea sa și a continuat să crească. Și tocmai acest prestigiu l-a făcut împărat pe un nepot necunoscut. Pe măsură ce vedem cum legenda sa renaște astăzi, vedem cât de puternică este încă această umbră măreață. Maltratând oamenii, masacrându-i cu milioanele, supunându-i la invazii și încă invazii, totul este permis celor care posedă un grad suficient de prestigiu și talentul necesar pentru a-l menține.

Exemplul de prestigiu pe care l-am indicat este, fără îndoială, absolut excepțional, dar este util pentru înțelegerea genezei marilor religii, a marilor doctrine și a marilor imperii. Fără puterea pe care prestigiul o exercită asupra mulțimii, această geneză nu ar fi înțeleasă.

Prestigiul, însă, nu se bazează doar pe ascensiunea personală, gloria militară și teroarea religioasă; poate, având origini mai modeste, fi destul de puternic. Secolul nostru ne oferă mai multe exemple. Una dintre ele, pe care posteritatea o va ține minte de-a lungul secolelor, a fost dată de povestea acelui om celebru, deja menționat, care a schimbat fața globului și relațiile comerciale ale popoarelor prin separarea a două continente. Și-a dus întreprinderea la bun sfârșit, grație nu doar voinței sale enorme, ci și fascinației pe care a exercitat-o asupra celor din jur. Pentru a învinge opoziția unanimă, nu trebuia decât să apară, să se arate, să vorbească câteva clipe și în curând avea să-și seducă adversarii, care aveau să-i devină prieteni. Englezii, în special, au luptat cu înverșunare împotriva proiectului, dar a fost suficient ca acesta să apară în Anglia pentru a-i convinge pe toți. Când a trecut mai târziu prin Southampton, clopotele au sunat la trecerea sa. După ce a depășit oameni și lucruri, nu a mai crezut în obstacole și a vrut să reia în Panama munca pe care o făcuse în Suez cu aceleași mijloace, dar credința care mută munții din loc în loc doar dacă nu sunt excesiv de înalți. Munții au rezistat, iar catastrofa care a urmat a distrus aureola strălucitoare de glorie care îl înconjura pe erou. Viața lui ne învață cum prestigiul poate crește și scădea. După ce a atins măreția celor mai faimoase figuri istorice, a fost pus de magistrații țării sale în locul celor mai josnici criminali. Când a murit, sicriul său a trecut anonim prin mulțimile indiferente și doar suveranii străini i-au adus un omagiu memoriei [XXI].

„Să nu vină să ne vorbească despre o justiție inflexibilă când ceea ce domină este ura birocratică împotriva marilor opere ale celor mai îndrăzneți. Națiunile au nevoie de acești oameni îndrăzneți, care cred în ei înșiși și depășesc toate obstacolele, fără să-și facă griji pentru persoana lor. Geniul nu poate fi prudent; cu prudență cercul activității umane nu ar putea fi niciodată lărgit."

«... Ferdinand de Lesseps a cunoscut beția triumfului și amărăciunea dezamăgirilor: Suez și Panama. Aici inima se revoltă împotriva moralității succesului. Când Lesseps a reușit

[XXI]Un ziar străin, Neue Freie Presse, din Viena, a făcut niște reflecții foarte precise din punct de vedere psihologic asupra soartei lui de Lesseps, motiv pentru care le reproduc aici: „După condamnarea lui Ferdinand de Lesseps, nu mai avem dreptul să fim surprinși de tristul sfârșit al lui Cristofor Columb. Dacă Ferdinand de Lesseps este un escroc, nu există iluzie nobilă care să nu fie o crimă. Antichitatea ar fi încoronat memoria lui Lesseps cu o aureolă de glorie și i-ar fi dat cupa cu nectar să o bea în mijlocul Olimpului, pentru că a schimbat fața pământului și a săvârșit opere care au desăvârșit creația. Prin condamnarea lui Ferdinand de Lesseps, președintele tribunalului s-a imortalizat pe sine, pentru că oamenii vor dori să știe numele omului care nu s-a temut să-și înjosească secolul punând un bătrân a cărui viață a fost gloria contemporanilor săi să poarte cămașa forțată.

să lege cele două mări, prinți și națiuni i-au adus omagii; acum, că a fost învins împotriva Cordilierilor, nu mai este decât un escroc obișnuit [...]. Există un război între clasele sociale, o nemulțumire în rândul birocraților și al angajaților care, folosindu-se de codul penal, se răzbună pe cei care au vrut să se ridice deasupra altora [...]. Legislatorii moderni sunt jenați de marile idei ale geniului uman, publicul le înțelege și mai puțin, iar oricărui avocat îi este ușor să dovedească că Stanley este un criminal, iar Lesseps un impostor.

Însă diversele exemple pe care tocmai le-am citat constituie cazuri extreme. Pentru a stabili în detaliu psihologia prestigiului, ar fi necesar să examinăm o lungă serie de cazuri, de la fondatorii religiilor și imperiilor până la omul de rând care caută să-și uimească vecinii cu un costum nou sau o decorație.

Printre termenii din această serie de exemple, s-ar plasa toate formele de prestigiu în cele mai diverse forme de civilizație, în știință, artă, literatură etc., și apoi s-ar vedea cum acesta constituie elementul principal al persuasiunii. Ființa, ideea sau lucrul care are prestigiu este, prin contagiune, imediat imitat și impune anumite moduri de a simți și de a-și exprima gândurile unei întregi generații. Mai mult, imitația este aproape întotdeauna inconștientă și tocmai asta o face eficientă. Pictorii moderni, care reproduc culorile estompate și atitudinile rigide ale anumitor primitivi, nu bănuiesc originea inspirației lor și cred în propria sinceritate. Dar dacă un maestru eminent nu ar fi înviat această formă de artă, chiar și astăzi oamenii nu ar mai vedea decât aspectul ei primitiv și inferior. Cei care, imitând un pictor celebru, își inundă pânzele cu pete violete, o fac nu pentru că există mai mult violet în natură decât era acum cincizeci de ani, ci pentru că sunt inspirați de amprenta personală și specială a unui pictor care a știut să dobândească un mare prestigiu. Exemple în acest sens pot fi găsite cu ușurință în toate civilizațiile.

Din cele spuse, se poate observa că există numeroși factori care intervin în geneza prestigiului. Succesul este întotdeauna unul dintre cele mai importante lucruri. Omul care triumfă sau ideea care se impune încetează să mai fie contestată.

Prestigiul dispare ori de câte ori succesul se estompează. Eroul, pe care mulțimea l-a aclamat cu o zi înainte, este huiduit a doua zi dacă norocul este împotriva lui, iar această reacție va fi cu atât mai violentă cu cât prestigiul său este mai mare. Mulțimea începe să-l considere pe erou ca pe un egal și se răzbună pentru că s-a închinat unei superiorități pe care nu o mai recunosc. Când a ordonat tăierea capetelor colegilor săi și a unui număr mare de contemporani, Robespierre se bucura de un prestigiu enorm. O schimbare de câteva voturi l-a făcut să piardă brusc puterea, iar mulțimea l-a însoțit la ghilotină cu aceleași blesteme cu care, cu o zi înainte, își însoțiseră victimele. Credincioșii își taie întotdeauna statuile zeilor morți cu violență.

Prestigiul pierdut prin eșec dispare brusc. Se poate uza și prin discuții, deși mai lent.

Acest proces este întotdeauna foarte eficient. Prestigiul despre care se discută nu mai este prestigiu și, prin urmare, zeii și oamenii care au știut să-l păstreze mult timp nu au tolerat niciodată discuția. Ca să fii admirat de mulțimi, trebuie să le ții mereu la distanță.

CAPITOLUL IV

LIMITE DE VARIABILITATE ALE CREDINȚELOR ȘI OPINIILOR MULȚIMII

1. Convingeri fixe. — Invariabilitatea anumitor credințe generale. — Întrucât ei sunt ghizi ai unei civilizații. — Dificultate în a le dezrădăcina. — Cum constituie intoleranța o virtute pentru oameni. —Absurditatea filosofică a unei credințe generale nu dăunează răspândirii acesteia. — 2. Versatilitatea mulțimilor. — Mobilitate extremă a opiniilor care nu provin din convingeri generale. — Variații aparente ale ideilor și credințelor în mai puțin de un secol. — Limitele reale ale acestor variații. —• Elemente afectate de variație. —Dispariția actuală a credințelor generale și utilizarea pe scară largă a presei fac ca opiniile să fie din ce în ce mai schimbătoare. —Întrucât, în majoritatea subiectelor, opiniile mulțimii tind spre indiferență. — Incapacitatea guvernelor de a direcționa opiniile, așa cum făceau odinioară. —Actuala divizare a opiniilor împiedică tirania lor.

1. Convingeri fixe

Există un paralelism strâns între caracteristicile anatomice ale ființelor și caracteristicile lor psihologice. În caracterele anatomice găsim unele elemente invariabile sau atât de puțin variabile încât sunt necesare vârste geologice pentru a le modifica. Alături de aceste caracteristici fixe, ireductibile, există altele destul de mobile, pe care mediul, arta amelioratorului și a horticultorului le modifică ușor, uneori până la punctul de a deghiza caracteristicile fundamentale pentru observatorul mai puțin atent.

Același fenomen se observă și în cazul caracterelor morale. Alături de elementele psihologice ireductibile ale unei rase, există elemente mobile și variabile. Și de aceea, atunci când studiem credințele și opiniile unui popor, găsim întotdeauna un fond stabil de care opiniile se agață la fel de mobile ca nisipul care acoperă stâncile. Credințele și opiniile mulțimilor sunt astfel împărțite în două tipuri foarte distincte. Pe de o parte, există marile credințe care s-au perpetuat timp de secole și pe care se bazează o întreagă civilizație, cum ar fi, în trecut, concepția feudală, ideile creștine și cele ale Reformei și, în zilele noastre, principiul naționalităților și ideile democratice și sociale. Pe de altă parte, opiniile momentane și variabile care derivă aproape întotdeauna din concepțiile generale pe care fiecare epocă le vede apărând și dispărând, cum ar fi teoriile care inspiră arta și literatura în anumite momente, cele care, de exemplu, au dat naștere romantismului, naturalismului etc.

Superficiale precum moda, ele se schimbă precum valurile mici care se nasc și mor constant la suprafața unui lac adânc.

Marile credințe generale sunt foarte puține la număr. Formarea și moartea sa constituie, pentru fiecare rasă, punctele culminante ale istoriei sale. Ele sunt adevărata structură a civilizațiilor.

O opinie trecătoare se stabilește ușor în sufletele mulțimii, dar este foarte greu să-i insufli o credință durabilă, așa cum este totodată greu să o distrugi odată formată. Va fi posibilă expulzarea ei doar cu prețul unor revoluții violente și numai atunci când această credință își va fi pierdut complet stăpânirea asupra sufletelor. Revoluțiile servesc, așadar, la alungarea completă a credințelor care fuseseră deja mai mult sau mai puțin abandonate, dar pe care forța obișnuinței le-a împiedicat să fie complet înlăturate. Revoluțiile care încep sunt, în realitate, credințe care se termină.

Exact ziua în care o credință începe să moară este ziua în care valoarea *ei* începe să fie pusă la îndoială. Orice credință generală nu este nimic mai mult decât o ficțiune și, prin urmare, nu poate subzista decât dacă nu este supusă analizei.

Totuși, chiar și atunci când o credință este deja puternic zdruncinată, instituțiile care derivă din ea își păstrează toată puterea și se sting doar încetul cu încetul. Când acea putere se estompează în cele din urmă, tot ce se bazează pe ea se prăbușește și el. Niciodată nu a fost posibil ca un popor să-și schimbe credințele fără a fi imediat condamnat la transformarea elementelor civilizației sale. El le transformă încet și, până când nu va adopta o nouă credință generală, trăiește în mod necesar în anarhie. Convingerile generale sunt suporturile indispensabile ale civilizațiilor; Ei dau direcție ideilor și numai ei pot inspira credință și pot crea un sentiment al datoriei.

Oamenii au simțit dintotdeauna nevoia de a-și dobândi credințe generale și au înțeles, instinctiv, că dispariția acestor credințe va marca pentru ei momentul decadenței. Cultul fanatic al Romei a constituit credința care i-a făcut pe romani stăpâni ai lumii. Odată ce această credință a murit, a murit și Roma. Abia atunci când au dobândit niște credințe comune, barbarii, distrugătorii civilizației romane, au atins o anumită coeziune și au reușit să scape de anarhie.

Nu fără motiv oamenii și-au apărat întotdeauna convingerile cu o intoleranță care, deși discutabilă din punct de vedere filosofic, reprezintă o virtute în viața națiunilor. Era menit să stabilească sau să mențină convingerile generale conform cărora în Evul Mediu s-au construit atât de multe focuri de tabără, încât atâția inventatori și inovatori au murit de disperare, atunci când au reușit să evite tortura. Pentru a apăra aceste credințe, lumea a suferit atâtea convulsii, de ce atâția oameni au murit și vor muri în continuare pe câmpurile de luptă.

Așa cum am spus, dificultățile care stau în calea stabilirii unei credințe generale sunt mari, dar odată stabilită definitiv, puterea sa rămâne invincibilă mult timp și va putea să se impună celor mai strălucite minți, oricare ar fi falsitatea lor filosofică. Să ne amintim cum popoarele Europei, timp de cincisprezece secole, au acceptat ca adevăruri incontestabile legendele religioase la fel de barbare precum cele ale lui Moloh, dacă le examinăm cu atenție [XXII]. Absurditatea uluitoare a legendei unui Dumnezeu care, prin torturi oribile, se răzbună pe fiul său pentru neascultarea uneia dintre creaturile sale, a trecut neobservată timp de multe secole. Cele mai puternice genii, precum Galileo, Newton sau Leibniz, nici măcar nu au recunoscut că s-a discutat despre veridicitatea acestor legende. Nimic nu ne arată mai bine puterea hipnotizantă a credințelor generale, dar nimic nu marchează mai bine și limitele umilitoare ale spiritului nostru. De îndată ce prinde rădăcini în sufletele maselor, noua dogmă devine rapid inspirație pentru instituții, arte și comportament. Imperiul său asupra sufletelor devine atunci absolut. Oamenii de acțiune visează să o realizeze, legislatorii să o aplice, filosofii, artiștii și scriitorii sunt preocupați să o transpună în diferite forme. Dintr-o credință fundamentală pot apărea idei accesorii momentane care poartă întotdeauna amprenta credinței care le-a dat naștere. Civilizația europeană a Evului Mediu, civilizația musulmană a arabilor derivă dintr-un număr mic de credințe religioase care și-au imprimat caracterul asupra celor mai mici elemente ale acestor civilizații, ceea ce le permite să fie recunoscute imediat. Datorită credințelor generale, oamenii fiecărei epoci sunt înconjurați de un set de tradiții, opinii și obiceiuri, de a căror stăpânire nu pot scăpa și care îi fac întotdeauna oarecum asemănători unii cu alții. Și nici cel mai independent spirit nu ar îndrăzni să scape de acest domeniu. Adevărata tiranie este cea exercitată inconștient asupra sufletelor, pentru că este singura care nu poate fi combătută. Tiberius, Ginghis Khan, Napoleon, au fost, fără îndoială, tirani de temut, dar Moise, Buddha, Iisus, Mahomed, Luther, din adâncul mormintelor lor, au exercitat un despotism mult mai mare asupra sufletelor. O conspirație poate răsturna un tiran, dar ce putere va avea asupra unei credințe bine înrădăcinate? În lupta sa violentă împotriva catolicismului și în ciuda sprijinului aparent al maselor, în ciuda unor procese de distrugere la fel de necruțătoare precum cele ale Inchiziției, Revoluția noastră a fost cea care a fost învinsă. Singurii tirani autentici ai umanității au fost întotdeauna umbrele morților sau iluziile pe care umanitatea însăși le-a creat.

Absurditatea filosofică a anumitor credințe generale nu a constituit niciodată, repet, un obstacol în calea triumfului lor. Acest triumf pare imposibil dacă nu ar conține un anumit grad misterios de absurditate. Slăbiciunea evidentă a convingerilor socialiste actuale nu le va împiedica să prindă rădăcini în sufletele maselor. Adevărata sa inferioritate, în raport cu toate credințele religioase, constă exclusiv în faptul că acestea din urmă promit un ideal de fericire ce poate fi atins doar într-o viață viitoare și, prin urmare, nimeni nu poate contesta această realizare. Idealul fericirii socialiste, așa cum trebuie realizat pe pământ, va scoate la iveală, la primele încercări de realizare, lipsurile promisiunilor sale și își va pierde imediat orice prestigiu. Astfel, puterea sa nu va face decât să crească până în ziua realizării sale. Și de aceea, dacă noua religie exercită mai întâi o acțiune distructivă, precum toate cele care au precedat-o, nu va putea exercita ulterior un rol creator.

2. Versatilitatea mulțimilor

[XXII] Adică *barbar* din punct de vedere filosofic. Din punct de vedere practic, ei au creat o civilizație complet nouă și i-au permis omului timp de secole să întrezărească acele paradisuri fermecate ale viselor și speranței pe care nu le va cunoaște niciodată.

Dincolo de credințele fixe, a căror putere tocmai am descris-o, se află un strat de opinii, idei și gânduri care se nasc și mor în mod constant. Durata unora dintre ele este destul de efemeră și chiar și cele mai importante nu durează mai mult de o generație. Am observat deja că schimbările la care sunt supuse aceste opinii sunt, uneori, mult mai superficiale decât reale și sunt întotdeauna marcate de calitățile rasei. Când luăm în considerare, de exemplu, instituțiile politice ale țării noastre, am avut ocazia să demonstrăm că partide aparent opuse (monarhiști, radicali, imperialiști, socialiști etc.) au un ideal absolut identic. Acest ideal derivă exclusiv din structura mentală a rasei noastre, întrucât în alte națiuni vom găsi un ideal opus desemnat cu aceleași nume. Nici numele dat opiniilor, nici adaptările mai mult sau mai puțin înșelătoare nu pot schimba adevărata esență a lucrurilor. Burghezia Revoluției, care, impregnată de literatura latină și cu ochii ațintiți asupra Republicii Romane, i-a adoptat legile, mănunchiurile și togile, nu a devenit romană doar pentru că a fost dominată de o puternică sugestie istorică.

Rolul filosofului este de a încerca să descopere ce, sub schimbările aparente, mai rămâne din credințele antice și de a distinge, în mijlocul fluxului schimbător de opinii, mișcările determinate de credințele generale și de sufletul omenirii. Fără aceasta, s-ar putea crede că mulțimile își schimbă frecvent convingerile politice și religioase după bunul plac, mai ales că toată istoria politică, religioasă, artistică și literară pare să dovedească acest lucru.

Să luăm ca exemplu o perioadă foarte scurtă, de la 1790 la 1820, adică treizeci de ani, o generație. În această perioadă vedem cum masele, anterior monarhice, devin revoluționare, apoi imperialiste și, mai târziu, din nou monarhice. Și în religie, se trece de la catolicism la ateism, apoi la deism și, în final, înapoi la cele mai exagerate forme de catolicism. Și nu doar mulțimile, ci și cei care le conduc sunt supuși unor astfel de transformări. Astfel îi putem vedea pe acei mari oameni ai Convenției, dușmani jurați ai regilor, care nu voiau nici zei, nici domni, devenind umili slujitori ai lui Napoleon și mai târziu, în timpul domniei lui Ludovic al XVIII-lea, purtând cu pioșenie lumânări în procesiuni.

Și în cei șaptezeci de ani care au urmat, câte schimbări s-au produs încă în opiniile maselor! „Perfidul Albion” de la începutul secolului devine aliat al Franței alături de moștenitorul lui Napoleon; Rusia, cu care fuseserăm de două ori în război și care ne aplaudase atât de mult eșecurile, a devenit brusc o bună prietenă.

În literatură, artă și filosofie, succesiunea opiniilor se manifestă și mai rapid. Unul după altul, romantismul, naturalismul, misticismul etc. se nasc și mor. Artistul și scriitorul, aclamați ieri, sunt profund disprețuiți mâine. Dar dacă analizăm aceste schimbări, aparent atât de profunde, ce descoperim? Toate cele care erau contrare credințelor și sentimentelor generale ale rasei au o durată efemeră, iar curentul care a fost deviat își reia curând cursul. Opiniile care nu sunt legate de nicio credință generală sau de niciun sentiment rasial și care,

prin urmare, nu pot fi fixate, sunt la mila întâmplării sau, dacă preferăm, a celor mai mici modificări ale mediului. Formate din sugestie și contagiune, aceste opinii sunt întotdeauna trecătoare și uneori apar și dispar la fel de repede ca dunele de nisip pe care vântul le formează pe țărmul mării.

Astăzi, numărul opiniilor mobile ale mulțimii este mai mare ca niciodată, și aceasta din trei motive distincte.

Prima este că vechile credințe, pe măsură ce își pierd progresiv puterea, nu mai acționează așa cum o făceau înainte asupra opiniilor trecătoare, conferindu-le o anumită orientare. Dispariția credințelor generale lasă locul unei enorme cantități de opinii private fără trecut sau viitor.

Al doilea motiv este că puterea crescândă a mulțimilor, întâmpinând din ce în ce mai puțină opoziție, dă naștere unei extreme varietăți de idei exprimate liber.

În cele din urmă, al treilea motiv este răspândirea recentă a presei care pune constant în fața maselor cele mai opuse opinii. Sugestiile provocate de fiecare opinie sunt curând distruse de sugestiile contrare. Astfel, nicio opinie nu este propagată vreodată și toate sunt condamnate unei existențe efemere, murind înainte de a fi fost suficient răspândite pentru a se răspândi pe scară largă.

Din aceste cauze diverse rezultă, în istoria lumii, un fenomen nou, foarte caracteristic epocii actuale; Mă refer la incapacitatea guvernelor de a direcționa opinia. În trecut, și acest trecut nu este chiar atât de îndepărtat, acțiunea guvernelor, influența unor scriitori și a unui număr limitat de ziare au fost adevăratele călăuze ale opiniei. Astăzi, scriitorii și-au pierdut orice influență, iar ziarele nu sunt nimic mai mult decât reflecții ale opiniei. Cât despre oamenii de stat, departe de a o îndruma, ei doar caută să o urmeze. Mai mult, frica sa de opinia publică atinge uneori punctul de teroare, ceea ce îi șterge orice stabilitate din conduită.

Opinia maselor arată astfel o tendință de a deveni din ce în ce mai mult regulatorul suprem al politicii. Se merge până la a impune alianțe, ca în cazul alianței rusești, care a provenit aproape exclusiv dintr-o mișcare populară. Este un simptom curios al timpurilor noastre să vedem papi, regi și împărați supunându-se unor interviuri pentru a-și expune gândurile despre un anumit subiect verdictului mulțimilor. Multă vreme s-a putut spune că politica nu avea nimic sentimental. Dar oare s-ar putea face această afirmație și astăzi, când o vedem ghidată de impulsurile unor mulțimi în continuă mișcare, care ignoră rațiunea și sunt guvernate doar de sentiment?

Cât despre presă, care în alte vremuri ghida opinia, aceasta a fost, la fel ca guvernele, obligată să dispară în fața dominației maselor. Este adevărat că are încă o influență considerabilă, dar numai pentru că reprezintă exclusiv reflectarea opiniilor populare și a

variațiilor lor neîncetate. Transformată într-o simplă agenție de informații, aceasta ajunge să renunțe la impunerea oricărei idei sau doctrine și, constrânsă de nevoile concurenței, se limitează la a urmări toate schimbările opiniei publice, sub sancțiunea pierderii cititorilor dacă nu o face. Vechile, solemne și influente organisme de informare, pe care generația anterioară le asculta cu pioșenie ca pe niște oracole, au dispărut sau s-au transformat în simple frenezii informaționale, unde abundă cronici distractive, bârfe lumești și propagandă financiară. Ce ziar este astăzi suficient de bogat pentru a le permite editorilor săi să aibă opinii personale? Și ce autoritate ar putea avea aceste opinii asupra cititorilor care vor pur și simplu să fie informați și distrați și care suspectează întotdeauna existența unui speculant în spatele oricărei recomandări care le este prezentată? Nici măcar criticii nu au puterea de a lansa o carte sau o piesă de teatru; poate, cel mult, să le facă rău, dar niciodată să le fie de folos. Ziarele sunt atât de conștiente de inutilitatea oricărei opinii personale încât, în general, au suprimat deja critica literară și se limitează la publicarea titlului cărții cu două sau trei rânduri de propagandă. Peste douăzeci de ani, probabil că același lucru se va întâmpla și cu critica de teatru.

Ascultarea opiniilor a devenit principala preocupare a presei și a guvernelor; Ceea ce este important de știut este care va fi efectul unui anumit eveniment, al unui anumit proiect legislativ sau al unui anumit discurs, iar acest lucru nu este ușor, deoarece nu există nimic atât de mobil și variabil precum gândurile maselor. Îi vedem astăzi condamnând ceea ce aclamaseră cu o zi înainte.

Această lipsă totală de stabilitate a opiniei și, în același timp, dizolvarea credințelor generale au avut ca rezultat dezintegrarea completă a tuturor convingerilor și indiferența crescândă a maselor și a indivizilor față de tot ceea ce nu privește în mod direct interesele lor. Problemele doctrinare, precum socialismul, recrutează apărători cu adevărat convinși doar din rândul grupurilor analfabeți, cum ar fi muncitorii din mine și fabrici, de exemplu. Micul burghez și muncitorul cu anumite nuanțe de educație au devenit prea sceptici.

Evoluția care a avut loc în ultimii treizeci de ani este demnă de remarcat. În trecut, nu cu mult timp în urmă, opiniile aveau o orientare generală și își aveau originea în adoptarea unei credințe fundamentale. Doar pentru că erai monarhist, inevitabil aveai idei bine definite atât despre istorie, cât și despre știință, iar pentru că erai republican, aveai idei complet diferite. Un monarhist știa cu toată certitudinea că omul nu se trage din maimuță, iar un republican știa cu aceeași certitudine că această descendență era reală. Monarhistul ar trebui să vorbească despre Revoluție cu groază, iar republicanul cu venerație. Anumite nume, precum cele ale lui Robespierre și Marat, trebuiau pronunțate cu expresii devotate, iar altele, precum cele ale lui Caesar, Augustus și Napoleon, nu puteau fi pronunțate fără blesteme. Chiar și la Sorbona, acest mod naiv de a concepe istoria a prevalat.

Astăzi, prin discuții și analize, toate opiniile își pierd prestigiul, se uzează repede și rămân puține idei care să-l poată captiva pe omul modern, care este din ce în ce mai dominat de indiferență.

Dar nu trebuie să ne lamentăm prea mult de această erodare generală a opiniilor. Nu se poate nega că acesta este un simptom al decadenței în viața unui popor. Văzătorii, apostolii, ghizi, pe scurt, cei convinși, au, fără îndoială, mai multă putere decât negativiștii, criticii și indiferenții. Dar nu trebuie să uităm că, având în vedere puterea actuală a mulțimilor, dacă o singură opinie ar dobândi suficient prestigiu pentru a se impune, ar fi în curând investită cu o putere atât de tiranică încât totul s-ar pleca în fața ei și era discuției libere s-ar închide pentru mult timp. Mulțimile sunt uneori ca niște domni pașnici, așa cum erau Heliogabal și Tiberius din când în când, dar au și capricii teribile. O civilizație pe cale să le cadă în mâini este la mila atâtor întâmplări încât nu poate rezista mult timp. Dacă ceva ar putea amâna puțin ceasul prăbușirii, ar fi tocmai mobilitatea extremă a opiniilor și indiferența crescândă a mulțimilor față de toate credințele generale.

CARTEA A III-A - CLASIFICAREA ȘI DESCRIEREA DIFERITELOR CATEGORII DE MULȚIMI

CAPITOLUL I

CLASIFICARE GRUP

Clasificarea mulțimilor. — 1. Mulțimile eterogene. — Cum se deosebesc. — Influența rasei. —Sufletul mulțimilor este cu atât mai slab cu cât sufletul rasei este mai puternic. — Sufletul rasei reprezintă starea de civilizație, sufletul mulțimii starea de barbarie. — 2. Mulțimi omogene. — Diviziunea mulțimilor omogene. — Sectele, castele și clasele.

Am indicat deja în această lucrare caracteristicile comune multitudinilor. Rămâne acum să studiem caracteristicile particulare care se suprapun peste aceste caracteristici generale, în funcție de diferitele categorii de colectivități.

Să începem prin a prezenta o scurtă clasificare a mulțimilor. Punctul nostru de plecare va fi un cluster simplu. Forma sa cea mai inferioară apare atunci când este compusă din indivizi aparținând unor rase diferite. Singura verigă care îi leagă este voința, mai mult sau mai puțin respectată, a unui șef. Ca exemplu al acestui tip de mulțime, putem indica barbarii de diverse origini care, de-a lungul mai multor secole, au invadat Imperiul Roman.

Deasupra acestor mulțimi coezive le găsim pe cele care, prin acțiunea anumitor factori, au dobândit caracteristici comune și au ajuns să formeze o rasă. Acestea pot manifesta ocazional caracteristicile specifice ale mulțimilor, dar întotdeauna conținute în caracteristicile rasei. Diferitele categorii de mulțimi care pot fi observate la fiecare popor sunt distribuite după cum urmează:

A. MULȚIMȚI ETEROGENE

1° *Anonim* (De exemplu, mulțimile de pe stradă.)

2° Neanonimă (Juris, adunări parlamentare etc.)

B. MULȚIMI OMOGENE

Primele secte (secte politice, secte religioase etc.)

A doua *castă* (castă militară, castă preoțească, castă muncitoare etc.)

Clasele a III-a (burghezia, țărănia etc.)

Pe scurt, vom explica acum caracteristicile distinctive ale diferitelor categorii de

mulțimi [XXIII].

1. Mulțimile eterogene

Am avut deja ocazia, într-un alt capitol, să studiem caracteristicile acestor grupuri. Sunt alcătuiți din indivizi adunați la întâmplare, indiferent de profesia sau inteligența lor.

Am demonstrat că psihologia oamenilor într-o mulțime este esențial diferită de psihologia lor individuală și că inteligența nu intervine în această diferențiere, întrucât nu joacă niciun rol în cadrul unui grup unde pot acționa doar sentimentele inconștiente.

Există un factor fundamental, rasa, care ne permite să divizăm distinct mulțimile diverse și eterogene. Am menționat deja rolul său de mai multe ori și am demonstrat că este factorul cu cea mai mare putere de a determina acțiunile bărbaților. Influența sa se manifestă și în caracteristicile mulțimilor. O mulțime alcătuită din orice indivizi, dar toți englezi sau chinezi, va fi complet diferită de una alcătuită din orice indivizi, dar de rase diferite: unii ruși, alții francezi sau spanioli etc.

Profundele diferențe pe care constituția mentală ereditară le creează în modurile de a simți și gândi ale oamenilor devin evidente atunci când, datorită anumitor împrejurări, altfel rare, indivizi de naționalități diferite se adună în aceeași mulțime și în proporții aproape egale, deși interesele care i-au adus laolaltă pot părea identice. Încercările pe care le-au făcut socialiștii de a reuni reprezentanții populației muncitoare din fiecare țară în congrese mari s-au încheiat întotdeauna cu cele mai aprige dezacorduri. Indiferent cât de revoluționară sau conservatoare am considera-o, o mulțime latină, pentru a-și îndeplini revendicările, apelează invariabil la intervenția Statului. Este întotdeauna centralizatoare și mai mult sau mai puțin cezaristă. O mulțime engleză sau americană, dimpotrivă, ignoră statul și se îndreaptă doar către inițiativa privată. O mulțime franceză este preocupată mai presus de toate de egalitate, iar engleza de libertate. Aceste diferențe dintre rase dau naștere la aproape tot atâtea specii de mulțimi câte națiuni există.

Astfel, sufletul rasei domină complet sufletul mulțimii și constituie puternicul substrat care limitează oscilațiile. *Caracterele inferioare ale mulțimilor sunt cu atât mai puțin pronunțate cu cât sufletul rasei este mai puternic* — aceasta este o lege esențială.

Starea mulțimii și guvernarea mulțimilor constituie barbaria sau întoarcerea la barbarie. Numai dobândind un suflet solid constituit poate rasa umană să scape de puterea necugetată și mereu crescândă a mulțimilor și să scape de barbarie.

Dincolo de rasă, singura clasificare importantă care poate fi făcută în ceea ce privește mulțimile eterogene este cea care rezultă din distincția dintre mulțimile anonime, cum ar fi

[XXIII] Detalii despre diferitele categorii de mulțimi pot fi găsite în ultimele mele lucrări (Psychologie politique, Les opinions et les croyances, La Rêvolution française et la psychologie des révolutions).

cele de pe străzi, și mulțimile neanonime, cum ar fi, de exemplu, adunările deliberative și juriile. În timp ce în primele nu există simț al responsabilității, în cele din urmă acțiunile lor au uneori orientări foarte diferite.

2. Mulțimi omogene

Mulțimile omogene includ: primele *grupuri; a 2-a castele; Clasele a* III-a .

Secta constituie primul grad în organizarea mulțimilor omogene. Este alcătuită din indivizi cu educație diversă, care exercită multiple profesii și aparțin unor medii uneori foarte diferite, având între ei doar legătura unor convingeri. Exemplele includ sectele religioase și politice.

Casta reprezintă cel mai înalt grad la care mulțimea este susceptibilă . În timp ce secta este formată din indivizi de profesii, educație și mijloace diferite, uniți doar de comunitatea de credință, casta este constituită doar din indivizi de aceeași profesie și, prin urmare, de educație și mijloace mai mult sau mai puțin identice. Exemplele includ casta militară și casta preoțească.

Clasa este compusă din indivizi de origini diverse, reuniți nu printr-o comunitate de credințe, precum membrii unei secte, nici printr-o comunitate de ocupații profesionale, precum membrii unei caste, ci prin anumite interese, anumite obiceiuri de viață și anumite forme de educație. Exemplele includ clasa burgheză, clasa țărănească etc.

Ocupându-mă în această lucrare doar de multitudini eterogene, voi lua în considerare doar câteva specii alese ca tipuri.

CAPITOLUL II

Așa-numitele mulțimi criminale

Așa-numitele gloate criminale. — O gloată poate fi criminală din punct de vedere legal, dar nu psihologic. — Necunoaștere totală a acțiunilor mulțimilor. — Diverse exemple. — Psihologia septembriștilor din 1792. — Raționamentul lor, sensibilitatea lor, ferocitatea lor și moralitatea lor.

Întrucât mulțimile, după o anumită perioadă de excitație, cad în starea de simpli automate inconștiente ghidate de sugestii, pare dificil, în orice caz, să le clasificăm drept criminali. Totuși, deși greșit, adopt această calificativă, care este deja consacrată prin investigații psihologice. Anumite acte ale mulțimilor, considerate în sine, sunt fără îndoială criminale, așa cum poate fi actul unui tigru care devorează un indigen după ce s-a lăsat pe puii săi să-l sfâșie pentru a se distrage.

În general, crimele mulțimii sunt rezultatul unei sugestii puternice, iar indivizii care iau parte la ele sunt ulterior convinși că și-au îndeplinit o datorie, ceea ce nu este deloc cazul criminalului de rând.

Istoria crimelor comise de mulțimi scoate în evidență ceea ce tocmai am afirmat. Un exemplu tipic este asasinarea guvernatorului Bastiliei, domnul De Launay. După ce a cucerit această fortăreață, guvernatorul, înconjurat de o mulțime foarte agitată, a fost atacat din toate părțile. S-a sugerat să fie spânzurat, să i se taie capul sau să fie legat de coada unui cal. În timp ce se zbătea, l-a lovit accidental cu piciorul pe unul dintre asistenți. Curând, cineva a propus, iar sugestia a fost aclamată de mulțime, ca individul lovit să-i taie gâtul guvernatorului.

„Acest om, un bucătar șomer, care a rătăcit până la Bastilia ca să vadă ce se întâmplă, crede că, fiindcă aceasta este opinia generală, acțiunea este patriotică și chiar crede că merită o medalie pentru distrugerea unui monstru. Cu o sabie pe care i-o împrumută, își lovește gâtul gol. Dar sabia este prost ascuțită și nu pătrunde. Apoi scoate din buzunar un mic cuțit cu mâner negru și, folosind tehnica de tăiere a cărnii pe care i-o dădeau abilitățile culinare, termină cu succes operațiunea."

În acest episod se poate observa cu claritate mecanismul la care ne-am referit anterior: supunerea față de o sugestie cu atât mai puternică cu cât este colectivă, convingerea criminalului că a comis un act meritoriu și cu atât mai naturală cu cât este cert că a avut aprobarea unanimă a concetățenilor săi. Un act ca acesta poate fi considerat criminal din punct de vedere legal, dar nu psihologic.

Caracteristicile generale ale așa-numitelor mulțimi criminale sunt exact aceleași cu cele pe care le observăm la toate mulțimile: sugestibilitatea, credulitatea, versatilitatea, exagerarea sentimentelor bune sau rele, manifestarea anumitor forme de moralitate etc.

Toate aceste personaje le regăsim și într-una dintre mulțimile care au lăsat cele mai sinistre amintiri din istoria noastră: septembriștii din 1792, care, de altfel, prezintă multe analogii cu cei care au comis masacrul de la Sfântul Bartolomeu.
Extrag detaliile descrierii de la Taine, care le-a căutat din amintirile sale despre acea vreme.

Nu se știe cu siguranță cine a dat ordinul sau a sugerat ca închisorile să fie golite și prizonierii masacrați. Fie că a fost vorba de Danton, așa cum pare probabil, sau de oricine altcineva, nu contează prea mult: singurul fapt care ne interesează este sugestia puternică primită de mulțimea însărcinată cu masacrul.

Armata masacrilor era formată din aproximativ trei sute de oameni și constituia tipul perfect al unei mulțimi eterogene. Cu excepția unui număr mic de tâlhari profesioniști, era compusă în principal din negustori și artizani de tot felul: cizmari, lăcătuși, coafori, pietrari, servitori, vânzători etc. Sub influența sugestiei primite, acești oameni, la fel ca bucătarul pe

care l-am menționat deja, sunt absolut convinși că îndeplinesc o datorie patriotică. Ei îndeplinesc dublul rol de judecători și călăi și nu se consideră în niciun fel criminali.

Realizând importanța rolului lor, ei încep prin a forma un fel de curte, iar spiritul simplu și nu mai puțin echitatea simplă a mulțimilor se manifestă imediat. Având în vedere numărul mare de acuzați, aceștia hotărăsc, mai întâi, ca nobilii, preoții, ofițerii și slujitorii regelui, adică toți indivizii a căror profesie este în sine o dovadă de vinovăție în ochii unui bun patriot, să fie masacrați într-o grămadă fără a fi nevoie de o deliberare prealabilă. Ceilalți vor fi judecați după înfățișarea și reputația lor. Odată ce conștiința rudimentară a mulțimii a fost astfel satisfăcută, aceasta a putut să se lanseze legal în masacru și să dea frâu liber instinctelor de ferocitate a căror origine am arătat-o deja și pe care colectivele le pot dezvolta oricând la cel mai înalt grad. Ceea ce nu împiedică, de altfel, conform regulii, manifestarea simultană a altor sentimente contrare, cum ar fi, de exemplu, o sensibilitate adesea la fel de exagerată ca însăși ferocitatea.

„Septembriștii au simpatia expansivă și sensibilitatea spontană a muncitorului parizian." În închisoarea Abbaye, un federat, aflând că prizonierii fuseseră fără apă timp de douăzeci și șase de ore, a încercat să-l omoare cu forța pe temnicerul neglijent și ar fi făcut-o dacă nu ar fi fost rugămințile prizonierilor înșiși. Când un prizonier este achitat de tribunalul improvizat, de gardieni și călăi, toată lumea îl îmbrățișează în cele din urmă cu extaz și îl aplaudă cu entuziasm, iar imediat continuă să-i ucidă pe ceilalți. Pe tot parcursul masacrului, domnește întotdeauna o bucurie cordială; Dansează și cântă în jurul cadavrelor, aranjează bănci „pentru doamne", care se bucură să vadă aristocrați uciși. De asemenea, continuă să dea dovadă de o aparte corectitudine: unul dintre călăi se plânge, la Abbaye, că doamnele, care sunt puțin mai departe, au vederea slabă și că doar câțiva asistenți pot avea plăcerea de a-i bate pe aristocrați. Această observație a fost considerată imediat complet justificată și s-a decis trecerea victimelor între două grupuri de sfâșietori care nu le puteau lovi decât cu spatele săbiilor pentru a prelungi tortura. În închisoarea La Force, victimele sunt complet dezbrăcate și torturate timp de o jumătate de oră și, după ce toată lumea a avut ocazia să le vadă, sunt finalizate prin tăierea stomacului.

Masacrarii sunt, în plus, foarte scrupuloși și dau dovadă de acea moralitate a cărei existență în rândul mulțimilor am menționat-o deja, prin faptul că predau banii și bijuteriile victimelor comitetelor.

În toate actele lor, găsim întotdeauna aceste forme rudimentare de raționament, caracteristice sufletului mulțimilor. Și astfel, după măcelul a doisprezece sau cincisprezece mii de dușmani ai națiunii, cineva observă, iar sugestia este imediat acceptată, că celelalte închisori, pline de cerșetori bătrâni, vagabonzi, tineri deținuți, conțin de fapt guri inutile de care ar fi convenabil să scăpăm. În plus, printre ei vor exista cu siguranță dușmani ai

poporului, cum ar fi, de exemplu, o anume doamnă Delarue, văduva unui otrăvitor, care „trebuie să fie furioasă că se află în închisoare și care, dacă ar putea, ar da foc Parisului, așa cum trebuie să fi spus deja sau așa cum a spus deja. Așadar, o altă percheziție a acestor oameni.” Demonstrația pare evidentă și astfel totul este masacrat în masă, inclusiv cincizeci de copii cu vârste cuprinse între doisprezece și șaptesprezece ani, care sunt presupuși a fi dușmani ai națiunii și, prin urmare, trebuie exterminați.

După o săptămână de muncă, toate aceste operațiuni au fost terminate, iar călăii se puteau gândi în sfârșit la odihna lor. Intim convinși că țara lor le datora mult, au venit la autorități pentru a cere o recompensă, iar cei mai zeloși au cerut chiar și o medalie.

Istoria comunei din 1871 ne arată mai multe fapte similare cu acestea. Însă influența crescândă a mulțimilor și capitulațiile succesive ale puterilor în fața lor vor sfârși, fără îndoială, prin a ne oferi multe altele.

CAPITOLUL III

JURAȚII TRIBUNALULUI PENAL

Jurați în instanțele penale. — Caracteristici generale ale juriilor. — Statisticile arată că deciziile lor sunt independente de componența lor. — Cât de impresionați sunt judecătorii. — Influență slabă a raționamentului. — Metode de persuasiune folosite de avocați celebri. — Natura infracțiunilor pentru care jurații sunt indulgenți sau severi. — Utilitatea instituției juriului și pericolul înlocuirii sale cu magistrați.

Întrucât nu este posibil să studiem aici toate categoriile de jurați, vom examina doar cea mai importantă, aceea a juraților din instanțele penale. Acești jurați constituie un exemplu excelent de mulțime eterogenă, neanonim, și în ei găsim puterea sugestiei, predominanța sentimentelor inconștiente, slaba aptitudine pentru raționament, influența liderilor etc. Pe măsură ce îi vom studia, vom avea ocazia să observăm exemple interesante de erori pe care le pot face persoanele care nu sunt inițiate în psihologia mulțimilor.

Jurații ne dau mai întâi dovada cât de puțină importanță are nivelul mental al diferitelor elemente care alcătuiesc o mulțime atunci când vine vorba de decizii. Am văzut deja că, într-o adunare deliberativă chemată să dea o opinie asupra unui subiect care nu este de natură absolut tehnică, inteligența nu joacă niciun rol și că o reuniune de savanți sau artiști nu are, asupra unor chestiuni de natură generală, opinii sensibil diferite de cele ale unei adunări de zidari. În diverse momente, administrația alegea cu grijă persoanele care urmau să alcătuiască juriul și îi recruta din clasele cele mai luminate: profesori, funcționari publici, savanți etc. În zilele noastre, juriul este alcătuit în principal din proprietari de mici afaceri, mici industriași și angajați. Acum, spre marea surprindere a scriitorilor din domeniu,

indiferent de componența juriilor, statisticile arată că deciziile acestora sunt identice. Magistrații înșiși, deși ostili față de constituirea juriului, au fost nevoiți să recunoască adevărul acestei afirmații. Iată opinia pe această temă a fostului președinte de curte, Bérard des Glajeux, inclusă în Memoriile sale:

«Astăzi, alegerea juraților este, în realitate, în mâinile consilierilor municipali, care îi admit sau îi elimină în funcție de preocupările politice sau electorale inerente situației lor [••]• Majoritatea aleșilor sunt formați din comercianți, mai puțin importanți decât cei aleși în trecut, și angajați ai anumitor administrații [...]. Toate opiniile și toate profesiile se reunesc în rolul de judecător; mulți jurați au ardoarea neofiților, iar oamenii cu cea mai bună voință se găsesc în cele mai umile situații; Totuși, spiritul juriului nu s-a schimbat, iar verdictele lor sunt exact aceleași.

Din pasajul pe care tocmai l-am citat, să reținem concluziile, care sunt foarte juste, și nu explicațiile, care sunt foarte slabe. Această slăbiciune nu este surprinzătoare, deoarece atât avocații, cât și judecătorii par să fi ignorat aproape întotdeauna psihologia mulțimilor și, prin urmare, a juraților. Dovada în acest sens este un fapt menționat de același autor atunci când povestește cum unul dintre cei mai iluștri avocați ai curții, Lachaud, și-a folosit sistematic dreptul de a refuza indivizi inteligenți care făceau parte din juriu. Acum, experiența, și numai experiența, a ajuns să demonstreze inutilitatea totală a refuzurilor juraților. Astăzi, cel puțin la Paris, procurorul și avocații au renunțat complet la exercitarea acestui drept și, așa cum notează Des Glajeux, verdictele nu s-au schimbat, „nu sunt nici mai bune, nici mai rele".

Ca toate mulțimile, jurații sunt foarte mult influențați de sentimente și foarte puțin de raționament. „Nu pot rezista", scrie un avocat, „spectacolului unei femei care alăptează un copil sau unei parade de orfani". „O femeie nu are nevoie decât de o prezență plăcută", spune Des Glajeux, „pentru a câștiga imediat favoarea juriului".

Inflexibili față de infracțiunile care i-ar putea afecta și care sunt, de altfel, cele mai de temut pentru societate, jurații sunt, dimpotrivă, foarte indulgenți față de așa-numitele crime pasionale. Rareori sunt severe în cazul pruncuciderilor comise de mame necăsătorite și cu atât mai puțin în cazul fetei abandonate care și-a desfigurat seducătorul. Ei cred instinctiv că aceste crime reprezintă un pericol redus pentru societate și că, într-o țară în care legea nu protejează fetele abandonate, răzbunarea uneia dintre ele devine mai mult utilă decât dăunătoare, deoarece îi intimidează dinainte pe viitorii seducători [XXIV].

[XXIV] Să observăm, acum, că această împărțire, instinctiv foarte bine făcută de jurați, între infracțiuni socialmente periculoase și alte infracțiuni, nu este lipsită de corectitudine. Scopul legilor penale trebuie să fie în mod clar de a proteja societatea împotriva criminalilor și nu de a o răzbuna. Acum, codurile noastre și mai ales spiritul magistraților noștri sunt încă impregnate de spiritul răzbunării al vechii legi primitive, iar termenul vindicta (răzbunare) continuă să fie folosit zilnic. O dovadă a acestei tendințe în rândul magistraților este refuzul multora dintre ei de a aplica excelenta lege Béranger, care permite unei persoane condamnate să își ispășească pedeapsa doar dacă recidivează. Acum, niciun magistrat nu poate ignora, pentru că este dovedit statistic, că executarea unei prime pedepse provoacă infailibil recidiva. Ori de câte ori eliberează o persoană vinovată, judecătorii consideră că societatea nu a fost răzbunată și preferă să creeze un recidivist periculos, decât să renunțe la această răzbunare.

Juriile, ca toate mulțimile, se lasă umbrite de prestigiu, iar președintele Des Glajeux observă pe bună dreptate că, deși foarte democratice prin componența lor, aceste jurii sunt foarte aristocratice în afecțiunile lor. „Numele, nașterea, averea, reputația, apărarea unui avocat ilustru, lucrurile care conferă distincție și strălucire constituie factori foarte importanți în mâinile unui acuzat."

A acționa conform sentimentelor juraților și, ca în toate mulțimile, a folosi foarte puțin raționament sau doar unele dintre formele sale rudimentare, aceasta ar trebui să fie preocuparea unui bun avocat. Un avocat englez, faimos pentru succesele sale în instanță, a explicat foarte bine această metodă.

„Urmărește cu atenție juriul în timp ce vorbești." Sosește momentul favorabil. Cu intuiție și practică, avocatul citește pe fețe efectul fiecărei propoziții, al fiecărui cuvânt și își trage concluziile. Este vorba, în primul rând, de a distinge care membri au fost câștigați dinainte pentru cauză. Apărarea își asigură cu abilitate sprijinul și apoi începe să se intereseze de membrii care par să i se opună, încercând să ghicească de ce sunt împotriva acuzatului. Aceasta este partea cea mai delicată a lucrării, deoarece pot exista nenumărate motive pentru a vrea să condamni un om, altele decât simțul dreptății.

Aceste rânduri rezumă cu acuratețe scopul oratoriei și ne arată totodată inutilitatea discursurilor pregătite dinainte, întrucât este necesar să se modifice termenii folosiți în fiecare moment în funcție de impresia pe care o provoacă.

Vorbitorul nu trebuie să-i convertească pe toți membrii juriului, ci doar pe aceia dintre ei care vor determina opinia generală. Ca în toate mulțimile, există întotdeauna un număr mic de indivizi care îi îndrumă pe toți ceilalți. „Am avut experiența", spune avocatul menționat anterior, „că atunci când a venit momentul pronunțării verdictului, unul sau doi oameni energici au fost suficienți pentru a-i cuceri pe restul juriului." Aceștia sunt cei doi sau trei care trebuie convinși prin intermediul unor sugestii iscusite. În primul rând, trebuie să le faci pe plac. Omul dintr-o mulțime care poate fi mulțumit este deja pe jumătate convins și gata să considere excelente orice motive care i se prezintă. Într-o lucrare interesantă despre Lachaud, am găsit următorul episod:

„Se știe că, în timp ce vorbea în instanță, Lachaud nu i-a pierdut din vedere pe doi sau trei jurați pe care îi știa sau îi presimțea influenți, dar rebeli." De obicei, reușeam să reduc acești recalcitranți. Într-o zi însă, în provincie, dădu peste unul căruia îi îndreptase în zadar cele mai tenace argumente timp de trei sferturi de oră. El a fost primul de pe a doua bancă, al șaptelea jurat. Cazul era disperat! Deodată, în mijlocul unui discurs pasionat, Lachaud se întrerupe și spune, adresându-se președintelui tribunalului: „Domnule președinte, ați putea, vă rog, să trageți cortina în fața dumneavoastră, deoarece al șaptelea dintre jurați este deranjat de soare". Al șaptelea judecător și-a dat cu părerea, a zâmbit și i-a mulțumit.

Apărarea câștiga.

Mai mulți scriitori, unii foarte notabili, au luptat recent foarte violent împotriva instituției juriului, care este însă singura protecție împotriva erorilor foarte frecvente ale unei caste fără supraveghere [XXV]. Unii ar dori un juriu recrutat doar din clasele iluminate; dar, așa cum am demonstrat deja, în acest caz deciziile ar fi identice cu ceea ce sunt acum. Alții, pe baza greșelilor făcute de jurați, ar dori ca aceștia să fie eliminați și înlocuiți de judecători. Dar cum pot ignora faptul că aceste erori, care critică atât de mult juriul, sunt întotdeauna comise anterior de judecători, având în vedere că acuzatul, care se va supune deciziei juriului, a fost deja considerat vinovat de mai mulți magistrați: judecătorul de instrucție, procurorul și magistrații care formulează acuzația? Prin urmare, dacă acuzatul ar fi judecat în cele din urmă de magistrați în loc de jurii, ar pierde singura șansă de a fi considerat nevinovat. Greșelile juraților au început întotdeauna ca greșeli ale judecătorilor. De aceea, ar trebui să le atribuim doar lor erorile judiciare comise chiar și în cazuri deosebit de monstruoase, cum ar fi condamnarea doctorului X..., care a fost persecutat de un judecător de instrucție cu adevărat stupid, în urma unei plângeri a unei fete semi-idioate care l-a acuzat pe doctor că i-a făcut un avort pentru 30 de franci. Acuzatul ar fi fost condamnat la exil dacă nu ar fi fost explozia de indignare publică care l-a determinat pe șeful statului să-l grațieze imediat. Onorabilitatea condamnatului, proclamată de toți concetățenii săi, a scos la iveală absurditatea erorii, iar magistrații înșiși au recunoscut-o. Totuși, dintr-un spirit de castă, au făcut tot ce au putut pentru a împiedica acordarea grațierii. În toate cazurile similare, înconjurate de detalii tehnice imposibil de înțeles, juriul ascultă în mod firesc de procurorul public, gândindu-se că, până la urmă, dosarul a fost instruit de magistrați obișnuiți cu toate subtilitățile. Cine sunt atunci adevărații autori ai erorii? Jurații sau magistrații? Să păstrăm, așadar, juriul, cu atât mai mult cu cât acesta reprezintă poate singura categorie a multitudinii pe care niciun individ nu ar putea-o înlocui. Numai juriul poate înmuia asprimea legii care, deși în principiu aceeași pentru toți, trebuie să fie oarbă și să nu țină cont de cazuri particulare. Inaccesibil compasiunii și cunoscând doar textele, judecătorul, cu asprimea sa profesională, l-ar pedepsi cu aceeași pedeapsă pe hoțul criminal și pe biata fată care, abandonată de seducător și lăsată în mizerie, a fost condusă la pruncucidere. Întrucât juriul simte instinctiv că fata sedusă este mult mai puțin vinovată decât seducătorul — care, însă, scapă de sub incidența legii — și, prin urmare, merită indulgență.

Cunoscând psihologia castelor și a altor categorii de mulțimi, nu pot găsi niciun caz în care, dacă aș fi acuzat pe nedrept de o crimă, aș prefera magistrații profesioniști în locul juraților. Cu acestea aș avea șanse mult mai mari să mi se recunoască nevinovăția, iar cu celelalte aș avea foarte puține. Trebuie să ne temem de puterea mulțimilor, dar trebuie să ne temem și mai mult de puterea anumitor caste. Primii pot fi convinși, cei din urmă nu se lasă niciodată supuși.

[XXV]De fapt, sistemul judiciar reprezintă singura instituție ale cărei acte nu sunt supuse niciunei supravegheri. În ciuda tuturor revoluțiilor democratice, Franța nu are dreptul la habeas corpus, de care Anglia este atât de mândră. I-a alungat pe tirani, dar în fiecare oraș există un magistrat care dispune de onoarea și libertatea cetățenilor după bunul plac. Orice judecător de instrucție, proaspăt absolvent al facultății de drept, are puterea revoltătoare de a, sub o simplă suspiciune de vinovăție pe care nu trebuie să o justifice nimănui, trimite la închisoare cei mai respectabili cetățeni și poate chiar să-i rețină timp de șase luni sau un an sub pretextul anchetei, eliberându-i ulterior fără a le datora nicio despăgubire sau scuze. Contracredința este, așadar, echivalentul unei scrisori albe, cu diferența că aceasta, atât de pe bună dreptate criticată în vechea monarhie, nu putea fi folosită decât de mari figuri, în timp ce astăzi se află în mâinile unei întregi clase de cetățeni, care este departe de a fi cea mai luminată și cea mai independentă.

CAPITOLUL IV

MULȚIME ELECTORALE

Caracteristicile generale ale mulțimilor electorale. — Cum se conving ei înșiși. — Calități pe care trebuie să le posede candidatul. — Nevoie de prestigiu. — De ce muncitorii și țăranii aleg rareori candidați din rândul lor? — Puterea cuvintelor și formulelor asupra alegătorului. — Aspect general al discuțiilor electorale. — Cum se formează opiniile alegătorilor. — Puterea comisiilor. — Ei reprezintă cea mai înfricoșătoare formă de tiranie. — Comisiile revoluționare. — În ciuda slabei sale valori psihologice, votul universal nu poate fi înlocuit. — De ce ar fi voturile identice chiar dacă dreptul de vot ar fi limitat la o clasă restrânsă de cetățeni? — Ce înseamnă votul universal în toate țările.

Mulțimile electorale, adică colectivele chemate să-i aleagă pe titularii anumitor funcții, constituie mulțimi eterogene; Totuși, întrucât acționează pentru a alege între doar câțiva candidați, aceste mulțimi manifestă doar unele dintre caracteristicile descrise anterior. Aceste caracteristici sunt, mai presus de toate, o aptitudine slabă pentru raționament, lipsa gândirii critice, iritabilitatea, credulitatea și simplismul. Se poate observa astfel în deciziile lor influența factorilor determinanți și rolul factorilor deja enumerați: afirmarea, repetiția, prestigiul și contagiunea.

Să încercăm să vedem cum pot fi seduse aceste mulțimi. Prin analizarea proceselor care au dat cele mai bune rezultate, se poate deduce clar psihologia sa. Prima calitate pe care trebuie să o posede un candidat este prestigiul. Prestigiul personal nu poate fi înlocuit decât de cel al averii. Talentul sau geniul nu sunt elemente ale succesului.

Este de maximă importanță ca candidatul să aibă prestigiu și astfel să se poată impune fără discuții. Dacă alegătorii, compuși în mare parte din muncitori și țărani, își aleg atât de rar pe unul dintre ai lor care să îi reprezinte, este pentru că personalitățile care provin din rândurile lor nu au niciun prestigiu pentru ei. Și când îi numesc pe unii dintre ei, o fac din motive accesorii, cum ar fi, de exemplu, pentru a se opune unui om eminent, unui șef puternic de care depind zilnic și astfel au iluzia că, pentru o clipă, devin ei înșiși șefi.

Însă prestigiul în sine nu este suficient pentru a asigura succesul unui candidat. Alegătorul dorește ca aspirațiile și vanitățile sale să fie flatate, iar candidatul trebuie să-l înconjoare cu cele mai extravagante lingușiri și nu trebuie să ezite să-i facă cele mai fantastice promisiuni. Dacă alegătorii sunt muncitori, nu va fi niciodată prea mult să-i insulți și să-i denigrezi pe șefi. Cât despre candidatul advers, trebuie să încercăm să-l zdrobim presupunând, prin afirmare, repetiție și contagiune, că este ultimul dintre ticăloși și că nimeni nu este conștient că a comis mai multe crime; și, pentru aceasta, este evident inutil să găsești

orice fel de dovadă. Dacă adversarul are puține cunoștințe despre psihologia mulțimilor, va încerca să se justifice cu diverse argumente, în loc să răspundă afirmațiilor calomnioase cu alte afirmații la fel de calomnioase și atunci nu va avea nicio șansă să triumfe.

Programul scris al candidatului nu trebuie să fie prea categoric, deoarece adversarii săi i-ar putea aminti ulterior de el; dar programul tău verbal nu va fi niciodată excesiv. El poate promite fără teamă cele mai importante reforme, deoarece, deși la momentul respectiv aceste exagerări produc un mare efect, ele nu-l compromit în niciun fel pentru viitor. În fapt, alegătorul nu este deloc preocupat să știe dacă persoana aleasă a respectat mărturisirea de credință proclamată și pe ce bază naturală s-a bazat alegerea.

Recunoaștem aici toți factorii de persuasiune deja descriși și îi vom regăsi încă în acțiunea cuvintelor și formulelor, al căror puternic imperiu am avut deja ocazia să-l arăt. Oratorul care știe cum să le gestioneze conduce mulțimile către voința sa. Expresii precum: capital infam, exploatatori josnici, muncitor admirabil, socializarea bogăției etc., produc întotdeauna același efect, deși încep să se uzeze puțin. Însă candidatul care reușește să descopere o formulă nouă, convenabil lipsită de sens precis și astfel adaptabilă celor mai diverse aspirații, va obține infailibil succesul. Sângeroasa revoluție spaniolă din 1873 a fost făcută cu unul dintre aceste cuvinte magice, cu un sens complex, pe care fiecare persoană îl poate interpreta în funcție de speranțele sale. Un scriitor contemporan descrie geneza sa în termeni care merită transcriși.

„Radicalii descoperiseră că o republică unitară este o monarhie deghizată și, pentru a-i face pe plac, Cortes proclamaseră în unanimitate republica federală fără ca vreunul dintre alegători să poată defini pentru ce tocmai votase.” Dar formula i-a vrăjit pe toți, era un delir, o intoxicație. Împărăția virtuții și a fericirii tocmai fusese instaurată pe pământ. Un republican, căruia un adversar i-a refuzat titlul de federalist, a fost ofensat ca și cum ar fi fost o insultă mortală. Oamenii se salutau spunând: Salud y republica federală! Și se cântau imnuri sfintei indiscipline și autonomiei soldatului. Ce era „republica federală”? Pentru unii a însemnat emanciparea provinciilor, instituții similare cu cele din Statele Unite sau descentralizare administrativă; alții intenționau prin aceasta abolirea oricărei autorități, începutul deja iminent al marii lichidări sociale. Socialiștii din Barcelona și Andaluzia au proclamat suveranitatea absolută a comunelor, doreau să ofere Spaniei 10.000 de municipalități independente care să-și dicteze singure legile, desființând în același timp poliția și armata. În provinciile din sud, insurecția s-a răspândit rapid din oraș în oraș, din sat în sat. De îndată ce o comună își făcea declarația, încerca imediat să distrugă telegraful și căile ferate pentru a tăia toate comunicațiile cu ținuturile vecine și cu Madridul. Nu exista niciun oraș, oricât de neînsemnat, care să nu vrea să-și facă „treaba lui”. Federalismul făcuse loc unui cantonalism brutal, incendiar și violent, iar peste tot se celebrau sărbători

sângeroase de Saturnalii.

Cât privește influența pe care raționamentul ar putea-o exercita asupra minții alegătorilor, numai cei care nu au citit procesul-verbal al unei adunări electorale nu vor avea o opinie clară în această privință. Se schimbă afirmații, insulte și uneori lovituri, dar niciodată motive. Dacă se lasă o clipă de tăcere, este pentru că un asistent mai dificil anunță că îi va pune candidatului una dintre acele întrebări jenante care încântă întotdeauna publicul. Însă satisfacția adversarilor nu durează mult, deoarece vocea celui care pune întrebarea este curând acoperită de strigătele adversarilor săi. Reportajele pe care le prezentăm mai jos, alese la întâmplare din sute de altele similare și preluate din ziarele cotidiene, pot fi considerate tipice pentru întâlnirile publice.

„Un organizator le-a cerut participanților să nominalizeze un președinte, iar asta a fost suficient pentru a declanșa o furtună. Anarhiștii sar pe platformă pentru a lua cu asalt masa. Socialiștii apără masa cu energie. Se dau cu pumnii, se bat joc unii de alții, se trădează etc. ... Un cetățean pleacă cu un ochi în piept."

„În cele din urmă, în mijlocul învălmășelii, masa reușește să fie așezată și tovarășul X urcă pe podium." Vorbitorul începe să-i atace pe socialiștii care îl întrerup strigând. "Idiotule! Tâlhar! Ticălos!" etc., epitete la care tovarășul X răspunde expunând o teorie conform căreia socialiștii sunt „idioți" sau „fraudatori".

«... Partidul germanist organizase aseară, în Sala Comerțului, pe strada Faubourg-du-Temple, o mare întâlnire pregătitoare pentru festivalul muncitorilor din 1 mai. Cuvântul de ordine era „Calm și liniște".

«Tovarășul G... îi numește pe socialiști «cretini» și «șarlatani».

„În fața acestor cuvinte, vorbitorii și ascultătorii se insultă reciproc și ajung la bătaie: intră în joc scaune, bănci, mese etc., etc."

Să nu ne imaginăm că acest tip de discuție este exclusiv unei anumite clase de alegători și este rezultatul situației lor sociale. În orice adunare anonimă, chiar dacă este compusă exclusiv din oameni de literatură, discuția ia cu ușurință aceleași forme. Am arătat deja că oamenii, în mulțimi, tind spre egalitatea mintală și la fiecare pas putem găsi dovezi în acest sens. Ca exemplu, prezentăm acum un extras din raportul unei întâlniri compuse exclusiv din studenți.

„Tumultul continua să crească pe măsură ce noaptea înainta; Cred că niciun vorbitor nu a reușit să spună două propoziții fără să fie întrerupt. În fiecare clipă se auzeau țipete dintr-o parte sau din alta, sau din toate părțile deodată; s-au auzit aplauze și fluierături; au izbucnit discuții violente între mai mulți participanți; bastoanele erau fluturate amenințător; lovit cu piciorul; strigau la oricine îi întrerupea: „Pe stradă! Pe peron!"

«C... o asociază cu epitetele de plin de ură, laș, monstruos, josnic, venal și răzbunător

și declară că vrea să o distrugă etc., etc.»

S-ar putea întreba cineva cum își poate forma un alegător o opinie în astfel de condiții? Dar a pune o astfel de întrebare ar însemna să ne amăgim nebunește în privința gradului de libertate de care se poate bucura orice colectiv. Mulțimile au opinii impuse și niciodată opinii raționale. Aceste opinii și voturile alegătorilor sunt în mâinile comisiilor electorale, ai căror mentori sunt adesea negustori de vinuri cu multă influență asupra lucrătorilor cărora le vând pe credit. „Știi ce este o comisie electorală?" scrie Schérer, unul dintre cei mai curajoși apărători ai democrației. „Este pur și simplu cheia instituțiilor noastre, piatra de temelie a mașinii politice. Franța este astăzi guvernată de comisii [XXVI]. "

De asemenea, nu este foarte dificil să acționezi în cadrul acestor comitete, atâta timp cât candidatul este acceptabil și are resurse suficiente. Conform declarațiilor susținătorilor înșiși, trei milioane au fost suficiente pentru a asigura diversele alegeri ale generalului Boulanger.

Aceasta este psihologia mulțimilor electorale, identică cu cea a altor mulțimi, nici mai bună, nici mai rea. Nu intenționez să trag nicio concluzie împotriva votului universal din cele spuse. Dacă ar fi la latitudinea mea să decid, aș păstra-o așa cum este, din motive practice care decurg tocmai din studiul nostru asupra psihologiei mulțimilor și pe care le voi explica, dar nu fără a-i aminti mai întâi dezavantajele.

Dezavantajele votului universal sunt evident prea evidente pentru a fi ignorate. Nu se poate nega că civilizațiile au fost opera unei mici minorități de spirite superioare care constituie vârful unei piramide, ale cărei trepte se lărgesc pe măsură ce valoarea mentală scade și reprezintă straturile cele mai profunde ale unei națiuni. Măreția unei națiuni nu poate depinde, cu siguranță, de votul unor elemente inferioare care reprezintă doar numere. De asemenea, nu există nicio îndoială că votul în masă este adesea destul de periculos. Ne-au adus deja mai multe invazii și, odată cu triumful socialismului, fanteziile suveranității populare ne vor costa și mai mult.

Însă aceste obiecții, teoretic excelente, își pierd practic toată forța dacă ne amintim de puterea invincibilă a ideilor transformate în dogme. Dogma suveranității mulțimii este, din punct de vedere filosofic, la fel de imposibil de apărat ca dogmele religioase din Evul Mediu, dar astăzi are putere absolută și, prin urmare, este la fel de inatacabilă precum erau odinioară ideile religioase. Imaginați-vă un liber-cugetător modern plasat prin magie în Evul Mediu: ar fi oare posibil ca, confruntat cu puterea suverană a ideilor religioase care domneau la vremea respectivă, să încerce să le combată? Și, căzând în mâinile unui judecător care voia să-i ordone arderea sub acuzația că a făcut un pact cu Diavolul sau că a participat la un Sabat, s-

[XXVI]Comitetele, indiferent de denumirea pe care o adoptă (cluburi, sindicate etc.), constituie unul dintre cele mai înfricoșătoare pericole ale puterii mulțimilor. În fapt, ele reprezintă cea mai impersonală și, prin urmare, cea mai opresivă formă de tiranie. Întrucât liderii care conduc comisiile sunt considerați a vorbi în numele unui colectiv, aceștia sunt eliberați de orice responsabilitate și își pot permite să facă orice. Nici cel mai teribil tiran nu ar fi visat vreodată la proscripțiile ordonate de comisiile revoluționare. Aceste comitete, potrivit lui Barras, decimaseră și controlaseră Convenția. Robespierre a fost stăpân absolut atâta timp cât a putut vorbi în numele lor. Ziua în care temutul dictator i-a abandonat din motive de iubire de sine a marcat ceasul căderii lor. Domnia mulțimilor este domnia comisiilor și, prin urmare, a conducătorilor lor. Nu-ți puteai imagina o formă mai dură de despotism.

ar fi gândit măcar să conteste existența Diavolului sau a Sabatului? Nu poți contrazice credințele maselor, la fel cum nu poți contrazice cicloanele. Dogma votului universal are astăzi puterea pe care o aveau odinioară dogmele creștine. Oratorii și scriitorii se referă la el cu un respect și o lingușire pe care Ludovic al XIV-lea nu le-a primit niciodată. Prin urmare, trebuie să procedăm cu această dogmă în același mod ca și cu dogmele religioase. Doar timpul acționează asupra lor. A încerca să-l zgudui ar fi cu atât mai inutil cu cât este cert că are anumite motive aparente în favoarea sa. „În vremuri de egalitate", afirmă pe bună dreptate Tocqueville, „oamenii nu au încredere unii în alții, ca o consecință a asemănării lor; dar aceeași asemănare le conferă o încredere aproape nelimitată în judecata publicului, deoarece nu li se pare probabil ca, având cu toții aceleași perspective, adevărul să nu fie de partea majorității."

Este oare posibil să credem că un sufragiu limitat (limitat la capacități, dacă vrem) ar putea îmbunătăți votul maselor? Nu pot accepta așa ceva nici măcar o clipă, din cauza inferiorității mentale menționate anterior a tuturor comunităților, indiferent de componența lor. Într-o mulțime, repet, oamenii sunt întotdeauna egali, iar în ceea ce privește chestiunile de ordine generală, votul a patruzeci de academicieni nu este mai bun decât cel a patruzeci de purtători de apă. Nu cred că vreunul dintre voturile atât de cenzurate împotriva sufragiului universal, cum ar fi reinstaurarea Imperiului, ar fi fost diferit dacă alegătorii ar fi fost recrutați exclusiv dintre cei înțelepți și alfabetizați. Faptul că un individ știe greacă sau matematică, este arhitect, medic veterinar, medic sau avocat, nu îi conferă daruri speciale în materie de sentimente. Toți economiștii noștri sunt oameni educați, în majoritate profesori și cadre universitare. Există o singură problemă generală, de exemplu protecționismul, asupra căreia sunt de acord? Confruntată cu problemele sociale, atât de pline de necunoscute și dominate de logica mistică sau afectivă, toată ignoranța devine egală.

Prin urmare, dacă doar oameni plini de cunoștințe ar constitui corpul electoral, voturile lor nu ar fi mai bune decât sunt astăzi. S-ar lăsa ghidați mai presus de toate de sentimente și spirit de partid, iar noi nu am înceta să mai avem niciuna dintre dificultățile actuale, dar cu siguranță am avea factorul agravant al tiraniei grele a castelor.

Limitat sau general, în vigoare într-o țară republicană sau monarhică, practicat în Franța, Belgia, Grecia, Portugalia sau Spania, sufragiul maselor este similar peste tot și reflectă adesea aspirațiile și nevoile inconștiente ale rasei. Media aleșilor reprezintă pentru fiecare națiune media sufletească a rasei sale și, de la o generație la alta, o găsim aproape identică.

Și astfel, încă o dată, revenim la noțiunea fundamentală de rasă, întâlnită deja de atâtea ori aici, și la cealaltă noțiune care derivă din aceasta, aceea că instituțiile și guvernele joacă un rol nesemnificativ în viața popoarelor. Aceștia sunt ghidați în principal de sufletul

rasei lor, adică de reziduurile ancestrale a căror sumă este acest suflet. Rasa și rotițele nevoilor cotidiene sunt maeștrii misterioși care ne călăuzesc destinele.

CAPITOLUL V

ADUNĂRILE PARLAMENTARE

Mulțimile parlamentare prezintă majoritatea caracteristicilor comune mulțimilor eterogene neanonime. — Simplismul opiniilor. — Sugestibilitatea și limitele acestei sugestibilități. — Opinii fixe ireductibile și opinii mobile. — Pentru că predomină nehotărârea. — Rolul șoferilor. — Motivul prestigiului său. — Ei sunt adevărații stăpâni ai unei adunări ale cărei voturi devin astfel cele ale unei mici minorități. — Puterea absolută pe care o exercită. — Elementele artei sale oratorii. — Cuvintele și imaginile. —Nevoia psihologică a șoferilor de a fi, în general, convinși și limitați. — Imposibilitatea ca oratorul lipsit de prestigiu să-și vadă motivele acceptate. — Exagerarea sentimentelor, bune și rele, în adunări.

—Automatizare la care ajung în anumite momente. — Sesiunile Convenției. —Cazuri în care o adunare își pierde caracterul de mulțime. — Influența experților asupra problemelor tehnice. — Avantajele și pericolele regimului parlamentar în toate țările. — Este adaptat nevoilor moderne, dar implică risipa de fonduri și restrângerea progresivă a tuturor libertăților. — Finalizarea lucrării. — Adunările parlamentare constituie mulțimi eterogene, neanonime. Deși recrutarea lor variază în funcție de epoci și popoare, toți sunt similari prin caracteristicile lor. Influența rasei se resimte prin atenuarea sau exagerarea lor, dar nu le împiedică niciodată să se manifeste. — Adunările parlamentare ale celor mai diverse țări — Grecia, Italia, Portugalia, Spania, Franța și America — prezintă mari analogii în discuțiile și voturile lor și plasează guvernele în ghearele unor dificultăți identice.

Regimul parlamentar, de fapt, sintetizează idealul tuturor popoarelor civilizate moderne. Reflectă ideea, greșită din punct de vedere psihologic, dar general acceptată, că mulți bărbați împreună au mai multă capacitate decât câțiva de a lua o decizie corectă și independentă asupra unui anumit subiect.

În adunările parlamentare întâlnim caracteristicile generale ale mulțimilor: idei simpliste, iritabilitate, sugestibilitate, sentimente exagerate, influența preponderentă a liderilor. Însă, ca urmare a componenței lor speciale, masele parlamentare prezintă unele deosebiri pe care le vom menționa.

Simplitatea opiniilor sale este una dintre cele mai izbitoare trăsături ale sale. Se constată în toate partidele, mai ales în rândul popoarelor latine, o tendință invariabilă de a

rezolva cele mai complicate probleme sociale prin cele mai simple principii abstracte și legi cu caracter general, aplicabile tuturor cazurilor. Principiile variază evident în funcție de fiecare partid, dar prin simplul fapt că indivizii se află într-o mulțime, au întotdeauna tendința de a exagera valoarea acestor principii și de a le duce până la consecințele lor ultime. Prin urmare, parlamentele reprezintă în principal opinii extreme.

Cel mai desăvârșit tip de simplitate a ansamblurilor a fost atins de iacobinii Revoluției Franceze. Toți dogmaticii și logicienii, cu capetele pline de generalități vagi, au încercat să aplice principii fixe fără să le pese de evenimente și s-ar putea spune pe bună dreptate că au trecut prin Revoluție fără să o vadă. Cu șase dogme, își imaginau că pot reconstrui o societate sfâșiată și readuce o civilizație rafinată la o fază mult anterioară a existenței sale.
evoluție socială. Mijloacele pe care le-au folosit pentru a realiza acest vis au fost în egală măsură marcate de un simplism total. Practic, s-au limitat la a distruge violent toate obstacolele care îi deranjau. De fapt, toți, „girondiști", „montani", „termidorieni" etc., erau animați de același spirit.

Mulțimile parlamentare sunt foarte sugestibile și, ca întotdeauna, sugestia vine de la liderii înconjurați de prestigiu. Totuși, în adunările parlamentare, capacitatea de sugestie are limite foarte precise care trebuie menționate. În toate problemele de interes local, fiecare membru al unei adunări are opinii fixe, ireductibile, pe care niciun argument nu le poate zdruncina. Talentul unui Demostene nu ar fi în stare să schimbe votul unui deputat în chestiuni precum protecționismul sau privilegiul producătorilor de brandy, care reprezintă revendicări din partea unor alegători influenți. Sugestia exprimată de acești alegători este suficient de preponderentă pentru a le anula pe toate celelalte și a menține opinia într-o fixitate absolută [XXVII].

În chestiuni de natură generală, cum ar fi căderea unui minister, instituirea unei taxe etc., fixitatea opiniei dispare și sugestiile liderilor pot acționa, dar nu ca într-o mulțime obișnuită. Fiecare partid are liderii săi, care exercită uneori o influență identică. Astfel, adjunctul se află între sugestii opuse și, inevitabil, simte o mare ezitare. Prin urmare, în decurs de un sfert de oră, îl putem vedea adesea votând împotrivă și adăugând un articol la o lege care o distruge. De exemplu, luarea de la industriași a dreptului de a-și alege sau concedia lucrătorii și apoi anularea practică a acestei măsuri printr-un amendament.

Din acest motiv, în fiecare legislatură, o cameră exprimă opinii foarte fixe, iar altele foarte nehotărâte. Și cum, în cele din urmă, problemele generale sunt cele mai numeroase, domină indecizia, alimentată de frica constantă a alegătorului, a cărui sugestie latentă reușește întotdeauna să contrabalanseze influența șoferilor. Dar aceștia sunt, până la urmă, adevărații maeștri în toate discuțiile în care membrii unei adunări nu au opinii bine stabilite dinainte.

[XXVII] Și tocmai acestor opinii fixate anterior și făcute ireductibile de nevoile electorale li se aplică această reflecție a unui bătrân parlamentar englez: „Sunt la Westminster de cincizeci de ani și am auzit mii de discursuri. Puțini mi-au schimbat opinia și niciunul nu mi-a schimbat votul."

Nevoia de dirijori este evidentă deoarece, sub denumirea de lideri de grup, îi găsim în toate țările. Ei sunt adevărații suverani ai adunărilor. Oamenii dintr-o mulțime nu s-ar putea lipsi de un stăpân și de aceea voturile unei adunări reprezintă de obicei doar opiniile unei mici minorități.

Șoferii, repet, acționează puțin pe baza raționamentului lor și mult pe baza prestigiului lor. Dacă, din orice motiv, își pierd acest prestigiu, încetează să mai exercite influență. Acest prestigiu este individual și independent de nume și celebritate. Jules Simon, vorbind despre marii oameni ai Adunării din 1848, din care a fost și el membru, ne oferă exemple foarte curioase.

„Cu două luni înainte de a deveni atotputernic, Ludovic Napoleon nu era nimic."

„Victor Hugo, când a depus mărturie, nu a avut deloc succes." L-au ascultat așa cum l-au ascultat pe Félix Pyat, și nimeni nu l-a aplaudat. „Nu-mi plac ideile lui", mi-a spus Vaulabelle, referindu-se la Félix Pyat, „dar este unul dintre cei mai mari scriitori și cel mai mare orator din Franța". Edgar Quinet, acel spirit rar și puternic, nu a fost luat în considerare. Se bucurase de momentul său de popularitate înainte de deschiderea Adunării, dar în cadrul acestuia nu valora nimic.

„Adunările politice sunt locul de pe pământ unde strălucirea geniului se simte cel mai puțin." Ceea ce contează este o elocvență potrivită timpului și locului și serviciile aduse, nu țării, ci părților. Pentru a-i aduce un omagiu lui Lamartine în 1848 și lui Thiers în 1871, era necesar să se stimuleze un interes urgent și inexorabil. Odată ce pericolul a trecut, toată lumea a fost copleșită simultan de recunoaștere și frică.

Am reprodus acest text datorită bogăției pe care o conține și nu datorită explicațiilor pe care le oferă, întrucât acestea sunt de o psihologie mediocră. O mulțime și-ar pierde imediat caracterul de mulțime dacă ar acorda atenție serviciilor aduse de conducătorii săi, fie țării, fie partidelor. Mulțimea suferă prestigiul conducătorului său, dar în acțiunile acestuia nu există niciun sentiment de interes sau recunoaștere.

Un șofer de mare prestigiu are putere aproape absolută. Este bine cunoscută influența imensă pe care un deputat celebru a exercitat-o timp de mulți ani grație prestigiului său, care apoi s-a estompat momentan ca urmare a „anumitelor evenimente financiare" [XXVIII]. La un simplu semnal din partea ta, ministerele ar cădea. Rândurile următoare arată clar amploarea acțiunii acestui deputat.

„Îi datorăm în principal domnului C... faptul că am cumpărat Tonkin de trei ori mai scump decât ar fi trebuit să coste și că nu am obținut mai mult decât o poziție nesigură în Madagascar, că am pierdut un adevărat imperiu în Nigeria de Jos și că am pierdut și poziția preponderentă pe care o aveam în Egipt." — Teoriile domnului C... ne-au costat mai multe teritorii decât dezastrele lui Napoleon I.

Deputatul în cauză nu ar trebui tratat atât de urât. Ne-a costat scump, este adevărat,

[XXVIII] Era Georges Clemenceau. *(T.N.)*

dar o mare parte din influența sa s-a datorat faptului că a urmat opinia publică, care, în probleme coloniale, era atunci foarte diferită de ceea ce este astăzi. Un șofer rareori anticipează opinia publică și aproape întotdeauna se limitează la a-i adopta greșelile.

Mijloacele de persuasiune a șoferilor sunt, după prestigiu, factorii pe care i-am enumerat deja de mai multe ori. Pentru a o mânui cu abilitate, dirijorul trebuie să fi pătruns, cel puțin inconștient, psihologia mulțimilor, știind cum să le vorbească și, mai ales, cunoscând influența fascinantă a cuvintelor, formulelor și imaginilor. Trebuie să posede o elocvență aparte, constând în afirmații energice și imagini impresionante, încadrate de un raționament foarte sumar. Acest tip de elocvență se întâlnește în toate adunările, inclusiv în parlamentul englez, care este cel mai atent dintre toate.

„Putem citi dezbateri în Camera Comunelor în fiecare zi", spune filosoful englez Maine, „în care întreaga discuție constă într-un schimb de generalități destul de slabe și atacuri personale destul de violente. Pentru imaginația unei democrații pure, acest tip de formule generale exercită un efect prodigios. Va fi întotdeauna ușor să faci o mulțime să accepte afirmații generale prezentate în termeni incitanți, deși acestea nu au fost niciodată verificate și poate că nici măcar nu sunt susceptibile de vreo verificare."

Importanța „termenilor interesanți" menționați în acest citat nu poate fi supraestimată. Am insistat deja de mai multe ori asupra puterii deosebite a cuvintelor și formulelor alese în așa fel încât să evoce imagini foarte vii. Ca exemplu, prezentăm mai jos o propoziție extrasă din discursul unui lider de adunare.

„În ziua în care aceeași corabie îi va duce pe politicianul nerușinat și pe anarhistul criminal pe meleagurile nesănătoase ale exilului, ei vor putea, fără îndoială, să înceapă o conversație și își vor apărea unul altuia ca două aspecte complementare ale aceleiași ordini sociale."

Imaginea astfel evocată este clară, impresionantă și toți adversarii vorbitorului se simt amenințați de ea. Ei văd simultan țările nesănătoase și corabia care le-ar putea lua, pentru că, la urma urmei, nu aparțin și ei categoriei prost definite a politicienilor amenințați? Simt atunci acea frică surdă pe care trebuie să o fi simțit oamenii Convenției, cărora discursurile vagi ale lui Robespierre le amenințau mai mult sau mai puțin cu lama ghilotinei și care, sub presiunea acestei frici, i-au cedat întotdeauna.

Liderii întâlnirilor au tot interesul să se lanseze în cele mai absurde exagerări. Vorbitorul, a cărui propoziție am citat-o mai devreme, a mers până acolo încât a spus, fără a stârni proteste majore, că bancherii și preoții plătesc atentatori și că directorii marilor companii financiare merită aceleași pedepse ca și anarhiștii. Aceste metode au întotdeauna un efect asupra mulțimilor. Afirmația nu este niciodată prea violentă, iar declamația prea amenințătoare. Nimic nu-i intimidează mai mult pe ascultători decât acest tip de elocvență,

deoarece, dacă protestează, se tem să nu fie văzuți ca trădători sau complici.

Această elocvență deosebită domnea în toate adunările și era și mai accentuată în perioadele critice. Lectura discursurilor marilor oratori ai Revoluției este, din acest punct de vedere, foarte interesantă. În fiecare clipă se simțeau obligați să se oprească pentru a condamna viciul și a exalta virtutea; apoi rosteau blesteme împotriva tiranilor și jurau că vor trăi liberi sau vor muri. Publicul s-a ridicat în picioare, a aplaudat vibrant și apoi, mai calm, s-a așezat din nou.

Șoferul poate fi uneori inteligent și bine informat, dar aceste calități sunt, în general, mai mult dăunătoare decât utile. Demonstrând complexitatea lucrurilor și permițând explicarea și înțelegerea lor, inteligența face un dirijor indulgent și îndulcește mult intensitatea și violența convingerilor necesare apostolilor. Marii lideri din toate epocile, și în special cei ai Revoluției, au fost oameni foarte limitați și, în ciuda acestui fapt, au dus la bun sfârșit acțiuni mărețe. Discursurile celui mai faimos dintre toți, Robespierre, ne umplu adesea de uimire din cauza incoerenței lor. Citindu-le, nu găsim nicio explicație plauzibilă pentru rolul imens pe care l-a jucat puternicul dictator:

„Locuri comune și redundanță a elocvenței pedagogice și a culturii latine în slujba unui suflet mai degrabă pueril decât superficial și care, fie în atac, fie în apărare, se limitează la „Haide!”” de studenți. Nicio idee, nici o metaforă, nici o lacrimă: este plictiseala în furtună. Când termini această lectură plictisitoare, îți vine să scoți un „Uf!”, cum a făcut-o Camille Desmoulins.

Este înfricoșător să te gândești cum o convingere puternică combinată cu o îngustă vedere extremă poate conferi putere unui om înconjurat de prestigiu. Dar aceste condiții sunt necesare pentru ca el să ignore obstacolele și să știe ce vrea. În acești credincioși energici mulțimile recunosc instinctiv liderul de care au nevoie.

Într-o adunare parlamentară succesul unui discurs depinde exclusiv de prestigiul oratorului și nu de motivele pe care acesta le prezintă. Vorbitorul necunoscut care sosește cu un discurs plin de motive frumoase, dar numai motive, nu are nicio șansă să fie măcar auzit. Un fost deputat, Descubes, a conturat în câteva rânduri imaginea oratorului fără prestigiu:

„Când își ocupă locul la tribună, scoate un dosar din servietă, pe care îl așază metodic în fața sa și își începe cu încredere discursul.”

«Este convins că va transmite credința care îl animă sufletelor celor care îl ascultă.» A cântărit și iar cântărit argumentele. Este încărcat cu cifre și dovezi, sigur că are dreptate. Orice rezistență în fața dovezilor că este purtător va fi zadarnică. Începe apoi, încrezător în dreptul său și, de asemenea, în bunele intenții ale colegilor săi, care, cu siguranță, nu vor nimic mai mult decât să se încline în fața adevărului.

«Vorbește și, dintr-o dată, este surprins de mișcarea din cameră, puțin enervat de zgomotul care începe să se audă.» Cum se face că nu e totul tăcut? De ce această lipsă generală de atenție? La ce se gândesc cei care sunt acolo, în conversația animată? Ce motiv urgent l-a făcut să se ridice?

„O anumită neliniște îl străbate. Se încruntă și amuțește. Incitat de președinte, o ia de la capăt, ridicând vocea. Îi acordă tot mai puțină atenție. Își ridică vocea, se agită și zgomotul se dublează în jurul lui. Nu se mai aude și se oprește; apoi, temându-se că tăcerea sa va provoca strigătul teribil de «S-a terminat», o ia de la capăt cu mai multă vigoare. Forfota devine atunci insuportabilă.»

Adunările parlamentare, atunci când sunt aduse la un anumit grad de agitație, devin identice cu mulțimile vulgare eterogene, iar sentimentele lor au, prin urmare, particularitatea de a fi întotdeauna extreme. Îi putem vedea săvârșind frumoase acte de eroism, precum și cele mai grave excese. Individul încetează să mai fie el însuși și votează pentru măsurile care sunt cât se poate de contrare intereselor sale personale.

Istoria Revoluției ne arată în ce măsură adunările pot deveni inconștiente și pot asculta de sugestii contrare intereselor lor. A fost un sacrificiu enorm pentru nobilime să renunțe la privilegiile sale și, cu toate acestea, au ajuns să o facă fără ezitare într-o noapte celebră a Adunării Constituante. Era o amenințare permanentă cu moartea pentru membrii Convenției să renunțe la inviolabilitatea lor și, cu toate acestea, au renunțat fără teama de a se decima reciproc, știind însă că eșafodul la care erau conduși colegii lor astăzi le va fi rezervat și mâine. Dar odată ce au atins nivelul de automatism complet pe care tocmai l-am descris, nimic nu i-a mai putut împiedica să cedeze sugestiilor care îi hipnotizau. Pasajul pe care îl vom prezenta acum, extras din memoriile unuia dintre acești oameni, Billaud-Varenne, este simptomatic în acest sens: „Deciziile care ne sunt atât de reproșate ar fi fost, în general, respinse cu una sau două zile înainte de vot; criza, ulterioară, a fost cea care le-a provocat.” Nimic nu putea fi mai sigur.

Aceleași fenomene de inconștiență s-au manifestat în toate sesiunile tumultoase ale Convenției.

„Ei aprobă și decretează”, spune Taine, „ceea ce le face groază, nu numai prostiile și nebunia, ci și crimele, uciderea inocenților și a propriilor prieteni. În unanimitate și cu cele mai vii aplauze, stânga, aliată cu dreapta, îl trimite pe Danton, liderul lor natural, marele promotor și conducător al Revoluției, la eșafod. În unanimitate și cu cele mai mari aplauze, dreapta, aliată cu stânga, votează pentru cele mai proaste decrete ale guvernului revoluționar. În unanimitate și cu strigăte de admirație și entuziasm, cu mărturii de vie simpatie pentru Collot d'Herbois, Couthon și Robespierre, Convenția, prin realegeri spontane și multiple, menține guvernul ucigaș pe care „Câmpia” îl detestă pentru că este ucigaș și pe

care „Muntele” îl detestă pentru că îl distruge. „Câmpia” și „Muntele”, majoritatea și minoritatea, ajung să consimtă la propria sinucidere. Pe 22 aprilie, întreaga Convenție își riscă capul; pe 8 Termidor, în primul sfert de oră care a urmat discursului lui Robespierre, a riscat din nou.

Imaginea poate părea sinistră, dar este adevărată. Adunările parlamentare suficient de excitate și hipnotizate prezintă aceleași caracteristici. Devin o turmă mobilă care se supune fiecărui impuls. Următoarea descriere a Adunării din 1848, făcută de un parlamentar a cărui credință democratică este dincolo de orice suspiciune, Spuller, și pe care am preluat-o din Revue littéraire, este destul de tipică. Aici vom găsi toate sentimentele exagerate pe care le-am descris în legătură cu mulțimile, precum și acea mobilitate excesivă care ne permite să parcurgem întreaga gamă de sentimente opuse în câteva clipe.

„Diviziunile, geloziile, suspiciunile și, alternativ, încrederea oarbă și speranțele nelimitate au dus partidul republican la pierzare.” Naivitatea și sinceritatea sa sunt comparabile doar cu neîncrederea sa universală. Lipsa simțului legalității și disciplinei; terori și iluzii nemărginite; În acest moment, țăranul și copilul se identifică unul cu celălalt. Calmul tău este egal cu nerăbdarea ta. Sălbăticia lui este identică cu docilitatea sa. Caracteristici ale unui caracter neformat și lipsă de educație. Nimic nu-i surprinde și totul îi derutează. Tremurând, temători, neînfricați, eroici, se aruncă în flăcări și se retrag din fața unei umbre.

„Ei ignoră pe cei aleși și relațiile dintre lucruri.” La fel de capabili de disperare ca și de exaltări, supuși tuturor panicilor, mereu excesiv de exaltați sau deprimați, ei nu găsesc niciodată echilibrul potrivit și măsura potrivită. Mai fluide decât apa, ele reflectă toate culorile și iau toate formele. Pentru ce fel de guvernare ar putea servi ele drept bază?

Din fericire, caracteristicile adunărilor parlamentare pe care le-am descris nu se manifestă într-un mod permanent, deoarece în anumite momente acestea formează multitudini. Indivizii care le compun sunt capabili în multe cazuri să-și păstreze individualitatea și, prin urmare, este posibil ca o adunare să elaboreze legi tehnice excelente. Este adevărat că aceste legi sunt pregătite de un expert în izolarea funcției sale, iar legea votată este astfel, în realitate, opera unui individ și nu a unei adunări. Aceste legi sunt în mod natural cele mai bune; Devin dezastruoase doar atunci când o serie de amendamente le face colective. Munca unei mulțimi este întotdeauna și pretutindeni inferioară celei a unui individ izolat. Numai experții salvează adunările de măsuri dezordonate și neexperimentate, devenind dirijorii lor de moment; Adunarea nu acționează asupra lor, ci ei acționează asupra adunării.

În ciuda tuturor dificultăților de funcționare, adunările parlamentare reprezintă cea mai bună metodă pe care oamenii au găsit-o până acum pentru a se guverna singuri și, mai ales, pentru a scăpa cât mai bine de jugul tiraniilor personale. Ele sunt, fără îndoială, guvernul

ideal, cel puțin pentru filosofi, gânditori, scriitori, artiști și savanți — pe scurt, pentru toți cei care constituie vârful unei civilizații.

De fapt, ele prezintă doar două pericole serioase: risipa forțată a finanțelor și o restrângere progresivă a libertăților individuale. Primul dintre aceste pericole este consecința inevitabilă a exigențelor și impreviziunii mulțimilor electorale. Dacă un membru al unei adunări propune vreo măsură care dă satisfacție aparentă ideilor democratice, cum ar fi, de exemplu, asigurarea unei pensii pentru toți lucrătorii, creșterea salariilor curățenilor stradali, profesorilor etc., toți ceilalți deputați, influențați de teama de alegători, nu vor îndrăzni să respingă propunerea prezentată, temându-se că atitudinea lor va fi interpretată drept dispreț față de interesele acestor alegători. Chiar dacă știu că va crește serios bugetul și va duce la crearea de noi taxe, nu pot ezita să voteze. Pentru că, deși consecințele creșterii cheltuielilor sunt încă îndepărtate și fără rezultate serioase, consecințele unui vot negativ s-ar putea manifesta imediat ce sunt prezentate alegătorilor. La această primă cauză a cheltuielilor excesive se adaugă o alta, nu mai puțin imperativă, și anume obligația de a autoriza toate cheltuielile de interes exclusiv local. Niciun membru al parlamentului nu s-ar putea opune, deoarece aceste cheltuieli reprezintă, încă o dată, revendicările alegătorilor, iar un membru al parlamentului nu poate obține ceea ce își dorește pentru circumscripția sa decât dacă cedează acelorași revendicări ale colegilor săi [XXIX].

Al doilea pericol la care ne referim, restrângerea forțată a libertăților de către adunările parlamentare, deși aparent mai puțin vizibilă, este totuși destul de reală. Este rezultatul numeroaselor legi mereu restrictive, ale căror consecințe parlamentele, cu spiritul lor simplist, nu sunt capabile să le vadă și să se simtă obligate să le voteze.

Acest pericol trebuie să fie într-adevăr inevitabil, căci nici măcar Anglia, unde există, fără îndoială, cel mai perfect tip de regim parlamentar și unde reprezentantul poate fi cel mai independent de electoratul său, nu a putut să-l evite. Herbert Spencer, într-o lucrare veche, demonstrase că creșterea libertății aparente era însoțită de o scădere a libertății reale. Folosind aceeași teză în cartea sa *„Individul împotriva statului”,* el scrie următoarele despre parlamentul englez:

„Din acel moment, legislația a urmat calea pe care am menționat-o deja.” Măsurile dictatoriale, multiplicate rapid, au arătat o tendință continuă de a restrânge libertățile individuale în două moduri: prin stabilirea anuală a unor reglementări din ce în ce mai numeroase, care impun cetățeanului restricții în lucruri în care actele sale erau anterior

[XXIX]În numărul său din 06/04/1895, L'Économiste a adus un raport curios despre cât pot costa într-un an cheltuielile de interes exclusiv electoral, în principal cele ale căii ferate. Pentru a deservi Langayes, un oraș cu 3.000 de locuitori cocoțat pe un munte în Puy, se votează în favoarea unei căi ferate care va costa 15 milioane. Pentru a conecta Beaumont, cu 3.500 de locuitori, la Castel-Sarrazin, se cheltuiesc 7 milioane. Pentru a conecta satul Ous (523 de locuitori) cu cel din Seix (1.200 de locuitori), 7 milioane. Pentru a conecta Prades la Oléttе (747 de locuitori), 6 milioane etc. Abia în 1895 s-a votat în favoarea a 90 de milioane de căi ferate, fără niciun interes general. Și există și alte cheltuieli care nu sunt mai puțin importante pentru nevoile electorale. Legea privind reforma muncii va costa în curând minimum 165 de milioane anual, potrivit Ministerului Finanțelor, și 800 de milioane, în opinia academicianului Leroy-Beaulieu. Progresia continuă a unor astfel de cheltuieli va duce inevitabil la faliment. Multe țări europene, precum Portugalia, Grecia, Spania și Turcia, au ajuns deja în acest punct, iar altele sunt pe drumul cel bun. Dar nu are rost să ne îngrijorăm, întrucât publicul a acceptat succesiv, fără prea multe proteste, reducerea cu patru cincimi a plății cupoanelor în diferite țări. Aceste falimente ingenioase ne permit să ne reechilibrăm bugetele zdruncinate de la o clipă la alta. Războaiele, socialismul, luptele economice, de fapt, ne pregătesc pentru multe alte dezastre și, în epoca dezintegrării universale în care ne aflăm, trebuie să ne resemnăm să trăim clipa fără să ne facem griji pentru ziua de mâine.

complet libere și prin obligarea acestuia să îndeplinească acte pe care anterior avea libertatea să le îndeplinească sau să nu le îndeplinească. În același timp, taxele publice din ce în ce mai mari, în special cele regionale, i-au restricționat și mai mult libertatea, reducând cota din profituri pe care o poate cheltui după bunul plac și crescând suma preluată din aceasta pentru a fi cheltuită după cum consideră de cuviință agenții publici.

Această reducere progresivă a libertăților este evidentă în toate țările, într-un mod spațial pe care Herbert Spencer nu l-a menționat și care se traduce prin crearea a nenumărate măsuri legislative, toate în general de natură restrictivă, care duc în mod necesar la o creștere a numărului, puterii și influenței funcționarilor responsabili de aplicarea lor. Acești funcționari tind astfel să devină adevărații stăpâni ai țărilor civilizate, iar puterea lor este cu atât mai mare cu cât este adevărat că în schimbările neîncetate de guvernare, casta administrativă, singura care scapă acestor schimbări, este și singura care posedă iresponsabilitate, impersonalitate și perpetuitate. Acum nu există despotism mai puternic decât cel care se prezintă sub această triplă formă.

Crearea continuă de legi și reglementări restrictive, care înconjoară cele mai mici acte ale vieții noastre cu formalități ridicole, are consecința fatală de a limita din ce în ce mai mult cercul în care cetățenii se pot mișca liber. Victime ale iluziei că egalitatea și libertatea sunt mai bine asigurate odată cu multiplicarea legilor, oamenii acceptă pe zi ce trece obstacole din ce în ce mai grele. Și nu o fac fără a fi pedepsiți. Obișnuiți să suporte toate jugurile, ajung să le caute și își pierd orice spontaneitate și energie. Nu sunt nimic mai mult decât umbre goale, automate pasive, fără voință, fără rezistență și fără putere. Omul se vede atunci obligat să caute în exterior impulsul pe care nu-l mai găsește în sine. Indiferența și incapacitatea crescândă a cetățenilor înseamnă că rolul guvernelor este în mod necesar sporit. Astfel, guvernele trebuie să aibă spiritul de inițiativă, spiritul întreprinzător și conduita pe care indivizii le-au pierdut. Ei trebuie să întreprindă totul, să conducă totul, să protejeze totul, iar Statul devine atunci un zeu atotputernic. Dar experiența ne învață că puterea unor astfel de zeități nu a fost niciodată nici puternică, nici durabilă.

Restrângerea progresivă a tuturor libertăților care pot fi observate la anumite popoare, în ciuda unei permisivități care creează iluzia posedării lor, pare a fi o consecință atât a îmbătrânirii lor, cât și a acțiunii unui regim oarecare și constituie unul dintre simptomele precursoare ale acelei faze de decadență de care nicio civilizație nu a putut scăpa până în ziua de azi.

Judecând după lecțiile trecutului și simptomele care se manifestă pretutindeni, unele dintre civilizațiile noastre au ajuns în perioada de îmbătrânire extremă care precede decadența. Există anumite evoluții care par inevitabile pentru toate popoarele, așa cum le vedem repetate atât de des în istorie. Este ușor să determinăm pe scurt diferitele faze ale

acestor evoluții și cu acest rezumat vom încheia această lucrare.

Dacă luăm în considerare, în linii mari, geneza măreției și decadenței civilizațiilor anterioare noastre, ce vedem?

La începutul acestor civilizații, un nor de oameni, de origini diverse, s-a unit de întâmplarea migrațiilor, invaziilor și cuceririlor. De sânge, limbi și credințe diferite, acești oameni au în comun doar legea semi-recunoscută a unui șef. În aceste aglomerări confuze putem găsi caracteristicile psihologice ale mulțimilor la cel mai înalt nivel: coeziune momentană, eroism, slăbiciuni, impulsuri și violență. Dar nimic stabil. Sunt doar niște barbari.

Apoi, timpul își face treaba, iar identitatea mediului, repetarea intersecțiilor, nevoile unei vieți comune își fac treptat efectul. Aglomerarea de unități diferite începe să se materializeze și să formeze o rasă, adică un agregat care posedă caracteristici și sentimente comune pe care ereditatea le va fixa apoi progresiv. Mulțimea a devenit un popor și acest popor va putea scăpa de barbarie. Totuși, ea va ieși complet la iveală doar atunci când, după eforturi prelungite, lupte repetate neîncetat și nenumărate noi începuturi, va fi dobândit un ideal. Natura acestui ideal este de mică importanță. Fie că este vorba de venerarea Romei, de puterea Atenei sau de triumful lui Allah, aceasta va fi suficientă pentru a înzestra toți indivizii rasei în curs de dezvoltare cu o unitate perfectă de sentimente și gânduri.

Abia în acel moment se poate naște o nouă civilizație, cu instituțiile, credințele și artele sale.

Mânată de vis, rasa dobândise succesiv tot ceea ce îi dădea strălucire, putere și măreție. Uneori va fi cu siguranță tot o mulțime, dar în spatele caracteristicilor mobile și schimbătoare ale mulțimilor se va găsi acel substrat solid care este sufletul rasei, capabil să limiteze oscilațiile unui popor și să regleze hazardul.

Însă, după ce și-a exercitat acțiunea creatoare, timpul își începe opera de distrugere, de care nu scapă nici zeii, nici oamenii. Odată ce se atinge un anumit nivel de putere și complexitate, civilizația încetează să crească și, din momentul în care nu mai crește, este condamnată la un declin rapid.

Acest moment inevitabil este întotdeauna marcat de slăbirea idealului care a întreținut sufletul rasei. Pe măsură ce acest ideal se estompează, toate edificiile religioase, politice sau sociale pe care le-a inspirat încep și ele să se prăbușească. Odată cu dispariția progresivă a idealului său, rasa pierde tot ceea ce constituia coeziunea, unitatea și puterea sa. Individul poate crește în personalitate și inteligență, dar, în același timp, egoismul colectiv al rasei este înlocuit de un egoism individual excesiv, însoțit de o slăbire a caracterului și o scădere a capacității de acțiune. Ceea ce forma odinioară un popor, o unitate, un bloc, ajunge să devină o aglomerare de indivizi fără coeziune care, în mod artificial, mențin tradiții și instituții o vreme. Atunci oamenii, divizați de interesele și aspirațiile lor, nemaiștiind cum să

se guverneze singuri, manifestă dorința de a fi conduși în cele mai mici acte ale lor, deschizând calea pentru ca Statul să exercite o influență absorbantă.

Odată cu pierderea definitivă a vechiului ideal, rasa ajunge să-și piardă și sufletul. Nu mai este decât o mână de indivizi izolați și revine la ceea ce era la început: o mulțime. Prezintă din nou toate personajele trecătoare fără consistență și fără viitor. Civilizația pierde orice caracter fix și este la mila oricărei întâmplări. Oamenii de rând domnesc, iar barbarii înaintează. Civilizația poate părea încă strălucitoare, pentru că își păstrează fațada exterioară construită de-a lungul unui trecut îndelungat, dar în realitate este o clădire în decădere, care nu mai poate susține nimic în picioare și care se va prăbuși la prima furtună.

A trece de la barbarie la civilizație în urmărirea unui vis, a decădea mai târziu și a muri imediat ce acel vis nu mai are putere, acesta este ciclul vieții unui popor.

INDEXURI INDEX DE NUME

Alexandre,
Anthony,
Arc (Ioană d'Arc),
Augereau (Mareșalul Pierre),
Augusto Barras (Vicontele Paul de),
Bérard des Glajeux
Béranger,
Beugnot (Contele Jacques),
Billaud-Varenne (Jeam-Nicolas),
Bonaparte (Napoleon)
Boulanger (Generalul Georges),
Buddha,
Cazalis (Dr. Henri),
Cezar,
Chavandret (Philibert),
Clemenceau (Georges),
Clotario,
Colombo (Cristovâo),
Collot d'Herbois (Jean-Marie),
Contele (Prințul Ludovic de Bourbon, supranumit cel Mare—),
Coppée (François),
Couthon (Georges),
Danton (Jacques),
Davey,
Davout (Marshal Louis-Nicolas),
Delarue,
Demostene,
Descube,
Desfossés (amiral),
Desmoulins (Camille),
Dostoievski (Fiodor),
Felix (Julien),
Fourcroy (Antoine de),
Fustel de Coulanges (Doar Denis), Galileo,
Garibaldi,
Genghis Kha,

Periculos (A.),
Guillot (Adolphe),
Harcourt,
Heliogabalo,
Hercule,
Homer,
Hugo (Vitor),
Isus,
Keops,
Laehaud,
Lamartine (Alphonse de),
Launay (și Bernard Jordan),
Lavisse (Ernest),
Leibniz,
Leroy-Beaulieu (Paul),
Lesseps (Ferdinand de),
Ludovic al XIV-lea,
Ludovic al XVIII-lea,
Luis Napoleon,
Transportatori,
Macaulay (Lordul Thomas Barington), Maine *(Sir* Henry James Sumner), Maomé,
Maral (Jean-Paul),
Martie (Hugues Bernard),
Masséna (Mareșalul André),
Moise,
Murat (Prințul Joachim), Napoleon I *(vezi* Bonaparte). Newton (Isaac),
Ney (Mareșalul Michel),
Ornano (Marshal Philippe Antoine d'), Pascal (Blaise),
Paul (São),
Petru Pustnicul,
Pyat (Felix),
Quinet (Edgar),
Renan (Ernest),
Ribot (Théodule),
Robespierre (Maximilien de),
Saint-Just (Ludovic de),

Savonarola,
Schérer (Edmond),
Shakespeare,
Sighele (Șcdpio),
Simon (Julee),
Spencer (Herbert),
Spuller (Eugene),
Stanley (Henry Morton),
Taine (Hippolyte),
Talleyrand (Charles-Maurice de),
Tamerlao
Tarde (Gabriel de),
Teresa (Santa-de-Âvila),
Thiers (Adolphe),
Tocqueville (Alexis de),
Vandamme (Generalul Dominique),
Vaulabelle (Achille Tenaillede),
Victoria (regină),
Voltaire,
Wallace (Alfred Russell),
Wolseley (Lordul Mareșal),

INDEXURI

PSIHOLOGIA MULȚIMII
Prefaţă
INTRODUCERE. EPOCA MULȚIMILOR
REZERVĂ PRIMUL
SUFLETUL MULȚIMII
CAPITOLUL I. CARACTERISTICI GENERALE ALE MULȚIMILOR, LEGEA PSIHOLOGICĂ A UNITĂȚII LOR MENTALE
CAPITOL. II. SENTIMENTELE ȘI MORALITATEA MULȚIMII
1. *Impulsivitatea, mobilitatea și iritabilitatea mulțimilor*
2. *Sugestibilitatea și credulitatea mulțimilor*
3. *Exagerarea și simplificarea sentimentelor mulțimilor*
4. *Intoleranță, autoritarism și conservatorism al maselor*
5. *Moralitatea mulțimii:*

CAPITOLUL III. IDEI, RAȚIONAMENT ȘI IMAGINAȚIE ALE MULȚIMILOR

1. *Ideile mulțimilor*
2. *Raționamentul mulțimilor*
3. *Imaginația mulțimilor*

CAPITOLUL IV. FORME RELIGIOASE ÎN CARE TOATE CONVINGERILE MULȚIMII

CARTEA A II-A

Opiniile și credințele mulțimilor

CAPITOLUL I. FACTORI INDETAȘI AI CREDINȚELE ȘI OPINIILE MULȚIMII

1. *Cursa*
2. *Tradițiile*
3. *Timpul*
4. *Instituții politice și sociale*
5. *Instrucțiune și educație*

CAPITOLUL II. FACTORI IMEDIATI AI OPINIILOR MULȚIMII

1. *Imaginile, cuvintele și formulele*
2. *Iluziile*
3. *Experiența*
4. *Motivul*

CAPITOLUL III. LIDERII MULȚIMII ȘI MIJLOACELE LOR DE PERSUASIE

1. *Conducătorii mulțimilor*
2. *Mijloacele de acțiune ale șoferilor: afirmarea, repetiția, contagiunea*
3. *Prestigiul*
4. CAPITOLUL IV. LIMITE DE VARIABILITATE ALE CREDINȚELOR ȘI OPINIILOR MULȚIMII

1. *Convingeri fixe*
2. *Versatilitatea mulțimilor*

CARTEA A III-A

CLASIFICAREA ȘI DESCRIEREA DIFERITELOR CATEGORII DE MULȚIME

CAPITOLUL I. CLASIFICAREA MULȚIMILOR

1. *Mulțimile eterogene*
2. *Mulțimile omogene*

CAPITOLUL II. Așa-numitele mulțimi criminale

CAPITOLUL III. JURAȚII TRIBUNALULUI PENAL

CAPITOLUL IV. MULȚIMEA ELECTORALĂ

CAPITOLUL V. ADUNĂRILE PARLAMENTARE

Această lucrare a fost digitalizată și revizuită de grupul Digital Source pentru a oferi, complet gratuit, beneficiul lecturii ei celor care nu o pot cumpăra sau celor care au nevoie de mijloace electronice pentru a o citi. Prin urmare, vânzarea acestei cărți electronice sau chiar schimbul acesteia contra cost este complet condamnabilă în orice circumstanțe. Generozitatea și umilința sunt caracteristicile distribuției, așa că vă rugăm să distribuiți această carte gratuit.

După ce ați citit-o, luați în considerare serios posibilitatea de a achiziționa originalul, deoarece acest lucru îl va încuraja pe autor și publicarea de noi lucrări.

Dacă doriți și alte titluri, contactați-ne:

http://groups.google.com/group/Viciados_em_Livros , vă vom ura bun venit în grupul nostru.

http://groups.google.com/group/Addicted_to_Books

http://groups.google.com/group/digitalsource

GUSTAVE LE BON

PSIHOLOGIA MULȚIMII

„Pe ce idei fundamentale se vor baza societățile pe care el sau ea le va da societății noastre?” Deocamdată, nu putem ști. Putem prezice acest lucru. care va trebui să se ocupe de o nouă putere, ultima putere suverană a epocii moderne: puterea mulțimilor. Pe ruinele atâtor idei, odinioară considerate adevărate și acum moarte, pe epava atâtor puteri răsturnate succesiv, această putere a mulțimilor este singura care se ridică și pare destinată să absoarbă rapid cât mai multe altele. Într-o vreme în care cele trei credințe șovăie și se estompează, în care viciile societății se năruie, acțiunea mulțimii este singura forță care nu este amenințată și al cărei prestigiu a fost întotdeauna menținut. Era în care intrăm va fi într-adevăr *era mulțimilor.*

Gustave Le Ron (1841-1931), medic, sociolog și psihiatru, este considerat un precursor strălucit al lui Freud (pentru contribuțiile sale teoretice la știința minții) și al lui Einstein (pentru că a considerat materia ca o formă condensată de energie). O *BROȘURĂ DESPRE multiplicități* (1895) este tradusă astăzi ca o capodoperă a iguanelor.

ERD. 015